

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

INGRIDA GRIGORJEVA
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖS STUDIJOS

**SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKIMO YPATUMAI SKYRYBAS
IŠGYVENAČIOMS ŠEIMOMS**

Magistro baigiamasis darbas

Doc. dr. Justinas Sadauskas

Utena, 2023

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	3
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
ĮVADAS	6
1. SKYRYBAS IŠGYVENANTI ŠEIMA	9
1.1. Šeimos samprata ir funkcijos	9
1.2. Skyrybų paplitimas, priežastys ir pasekmės	11
1.3. Skyrybas išgyvenančios šeimos krizė socialiniu požiūriu	15
2. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKIMAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIOMS ŠEIMOMS	17
2.1. Socialinės paslaugos skyrybas išgyvenančioms šeimoms	17
2.2. Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmenys teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai	20
2.3. Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų sunkumai teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms	23
3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ IR ATVEJO VADYBININKŲ PATIRTYS TEIKIANT PASLAUGAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIAI ŠEIMAI TYRIMAS	27
3.1. Empirinio tyrimo metodologija.....	27
3.2. Socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančiai šeimai: socialinių darbuotojų patirtys.....	30
3.2.1 Skyrybas išgyvenančios šeimos poveikslas.....	30
3.2.2 Socialinio darbuotojo realizuojami vaidmenys teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai: socialinių darbuotojų patirtys	36
3.3. Socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančiai šeimai: atvejo vadybininkų patirtys.....	46
3.3.1. Atvejo vadybininkų požiūris į teikiamas paslaugas besiskiriančioms šeimoms	46
3.3.2. Socialinių paslaugų skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo ypatumai.....	53
3.3.3. Atvejo vadybininkų nuomonė apie vaidmenis teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms.....	60
3.4. Tyrimo rezultatų diskusija	72
IŠVADOS	75
REKOMENDACIJOS	77
BIBLIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	78
SANTRAUKA.....	84
SUMMARY.....	85
PRIEDAI	86

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Bendras skyrybų skaičius tūkst. gyventojų.....	11
2 pav. Tyrimo loginė seka	29
3 pav. Besiskiriančios šeimos išgyvenami sunkumai.....	30
4 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčiai, nuostatos/laikysenos socialinių paslaugų ir jas teikiančių socialinių darbuotojų atžvilgiu	33
5 pav. Socialinio darbuotojo vaidmuo pagalbos skyrybos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese.....	37
6 pav. Socialinių darbuotojų suteiktų socialinių paslaugų rezultatas	38
7 pav. Iššūkiai, su kuriais tenka susidurti socialiniams darbuotojams, teikiantiems paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms.....	40
8 pav. Gebėjimai ir žinios, reikalingi socialiniam darbuotojui, teikiančiam socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms.....	42
9 pav. Pagalbos skyrybas išgyvenančioms šeimoms sistemos tobulinimo perspektyvos socialinių darbuotojų požiūriu	45
10 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų elgsenos ypatumai: atvejo vadybininkų nuomone	47
11 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie skyrybų įtaką vaikams.....	48
12 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų sunkumai: atvejo vadybininko požiūris.....	50
13 pav. Socialinių darbuotojų vaidmuo pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese: atvejo vadybininkų požiūris	51
14 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų santykis su jiems teikiama pagalba: atvejo vadybininkų patirtys.....	53
15 pav. Sunkumai su kuriais susiduriama teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms.....	54
16 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų sprendimo būdus	57
17 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie gebėjimus ir žinias, reikalingas darbe su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis.....	59
18 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčiai atvejo vadybininkų atžvilgiu.....	60
19 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų reakcija į atvejo vadybininkų įsiterpimą į asmeninį gyvenimą	61
20 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie specialistų vaidmenį teikiant pagalbą besiskiriančioms šeimoms.....	62
21 pav. Atvejo vadybininkų pasiekti rezultatai, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms.....	64

22 pav. Atvejo vadybininkų darbo su priešišškai nusiteikusiais besiskiriančios šeimos nariais ypatumai.....	65
23 pav. Atvejo vadybininkų požiūris į darbą su paslaugas nepriimančiomis šeimomis	67
24 pav. Atvejo vadybininkų pasiūlytas teorinis teikiamų paslaugų modelis.....	69
25 pav. Labiausiai naudingi į teikiamą besiskiriančioms šeimoms pagalbą įsitraukę specialistai: atvejo vadybininkų nuomonė	71

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Šeimos sąvokos apibrėžimai	9
2 lentelė. Bendras ištuokų rodiklis Lietuvoje	12
3 lentelė. 0–17 metų amžiaus vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų, skaičius	12
4 lentelė. Skyrybų pasekmės pagal sutuoktinių lytį	14
5 lentelė. Socialinių darbuotojų vaidmenys.....	21
6 lentelė. Interviu klausimyno sąsaja su teorine baigiamojo darbo dalimi.....	28

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje 2022 m. skyrybas įregistravo 7,4 tūkst. porų, o bendrasis skyrybų rodiklis 1000 gyventojų (2,5) sumažėjo palyginus su 2018 m. (3,1) (Lietuvos Respublikos statistikos departamentas, 2021). Taip pat galima pastebėti tendenciją, jog Lietuvoje nuo 1928 m. iki 2015 m. nuolat didėjo pakartotinai sukurtų santuokų skaičius, jau nekalbant apie kohabitaciją ar partnerystę (Platūkytė, 2017). Visi šie statistiniai duomenys parodo, kad daugelis vaikų auga ne su abiem biologiniais tėvais.

Ilgalaikėje šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programoje (2020) išryškinamos bendros šiuolaikinių šeimų problemos, akcentuojamos problemos, su kuriomis susiduria vaikai, augantys sunkumus patiriančiose šeimose. Dokumente teigiama, jog dėl didelio tėvų užimtumo ir tėvystės įgūdžių stygiaus dažnai per mažai dėmesio skiriama vaikams, stebimas susilpnėjęs šeimos narių tarpusavio artumas, ryškėja atsakingos tėvystės, motinystės stoka, egzistuoja nepakankamas rekreacijos, socializacijos funkcijų įgyvendinimas ir visaverčio vaiko vystymosi užtikrinimas. Reaguojant į ryškėjančias problemines situacijas valstybė siekia stiprinti kompleksinę pagalbą šeimai teikimą, didinti valstybės pagalbą šeimoms.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitoje (2023) yra nurodyta, jog Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pastebėjo, kad Lietuvoje daugėja skyrybų metu išgyvenančių krizę šeimų, kuomet kyla didelių nesutarimų ir konfliktų tarp buvusių partnerių, o tokiais atvejais visada nukenčia ir vaikai. Dėl to, visose savivaldybėse yra vykdomi kompleksinių paslaugų šeimai ir vaikui projektai, kurie yra finansuojami Europos Sąjungos lėšomis.

Pasak Trijonytės (2014), konfliktiškos skyrybos sukuria kontraversišką situaciją, kurioje tik viena iš besiskiriančių šeimos pusių gali būti „laimėtoju“. Konfliktiškos skyrybos siejamos su neigiamomis pasekmėmis tiek suaugusiems šeimoms nariams, tiek vaikams – sudėtinga socioemocinė vaikų vystymosi aplinka, atstūmimo sindromas ir ginčai dėl nuolatinės gyvenamosios vietos, teismų praktikos naujovių pritaikymo sunkumai bei daugelis kitų su skyrybomis susijusių problemų. Socialiniame darbe siekiama rūpintis individualiais, socialinių grupių ir visuomenės poreikiais, taigi ir padėti ir skyrybas išgyvenančioms šeimoms (Trijonytė, 2014). Tokios šeimos laikomos sunkumus patiriančiomis šeimomis ir matomos visuomeninio darbo su šeima kontekste. Taigi atsižvelgiant į didelį skyrybų skaičių ir valstybės formuojamos politikos siekius stiprinti pagalbą šeimai, aktualu tampa nagrinėti socialinių paslaugų teikimo ypatumus skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Temos ištirtumas ir naujumas. Mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama pagalbos šeimai problematikai. Bartkutė ir Čižikienė (2012) analizavo socialinę riziką patiriančių šeimų pagalbos poreikius, Eidukevičiūtė (2013) analizavo socialinio darbo su šeimomis ypatumus, Frey,

Sander, Svoboda ir Elkinson (2011) nagrinėjo socialinio darbuotojo vaidmenį dirbant su asmenimis ir šeimomis. Taip pat autorės Verseckaitė ir Snieškienė (2011) analizavo socialinių darbuotojų vaidmenų konfliktą, Milkinaitė ir Marcinkevičienė (2013) aptarė socialinio darbuotojo vaidmenis vykdant smurto šeimoje intervenciją, o Constable (2016) kalbėjo apie socialinio darbuotojo kaip terapeuto santykį su šeima teikiant pagalbą. Švedaitė-Sakalauskė ir kt. (2014) analizavo galios socialiniame darbe sąvoką iš socialinių darbuotojų patirties perspektyvos. Motiečienė (2012) svarstė apie tai, kiek socialinis darbuotojas turi rodyti „galios“ dirbant su klientu, o kiek būti partneriu ar atstovu; Bardauskienė (2016) aptarė socialinio darbuotojo veiklos efektyvumo problemą; Dhavaleshwar (2016) gilinasi į socialinio darbo vaidmenį bendruomenėje, o Adomaitytė-Subačienė (2019) analizavo kliento įgalinimo koncepciją socialinio darbo praktikoje.

Skyrybų procesą ir pasekmes analizavo Eyo (2018), atskleidęs neigiamą skyrybų poveikį vaikams; Stokkebekk ir kt. (2019) tyrinėjo vaikų išgyvenimus skyrybas išgyvenančiose šeimose; skyrybų motyvus tyrinėjo Maslauskaitė (2020), Damota (2019) analizavo situacijas į kurias patenka besiskirianti šeima, o Naujanienė ir Ruškus (2020) apžvelgė vaiko gerovės užtikrinimo problemas, konfliktus išgyvenančioje šeimoje. Lietuvoje socialinis darbas su šeimomis ilgą laiką buvo siejamas su pagalba šeimoms, kuriose vienas iš tėvų ar abu turi priklausomybę, stokoja socialinių ar tėvystės įgūdžių ir t.t. Socialinis darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis suintensyvėjo tik 2018 metais pradėjus taikyti atvejo vadybą. Taigi, darbo tema yra nauja tuo požiūriu, kad siekiama aprėpti visą socialinio darbuotojo vaidmens problematiką dirbant ir su šeima, išgyvenančia skyrybas bei numatyti pagalbos šeimai kūrimo galimybes.

Mokslinė problema: dažniausiai skyrybos siejamos su teisiniais procesais, kurių metu priimami teisiškai įpareigojantys sprendimai. Aktyviais skyrybų proceso veikėjais tampa teisininkai, mediatoriai ir t. t. Dažnu atveju skyrybų proceso metu vienai iš pusių ar besiskiriančios šeimos vaikams prireikia net ir psichologų pagalbos. Nuo 2018 metų darbe su besiskiriančiomis šeimomis pradėjus taikyti atvejo vadybą, į sudėtingus skyrybų procesus įsitraukė socialinių paslaugų sistemos atstovai – atvejo vadybininkai ir socialiniai darbuotojai. Teoriniame lygmenyje socialinės pagalbos specialistų vaidmuo yra aiškus – užtikrinti vaiko gerovę. Tačiau dažnu atveju skyrybas išgyvenančios šeimos nariai dėl patirtų/patiriamų emocijų nėra pajėgūs racionaliai mąstyti, todėl atsisako priimti jiems teikiamą pagalbą. Kyla klausimai, kaip patys socialinės pagalbos specialistai suvokia savo vaidmenį teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai? Su kokiomis problemomis susiduria socialinių paslaugų specialistai, teikiantys pagalbą išgyvenančioms skyrybas šeimoms? Kaip socialinės pagalbos specialistų vertinimu turėtų būti teikiama pagalba šeimai, išgyvenančiai skyrybas?

Tyrimo objektas – socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Tikslas – atskleisti socialinių paslaugų teikimo ypatumus skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti skyrybų reiškinį bei jo atsiradimo priežastis ir pasekmes.
2. Išnagrinėti socialinių paslaugų teikimo skyrybas išgyvenančioms šeimoms ypatumus.
3. Atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų patirtis teikiant socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė atlikta siekiant aptarti skyrybų reiškinio paplitimą, jas sąlygojančius veiksnius ir pasekmes bei socialinio darbuotojo vaidmenis pagalbos teikimo procese.
2. Tyrimo metodas – kokybinis tyrimas, duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas individualus interviu, duomenų analizės metodas – turinio analizė.

Darbo sandara: socialinio darbo magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, teorinė ir tiriamoji dalis, tyrimų rezultatų diskusija, išvados, rekomendacijos, naudotų mokslinių šaltinių sąrašas, santrauka (lietuvių ir anglų kalba) bei priedai.

1. SKYRYBAS IŠGYVENANTI ŠEIMA

1.1. Šeimos samprata ir funkcijos

Šeimos institutas egzistavo visais laikais, todėl natūralu, kad priklausomai nuo istorinio laikmečio ir kultūrinių sąlygų, keitėsi ir šeimos apibrėžtis (Preda ir kt., 2020).

Pasak Eidukevičiūtės ir Večkienės (2014), šeima suprantama kaip socialinė sistema, prisiimanti atsakomybę už joje auginamų vaikų raidą, taigi šeimos atsakomybės centre atsiduria vaiko interesai. Šeima nusakoma kaip sutuoktiniai ir jų vaikai, o valstybės lygmeniu šeimos sudarymas siejamas su teisiškai įformintais santuokos ryšiais (Matienė ir kt., 2013). Ivanauskienė (2008) apibendrina skirtingų teorijų šeimos sąvokos traktavimą (žr. 1 lentelę):

1 lentelė. Šeimos sąvokos apibrėžimai (Ivanauskienė, 2008, p. 80)

Teorija	Apibrėžimas
Struktūrinė-funkcinė teorija (Nass, 1978; Powers, 1985; Swick, 1993)	Visuomenė – iš posistemų susidariusi socialinė sistema. Šeima – visuomenės posistemė. Ji atlieka funkcijas sau, individui, visuomenei. Prokreacinė šeimos funkcija užtikrina jos išlikimą ir vertybių perdavimą ateities kartoms
Socialinių mainų teorija (Lederer, Jackson, 1969; Swick, 1987)	<i>Quid pro quo</i> principas (aš tau, tu man), pasireiškiantis tėvų-vaikų santykiuose. Vaikams augant, kinta mainų turinys ir modifikuojasi mainų procesas. Svarbus šeimos gebėjimas prie jo prisitaikyti
Simbolinės interakcijos teorija (Perlman, Duck, 1987; Kerr, Browen, 1988)	Svarbi individų tarpusavio sąveika, kurioje vienas asmuo yra veikiamas ir modifikuojamas kito asmens. Svarbus šeimos narių prisitaikymo prie šio proceso sugebėjimas
Raidos teorija (Duvall, 1977; Cheal, 1991; Cowan, Cowan, 1992)	Yra 7 šeimos raidos etapai, iš kurių kiekviename šeima turi išspręsti kylančius uždavinius. Jeigu jie neišsprendžiami, jaučiami neįgyvendintų uždavinių padariniai
Ekologinė sistemų teorija (Germain, Gitterman, 1990; Swick, 1993; Compton, Galaway, 1999)	Šeima suprantama kaip ekologinė sistema, turinti socialinį, kultūrinį savo kontekstą. Panaudodama turimą socialinį ir kultūrinį, šeimos nariai formuoja socioemocinį identitetą. Asmuo sąveikauja su aplinka abipusiu ryšiu.

Apibendrinant pirmoje lentelėje pateiktus įvairių autorių šeimos apibrėžimus galima teigti, jog šeima dažniausiai suprantama per jos, kaip socialinės grupės ir ją sudarančių individų tarpusavio ryšius bei šeimos ryšius su išorine aplinka. Šeima lyg gerovės laukas, kuriame individai tenkina daugybę poreikių ir suformuoja pagrindus sėkmingai prisitaikyti visuomenės struktūrose ir jų prieštarse. Šeima iš esmės ir pati yra sistema, ir kitų sistemų sudedamoji dalis, todėl tai, kokia yra

šeima, koks yra jos funkcionavimo lygmuo – sąlygoja kitų socialinių sistemų būseną (Ivanauskienė, 2008).

Šeimos institutas visuomenėje labai svarbus, nes jame tenkinama daugybė įvairių poreikių, per konkrečias šeimas vystosi ir visuomenės gyvenimas. Kuo šeimos gyvenimas ramesnis, stabilesnis, tuo saugesnė yra visuomenė. Šeimos narius sieja glaudūs tarpusavio ryšiai, emocinis prisirišimas. Emocinis prisirišimas tarp šeimos narių yra tarpusavio santykių dinamikos dalis. Jis yra pagrindas išlaikyti vertybėms, religiniams įsitikinimams, tradicijoms ir normoms ilgą laiką. Taip pat svarbus šeimos sugebėjimas prisitaikyti prie aplinkos. Šeimos institutas egzistuoja kartu su daugeliu kitų visuomenės institucijų, vyriausybe, religija (Eidukevičiūtė, 2013). Šeimos nariai vienaip ar kitaip yra tarsi prijungti prie šių visuomenės institutų, taigi šeimoje mokomasi peržiūrėti savo normas, praktiką ir vertybes, susijusias su aplinkoje vykstančiais pokyčiais.

Šeima, kaip vienas nedidelis institutas pasižymi tam tikrų specifinių funkcijų atlikimu. Viena svarbiausių šeimos funkcijų, lemiančių žmonijos ateitį ir perspektyvas, yra giminės tęsimo funkcija. Jaunosios kartos auklėjimo ir socializavimo funkcija taip pat viena iš svarbiausių šeimos funkcijų, pasireiškiančių perduodant vaikams elgesio normas ir vertybes, pasirenkant ir įgyvendinant optimalų auklėjimo stilių, sudarant reikiamas sąlygas vaiko sėkmingai socializacijai šeimoje ir už jos ribų. Ši funkcija skirta patenkinti emocinius tėvystės bei motinystės poreikius, atliepti visuomenės reikmes ir užauginti sėkmingą visuomenės narį ateičiai (Dai, Wang, 2015).

Šeima įvykdo visuomenės kultūros perdavimo ir tęsimo funkciją bei pasireiškia šeimoje puoselėjamu gyvu santykiu su istorine praeitimi, prisirišimu prie giminės ir giminės, meile gimtajai kalbai, krašto kultūrai, pagarba protėviams ir likusio pasaulio kultūroms (Yontem, 2019). Sėkmingas šeimos ūkio tvarkymas taip pat yra viena iš šeimos funkcijų. Ji pasireiškia ūkio bei buitinių darbų pasidalijimu, suteikiant kiekvienam šeimos nariui atsakomybę už šeimyninį ūkį (Herawati, Endah, 2016).

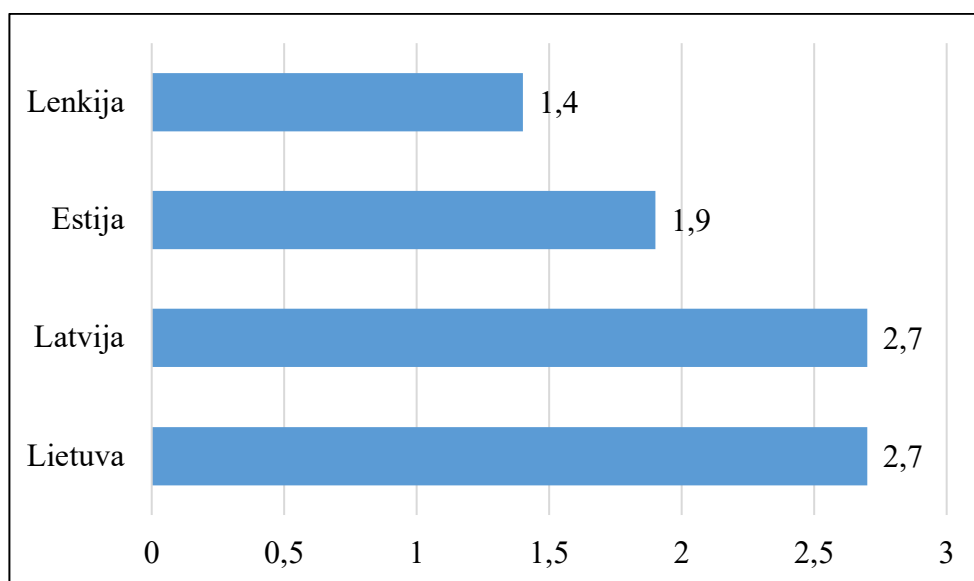
Dar viena šeimos funkcija – šeimos narių tarpusavio paramos, jų gyvenimo organizavimo ir elgsenos kontrolės funkcija. Ši funkcija grindžiama tuo, jog kiekvienam šeimos nariui priklauso jam skirtas vaidmuo atsižvelgiant į jo poziciją šeimoje. Minėtina tai, jog neretai šeimos narių vaidmenys nėra aiškiai apibrėžti, nes jie dažnai keičiasi kintant socialinei aplinkai bei kultūrai. Dėl šios priežasties kiekvienas šeimos narys turi pats suvokti, ko iš jo yra tikimasi (Yontem, 2019). Šeima vykdo ir kitas funkcijas, tokias kaip rekreacinę, emocinę, komunikacinę bei seksualinę. Šių funkcijų vykdymui yra reikalingi artimi šeimos narių emociniai ryšiai, kultūringi tarpusavio santykiai kasdieniniame gyvenime (Dai, Wang, 2015).

Apibendrinant galima teigti, kad šeima yra visuomenės pagrindas ir darnios, bei saugios tiek vaiko, tiek ir abiejų sutuoktinių aplinkos branduolys, užtikrinantis kompleksinę gerovę. Šeimose tenkinama daugelis jos narių poreikių, todėl šeima kiekvienam žmogui labai svarbi.

1.2. Skyrybų paplitimas, priežastys ir pasekmės

Skyrybos Lietuvoje yra labai dažnos. Jau beveik penkis dešimtmečius ištuokų rodikliai yra dideli ir nuolat auga (Maslauskaitė, 2020). Aptariant skyrybų statistikos dinamiką verta paminėti, jog skyrybų kreivė 1990-ųjų m. pradžioje trumpam krito, panašus skyrybų skaičiaus kritimo reiškinys stebėtas taip pat 2008–2009 metais. Įdomu tai, jog abu šie dažnų skyrybų periodai sutampa su reikšmingais kontekstiniais visuomenės pokyčiais, kurie, akivaizdu, turėjo įtakos Lietuvos šeimų gyvenimui ir dalies jų iširimui. Po šių trumpalaikių kritimų skyrybų rodikliai abiem atvejais sugrįžo į ankstesnį lygį. Todėl galima kelti prielaidą, jog Lietuvoje krizių laikotarpiai verčia šeimos narius konsoliduotis arba tai, kad krizės metu sumažėja asmens galimybė apsispręsti t. y. priimti laisvus sprendimus.

Be to, Lietuva jau nemažai metų išlieka ES skyrybų rekordininkė ir rikiuojasi pirmosiose sąrašo eilutėse (Eurostat, 2021). Artimiausių Lietuvos kaimyninių šalių skyrybų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, yra pateiktas 1 paveiksle:

1 pav. Bendras skyrybų skaičius tūkst. gyventojų (Eurostat, 2022)

Analizuojant paveiksle pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad Lietuvoje ir Latvijoje skyrybų skaičius 1000 gyventojų yra didžiausias, palyginus su Lenkijos skyrybų rodikliu. Nors Lietuvoje skiriamasi pakankamai dažnai, tačiau svarbu paminėti, jog gausiai ir tuokiamasi. Pavyzdžiui, 20 a. paskutinį dešimtmetį drastiškai mažėję pirmų santuokų rodikliai nuo 2000-ųjų m. pradžios palaipsniui pradėjo didėti ir išgyveno trumpalaikį kritimą tik apie 2008–2009 m. Žinoma, nors besiskiriančių ir besituokiančių populiacijos nėra identiškos, ši demografinė statistika rodo, kad, nepaisant pakitusio šeimos kūrimo modelio, kohabitacijų įsitvirtinimo, santuoka vis dar išlaiko savo

svarbiausią socialinį vaidmenį šeimos gyvenime (Maslauskaitė, 2020). Remiantis oficialios statistikos portalo duomenimis (2021), nors pastaraisiais metais yra stebima šiek tiek mažėjanti ištuokų skaičiaus statistika, tačiau bendras ištuokų skaičius Lietuvoje išlieka vis tiek labai aukštas (žr. 2 lentelę.).

2 lentelė. *Bendras ištuokų rodiklis Lietuvoje* (Oficialios statistikos portalas, 2023)

		Miestas ir kaimas	Miestas	Kaimas
Bendras ištuokų rodiklis 1000-čiui gyventojų	2022	2,5	2,4	2,7
	2021	2,8	2,8	2,9
	2020	2,7	2,7	2,6
	2019	3,1	3,2	3,0
	2018	3,1	3,1	3,0
	2017	3,0	3,1	2,8
	2016	3,1	3,1	3,0

Iš pateiktų statistinių duomenų galima matyti, kad pastaraisiais metais bendras skyrybų skaičius Lietuvoje mažėja, tačiau kaimo gyventojai pradėjo daugiau skirtis palyginus su mieste gyvenančiomis šeimomis.

Aptariant išsituokusių porų statistiką svarbu paminėti, kad didelė dalis 0-17 metų amžiaus vaikų patiria su tėvų skyrybomis susijusią šeimos krizę: 2019 metais išsituokusių porų, turinčių bendrų 0–17 metų amžiaus vaikų, skaičius siekė 4 669, 2020-aisias sumažėjo iki 4 219, o per 2022 metus šis rodiklis sudarė 4 058 (Oficialios statistikos portalas, 2023). Verta paminėti ir pačių vaikų, kurių tėvai išsituokė, skaičių (žr. 3 lentelę):

3 lentelė. *0–17 metų amžiaus vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų, skaičius* (Oficialios statistikos portalas, 2023)

Metai	Miestas ir kaimas	Miestas	Kaimas
2022	5983	4051	1932
2021	6218	4105	2113
2020	6118	4014	2104
2019	6659	4416	2243
2018	6640	4332	2308

2019 metais po ištuokos likusių su vienu iš tėvų vaikų skaičius buvo 6 659, o iki 2022 metų likusių be vieno iš tėvų vaikų skaičius sumažėjo iki 5 983, tačiau galima pastebėti tendenciją, kad mieste gyvenančių išsiskyrusių tėvų vaikų skaičius visu laikotarpiu yra beveik dvigubai didesnis už gyvenančių kaimo vietovėse likusių su vienu iš tėvų vaikų skaičių (Oficialios statistikos portalas, 2023).

Socioekonominių skyrybų priežasčių analizė pastaraisiais dešimtmečiais sulaukė nemažai tyrėjų dėmesio tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje (Maslauskaitė ir kt., 2015). Ankstesniais metais atlikti moksliniai tyrimai leido sukaupiti informacijos apie skyrybų struktūrines priežastis Lietuvoje ir nustatyti grupes, kurioms būdinga aukštesnė ištuokos rizika. Pirmiausia remiantis su surašymu sujungtų santuokų ir ištuokų registrų duomenų – tai tiksliausi įmanomi duomenys – analize, žinome, kad dabartiniu periodu skyrybų rizika didesnė žemesnio socioekonominio statuso grupėse (Maslauskaitė ir kt., 2015; Jasilionis ir kt., 2015). Vyrai ir moterys, įgiję žemesnį nei universitetinis išsilavinimą, turi didesnę riziką išgyventi skyrybas nei žmonės, įgiję aukštąjį išsilavinimą (Maslauskaitė, 2020).

Ankstesni tyrimai, kurie nagrinėjo ištuokas, įvykusias iki 21 a. pradžios Lietuvoje, fiksavo priešingą tendenciją, t. y. didesnę riziką nutraukti santuoką turėjo žmonės, įgiję aukštąjį išsilavinimą (Puur ir kt., 2016). Taip pat nustatyta, jog didžiulę reikšmę santuokos stabilumo sutrikdymui turi užimtumo statusas, t. y. labiau tikėtina, jog bedarbių vyrų ir moterų santuokos iširs nei tų, kurie yra dirbantys (Jasilionis ir kt., 2015). Turimi tyrimų rezultatai taip pat rodo, jog skyrybos labiau tikėtinos tuomet, kai santuoka kuriama jaunesnio amžiaus, partnerė nėščia, kai partneriai patys yra patyrę tėvų skyrybas (Maslauskaitė, 2020).

Dažnu atveju asmens įgytas išsilavinimas lemia jo užimamą poziciją darbo rinkoje ir gali įtakoti socialinę padėtį. Teigiama, kad įgytas išsilavinimas transformuojasi ar perauga į kultūrinį, ekonominį ir socialinį kapitalą. Žemesnis išsilavinimas dažnai susijęs su mažesnėmis pajamomis, buvimu mažiau saugiam darbo rinkoje, didesniu bendru socio-ekonominiu nesaugumu ir pažeidžiamumu. Žemesnio socio-ekonominio statuso šeimos susiduria su daugiau iššūkių, kuomet reikia spręsti kasdienes, praktines problemas, nes jų manevro galimybės yra ribojamos finansinių, materialinių, socialinių išteklių. Tokioms šeimoms sudėtingiau spręsti šeiminio gyvenimo užduotis, susijusias su finansinių išteklių paskirstymu, būsto įsigijimu, vartojimu, investavimu į vaikus. Tai šeimos gyvenime sukelia papildomą santykių stresą. Kita vertus, žemesnis išsilavinimas neretai susijęs ir su menkiau išplėtotais žmogiškojo kapitalo aspektais – komunikaciniais ir verbaliniais gebėjimais, kurie yra svarbūs identifikuojant ir sprendžiant šeiminio gyvenimo problemas (Maslauskaitė, 2020).

Skyrybų priežastis iš moterų perspektyvos analizavusios Varžinskienė ir Vasilikaitė (2017) pastebi, kad skyrybų priežastys gali būti daug gilesnės, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Anot autorių, tos priežastys gali glūdėti dar pirmosios šeimos patirtyje, ankstyvoje vaikystėje. Pavyzdžiui, skyrybas gali lemti sutuoktinių augimas nepilnoje ar disfunkcinėje šeimoje, įgyti neteisingi konfliktų sprendimo modeliai, nebrandumas ir nepasirengimas santuokai, tėvų spaudimas, tarpusavio šilumos, geranoriškumo ir efektyvios komunikacijos stoka, nepasidalijimas buitės našta (Varžinskienė, Vasilikaitė, 2017).

Aptariant skyrybų pasekmes Damota (2019) teigia, jog išsituokusiems asmenims dažniausiai pasireiškia įvairūs fiziniai ir emociniai sunkumai. Minėto autoriaus mintis grindžiama tuo, jog išsituokę asmenys dažniau pradeda lankytis pas gydytojus ir yra labiau linkę kentėti nuo sunkių ligų, taip pat gali pradėti vartoti daugiau alkoholio – tai ypač pasakytina apie vyrus (Damota, 2019). Skyrybos sukelia ne tik sveikatos ir emocines problemas, bet ir pasekmės socialinėje veikloje. Moterų atveju pastebima, jog skyrybos sąlygoja atsitraukimą iš visuomeninės veiklos, ko pasekoje didėja socialinė izoliacija, vienatvė ir socialinių kontaktų paradimas. Atvirkščiai, ypatingai spartus socialinės veiklos didinimas yra būdingas vyrams – neretais atvejais prarandamas rūpinimasis vaikais taip pat būdingas daugiau vyrams (Amato, 2014). Skyrybos taip pat sukelia pasekmes romantiniams santykiams: nors nauji romantiški santykiai po skyrybų dažnai padidina savigarbą, sumažina depresiją ir net sumažina nusiskundimus sveikatos sutrikimais, tačiau taip pat žinoma, jog išsiskyrę vyrai ir moterys (ypatingai moterys) naudoja atsitiktinį seksą, siekiant surasti artumą ir intymumą, kai jo trūksta (Damota, 2019).

Išnagrinėjus mokslinės literatūros šaltiniuose pateiktas būdingas skyrybų pasekmes, jas galima sugrupuoti pagal buvusių sutuoktinių lytį, taip pat išskiriamos bendros pasekmės (žr. 4 lentelę):

4 lentelė. *Skyrybų pasekmės pagal sutuoktinių lytį*

Vyrai	Moterys
Alkoholio vartojimas	Socialinė izoliacija
Prarandamas rūpinimasis vaikais	Vienatvė
Emociniai sunkumai	
Dažnesnis lankymasis pas gydytojus	
Atsitiktiniai intymūs santykiai	

Psichologai skyrybas priskiria prie vieno iš rimčiausių stresorių suaugusiojo žmogaus gyvenime, tačiau skaudžiausiai ir giliausiai jos paliečia vaikus. Iširus šeimai yra pažeidžiamas bene vienas iš svarbiausių bręstančios asmenybės poreikių – saugumas. Skyrybų metu tėvai emociškai nutolsta nuo vaikų, kadangi didžiule dalimi būna panirę į savo problemas (Amato 2014). Ypatingai skaudžiai į skyrybas reaguoja ikimokyklinukai – jie dažniausiai jaučia baimę, nepasitiki savimi ir tiki, jog būtent jie yra kalti, kad tėvai išsiskyrė (Damota, 2019).

Apibendrinant galima teigti, jog nors skyrybų tendencija paskutiniaisiais metais mažėja, vis dėlto Lietuvoje dar yra labai dažnas reiškiny. Skyrybų tikimybė siejama su asmens amžiumi, įgytu išsilavinimu, turima darbine pozicija, socialiniais įgūdžiais, pirminėje šeimoje įgytu šeimos modeliu. Įvykusios skyrybos turi neigiamų psichologinių ir emocinių pasekmių tiek abejiems partneriams, tiek ir vaikams.

1.3. Skyrybas išgyvenančios šeimos krizė socialiniu požiūriu

Teisiniu aspektu skyrybas galima apibrėžti kaip teisinį santuokos narių santykių nutraukimą, bet kokį oficialų vyro ir žmonos atsiskyrimą pagal nusistovėjusį gyvenamosios šalies paprotį ar teisinę sistemą, visišką bet kokio pobūdžio sutuoktinių atskyrimą (Eyo, 2018). Skyrybų sąvoka, kuri seniau reiškė legalios santuokos iširimą, dabar gali būti naudojama jau ir kitame, šiuolaikiniame kontekste – net jei pora nebuvo oficialiai susituokusi, skyrybomis galima laikyti šeimos bendro gyvenimo pabaigą, nors šeimos statusas nebuvo oficialiai įtvirtintas (Eyo, 2018). Bartkutė ir Čižikienė (2012) teigia, kad jau nebetinka traktuoti šeimos tik kaip tos, kuri yra sudaryta įregistruotos santuokos pagrindu. Anot autorių, augantis ištuokų skaičius Lietuvoje, ne santuokoje gimusių vaikų skaičiaus didėjimas bei vienišų motinų skaičiaus augimas rodo, kad valstybės institucijoms ir nevyriausybinėms organizacijoms reikia pasirūpinti „šeimos integralumui palankia aplinka“, plėtojant teisinę ir socialinę sistemą.

Eidukevičiūtė (2013) šeimos statusą suvokia per sistemų teorijos perspektyvą, per kurią yra aiškinama ir patiriama šeimos krizė. Autorė šeimos krizę apibūdina kaip įvykį, galintį destabilizuoti šeimą. Anot mokslininkės, šeima yra dinamiškas institutas t. y. laikui bėgant, šeima patiria daug įvairių pokyčių, taip prisitaikydama prie vidinių ir išorinėse socialinėse sistemose (sistemoje) vykstančių procesų. Kaip sistema, šeima turi posistemų (pavyzdžiui, sutuoktinių tėvų šeima), kurios tarpusavyje susijusios ir bendrauja, taigi bet kokia problema ar pažanga vienoje posistemėje turės įtakos tiek kitoms posistemėms, tiek ir bendrai sistemai (Eidukevičiūtė, 2013). Šeimos krizė – tai sutrikusi pusiausvyra tarp skirtingų šeimos posistemų, kai šeimos nariai nebesugeba prisitaikyti prie kintančios aplinkos, o šeima kaip sistema nefunkcionuoja darniai, todėl jos emocinė pusiausvyra tampa sutrikusi.

Dažnu atveju besiskiriančios šeimos nariai išgyvena daug neigiamų jausmų, sutrinka šeimos narių tarpusavio pusiausvyra, nebesilaikoma šeimos vertybių, susipainioja įvairūs šeimos narių vaidmenys, vyrauja įtampos ir nesaugumo jausmo kupina atmosfera. Ypač neigiamas skyrybų situacijos ir su tuo susijusių pasekmių poveikis jaučiamas vaikams, kurie dar nėra tiek emociškai nepriklausomi, kad galėtų atsiriboti nuo šeimoje išgyvenamo streso ir destruktijos. Be to, ir pats skyrybų procesas yra sudėtingas. Šeimos krizė pasireiškia tokiomis ypatybėmis (Šeimos santykių institutas, 2009):

- nerimas, nepasitenkinimas;
- sutrinka komunikacija, neveikia įprasti bendravimo būdai;
- atsiranda nepasitenkinimas santuoka ir šeima;
- pasireiškia simptominis elgesys (priklausomybės, psichikos sutrikimai, emocinės ir elgesio problemos);

- atsiranda jausmas, kad negali įveikti esamos situacijos, ko nors pakeisti, negalėjimas surasti sprendimų;
- atsiranda manymas, kad viskas pasikeis savaime, nieko nesikeičiant ir neprisiimant atsakomybės.
- neretais atvejais vaikams perteikiamas auklėjimas ir vertybės yra nestabilūs – nebelieka šeimos vertybių.

Skyrybas patirianti šeima, kurioje vyrauja priešiško atmosferą, mokslinėje literatūroje taip pat yra vadinama sunkumus patirianti šeima. Pagal Bartkūtę ir Čižikienę (2012), sunkumus patirianti šeima yra tokia šeima, kuri negali pilnavertiškai funkcionuoti, tai yra šeima, susidurianti su tam tikrais sunkumais (didelis skurdas, alkoholizmas, smurtas, priešiški atskirų šeimos narių tarpusavio santykiai, asocialus gyvenimas, nepatenkintas psichologinės, socialinės pagalbos poreikis).

Skyrybas galima suvokti kaip šeimos krizę, kuri nėra išsprendžiama sėkmingai. Kai sutrikusi pusiausvyra išlieka ilgai, šeimoje pasirenkama nutraukti ilgalaikę traumuojančią situaciją. Pasak Burvytės (2015), skyrybos, lydimos neįgyvendintų lūkesčių ir negatyvių jausmų spektro, ne tik kenkia šeimos raidai ar lemia jos reorganizaciją, tačiau gali tapti ilgalaikiu traumuojančiu išgyvenimu. Skyrybos yra laikomos labai skausminga traumuojančia patirtimi visiems šeimos nariams (Moloney, 2011).

Išsiaiškinta, kad skyrybas patiriančiose šeimose dažniau pasireiškia žalingieji įpročiai: yra daugiau rūkoma, vartojama alkoholio, tokiose šeimose yra paplitę somatiniai sutrikimai. Be to, išgyvenančioms krizę šeimoms būdinga pablogėjusi materialinė padėtis ir sumažėję socialiniai ryšiai (Gerasimė, 2015). Panašūs reiškiniai būdingi ir adaptacijos po skyrybų periodui, nes tiek vyrai ir moteris, tiek vaikams reikia prisitaikyti prie visų pasikeitusio gyvenimo aplinkybių (Gerasimė, 2015). Taigi galima sakyti, kad skyrybos yra ilgai trunkantis procesas. Jis prasideda anksčiau, negu šeimos nariai priima sprendimą skirtis, ir gali baigtis gerokai vėliau po skyrybų fakto oficialaus patvirtinimo.

Apibendrinant galima teigti, jog besiskiriančios šeimos nariai dėl šeimoje kylančių nesusitarimų ir konfliktų yra dažnai linkę keisti savo elgesį, jiems atsiranda daug įvairių žalingų įpročių. Skyrybų metu buvę sutuoktiniai praranda pasitikėjimą vienas kitu, sutrinka jų bendravimas tiek tarpusavyje, tiek ir su bendrais vaikais, todėl skyrybos yra apibūdinamos kaip opi šeimos krizė. Kartais yra manoma, kad konfliktas gali išsispęsti savaime, neprisiimant atsakomybės, tačiau kai šeimoje vykstantis konfliktas užsitęsia ir nerandamas jo sprendimo būdas, sutuoktiniai nusprendžia nutraukti stresą keliančius tarpusavio ryšius. Galima teigti, kad skyrybos yra ilgalaikis procesas, nes jis prasideda dar prieš sprendimo skirtis priėmimą, o tęstis gali net ir po oficialaus skyrybų įforminimo.

2. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKIMAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIOMS ŠEIMOMS

2.1. Socialinės paslaugos skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Pagalbos besiskiriančiai šeimai teikimas nėra atskiras socialinio darbo sistemos elementas, jis turi būti matomas ir aiškinamas darbo su sunkumus patiriančia šeima visumos kontekste. Pagalba skyrybas išgyvenančioms šeimoms gali būti teikiama per bendrąsias ir specialiąsias paslaugas, vykdant atvejo vadybą ir analizuojant, stebint sunkumus patiriančios šeimos situaciją, koordinuojant pagalbos jai teikimą.

Ilgalaikėje šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programoje (2020) nurodoma, kad pagalbos teikimas šeimai turi būti lankstus, besiremiantis sisteminiu požiūriu, individualus ir institucinis, apimantis tiek vyriausybinių, tiek privatų sektorių (22 punktą). Dokumente yra akcentuojamas poreikis šviesti visuomenę ir formuoti pozityvaus šeimos vertinimo nuostatas, stiprinti šeimų savarankiškumą.

Programoje keliama uždaviniai per įvairias pagalbą teikiančias institucijas padėti šeimai spręsti kylančius iššūkius ir problemas, kai tam atsiranda poreikis, taip pat valstybės lygmeniu formuoti šeimos politiką ir jos įgyvendinimo stebėseną. Taigi, programos dokumente pripažįstamas intervencijos poreikis, kai šeima patiria krizę: „*Siekiant padėti išlaikyti šeimos stabilumą, svarbu laiku ir kokybiškai jai suteikti pagalbą išgyvenant krizę, netektis, patiriant konfliktus, santuokos nutraukimą ir kitus iššūkius*“ (Ilgalaikė šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programa, 2020, 19 punktą). Šeimos stiprinimo programoje yra ne tik kalbama apie pagalbą šeimai, bet kartu pabrėžiama, kad šeimai teikiama pagalba turi būti lanksti, atitinkanti individualius šeimos narių poreikius, taip pat turi aprėpti „*padėties identifikavimą, informavimą, konsultavimą, nuoseklų, intensyvų, individualų darbą ar darbą grupėse, visų reikalingų pagalbos išteklių, esančių ir savivaldybės, ir nevyriausybinių organizacijų žinioje, panaudojimą, socialinių ir asmeninių kompetencijų, įgūdžių ir reikalingos patirties perdavimą*“ (Ilgalaikė šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programa, 2020, 22 punktą).

Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų kataloge (2006) aptariamas bendrųjų ir specialiųjų socialinių paslaugų teikimas. Pagal šį katalogą, šeimai gali būti teikiamos tiek bendrosios, tiek specialiosios paslaugos. Bendrosiomis socialinėmis paslaugomis siekiama stiprinti žmonių gebėjimus, o specialiosiomis socialinėmis paslaugomis siekiama atstatyti atskirų individų prarastus gebėjimus ar juos suteikti. Nurodant bendrųjų ir specialiųjų paslaugų teikimo skirtumus pagalbos teikimo šeimai atveju, kalbama apie bendrojo pobūdžio paslaugas šeimoms ir specialiąsias konkrečioms šeimoms teikiamas paslaugas sprendžiant sudėtingus atvejus bei vykdant krizių

intervenciją. Pirmuoju atveju, galima kalbėti apie sociokultūrinės paslaugas (laisvalaikio organizavimo, socialinės integracijos, prevencijos ir kt.), konsultavimo ir organizavimo (teisinio, psichologinio, ūkinio ir kt.), tarpininkavimo (tarp šeimos ir institucijų, kitų specialistų), antruoju atveju, gali būti vykdoma šeimos krizių intervencija, kai vaikas auga nesaugioje aplinkoje. Tokiais atvejais yra surandami laikini globėjai ir jiems teikiama pagalba, o patiriančioms sunkumus šeimoms teikiamos socialinių įgūdžių ugdymo paslaugos.

Tarp specialiųjų kompleksinių paslaugų besiskiriančioms šeimoms papildomai galima įvardyti tokias paslaugas, kaip grupinių užsiėmimų ir konsultacijų, socialinių įgūdžių ugdymo programų vaikams ir tėvams rengimą, mediacijos, individualių konsultacijų paslaugas, vaiko priežiūros paslaugą ir kt. (Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. A1-93 „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“ pakeitimo, 2019). Tiek bendrosios, tiek specialiosios socialinės paslaugos gali būti teikiamos specialiuose socialinės pagalbos centruose ir įstaigose, ir namuose, taip pat ir kompleksinių paslaugų šeimai centruose, bendruomeniniuose šeimos namuose (Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo, 2006).

Literatūroje yra pabrėžiama, kad šeimai išgyvenant skyrybas, pirmenybė turi būti teikiama šeimos vaikų interesams. Pagal Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (1996) „vaikas“ yra žmogus, iki kol jam sueina 18 metų (Bendroji dalis). Šeimoje vaikas turi būti apsaugotas nuo nepagarbos, turi būti patenkinami jo interesai, užtikrinama materialinė, sveikatos gerovė, švietimas ir subjektyvi gerovės būseną (Naujanienė, Ruškus, 2020). Vaiko gerovė suprantama kaip dinaminis procesas, resursų užtikrinimas įveikti rizikos veiksniams (Naujanienė, Ruškus, 2020).

Mokslininkai pastebi, kad vykstant skyryboms, dėl tėvų nesantaikos yra sutrikdoma vaiko subjektyvi gerovė. Pavyzdžiui, vykstant ginčui dėl vaiko globos, vaikai, ypač vyresni, privalo dalyvauti teisiniame procese, kartais net liudyti, tarpininkauti, išsakyti nuomonę, nors taip kyla neigiamas poveikis vaiko sveikatai, o vaikas patiria ilgalaikę traumuojančią situaciją (Bergmans, 2005). Vaikai dažnai įtraukiami į tėvų tarpusavio ginčus ir kovas, kas sukelia pavojų jų emociniam saugumui, be to, kartais vaiku manipuliuojama, naudojamas psichologinis smurtas stengiantis paveikti sutuoktinį (Stokkebekk ir kt., 2019).

Atkreipiamas dėmesys, kad skyrybų metu pasitaiko daug įvairių vaiko teisių pažeidimų bei neteisėtų vaiko paėmimo iš šeimos atvejų (Žalimienė ir kt. 2020). Skyrybų metu vaikai atsiduria labai priešiškoje atmosferoje, kas jiems sukelia daug nerimo, nes jie supranta, kad negali nieko pakeisti. Svarbu pabrėžti, kad pagalba vaikams neturėtų būti teikiama naudojant per didelės institucinės „galios“ mechanizmus, kai už šeimą yra viskas nusprendžiama jai nedalyvaujant, o patys sprendimai priimami per greitai, kai nevyksta nuoseklus ilgalaikis bendradarbiavimas. Siekiant padėti tokiose situacijose atsidūrusioms šeimoms gali būti teikiamos paslaugos šeimai (laisvalaikio organizavimo,

pozityvios tėvystės mokymų, individualių konsultacijų ir kt.) ir / arba taikoma vaiko apsauga, kai vykdoma atvejo vadyba, siekiant apsaugoti vaiką nuo psichologinio ar fizinio smurto, nepriežiūros (Naujanienė, Ruškus, 2020).

Pagal Wolf (2012), skiriami trys intervencijos tipai, kurie gali būti taikomi dirbant su skyrybas išgyvenančia šeima:

- Pirmasis tipas – intervencija, nukreipta į šeimos gyvenimo ir vystymosi sąlygų gerinimą. Naudojant jį, siekiama pakeisti destabilizuotą organizacinę šeimos struktūrą, netinkamą vaikų auklėjimo stilių, skyrybų atveju, gerinti psichologinę atmosferą, kad vaikai būtų neįtraukti, atriboti nuo tėvų konflikto.

- Antrasis tipas – intervencija, skatinanti vaikų kontaktavimą už biologinės šeimos ribų. Ši intervencija naudojama, kai tėvai nebepajėgia atlikti vaikų socializacijos funkcijos ir kai reikia ją kompensuoti.

- Trečias tipas – intervencija, nukreipta į globėjų vaikams paiešką, kai vaiko gyvenimo sąlygos yra nesaugios.

Socialiniame darbe, dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, reikia atkreipti dėmesį į smurto artimoje aplinkoje problemą, taip pat į veiksmus, susidūrus su instituciniais smurto artimoje aplinkoje problemos sprendimo atvejais. Nutarimas dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programos patvirtinimo (2014) pabrėžia, kad socialinis darbuotojas turi šeimoms, patiriančioms krizę, numatyti koordinuotas ir kompleksines priemones šalinti smurtui artimoje aplinkoje, taip pat pagalbos būdus nuo fizinio, psichologinio, seksualinio smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011) numato kompleksines apsaugos nuo smurto priemones ir institucinį gynimą savivaldybių institucijose, specialiuose pagalbų centruose, nevyriausybiniuose organizacijose (8 str.). Jis nustato nuo smurto nukentėjusio asmens interesų apsaugą: įpareigoja, kad artimoje aplinkoje smurtavęs asmuo nesiartintų prie asmens, nebendrautų, neieškotų su juo ryšių (5 str.). Taigi, vykstant skyryboms, jei artimoje aplinkoje buvo smurtauta, galioja tam tikri teisiniai įpareigojimai, socialinis darbuotojas turi vykdyti situacijos stebėjimą.

Šeimos, išgyvenančios skyrybas, gali susidurti su įvairaus pobūdžio sunkumais, todėl yra labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad jų nariams yra tikslinga ir naudinga pasinaudoti visomis įmanomomis socialinėmis paslaugomis bei užsiimti veiklomis, galinčiomis padėti išgyventi šeimos krizę. Išgyvenantiems skyrybas šeimos nariams yra siūlomos įvairios veiklos. Pavyzdžiui, pagalba krizės metu, kuomet yra teikiama psichologinė ir dvasinė pagalba skyrybas išgyvenantiems asmenims ir šeimoms bei poroms, patiriančioms santykių krizę. Egzistuoja įvairios sielovados programos, skatinančios asmens savivoką ir augimą, tapatybės atradimą, taip pat kito pobūdžio neformalios

veiklos ir tarpusavio pagalba, tokios kaip įvairios paskaitos, seminarai ar mokymai. Minėtina, kad dalis jų yra vykdomos nuotoliniu būdu, todėl įsitraukti į siūlomas veiklas yra lengviau (bendrakeleiviai.lt, 2022).

Apibendrinant galima teigti, kad pagalba besiskiriančiai šeimai turi būti teikiama kompleksiškai ir lanksčiai bendrų paslaugų kontekste, stebint skyrybas išgyvenančią šeimą visumoje kartu su kitomis jai būdingomis problemomis (nepakankama vaiko gerovė, smurtas, tarpusavio santykių priešiškumas, vaiko įtraukimas į tarpusavio kovą ir kt.). Stebint ir identifikuojant problemas, turi būti taikomas individualizuotas požiūris, nes kiekvienos šeimos situacija yra ypatinga. Teikiant besiskiriančioms šeimoms pagalbą vienu metu gali būti taikomos kelios pagalbos rūšys ir formos, tačiau yra labai svarbu, kad jos nesidubliuotų tarpusavyje. Nemažiau svarbu yra užtikrinti, kad teikiamomis paslaugomis nebūtų siekiama perimti šeimos funkcijų, nes tai gali šeimai tik pakenkti. Pirmenybė padedant skyrybas išgyvenančioms šeimoms turi būti teikiama vaiko interesams, siekiant kiek įmanoma pilnesnio vaiko funkcionavimo tinkamoje aplinkoje, užtikrinant vaikui saugumą bei jo poreikių tenkinimą.

2.2. Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmenys teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai

Socialiniai darbuotojai, dirbdami su klientų grupėmis krizės metu, taip pat ir išgyvenančiomis skyrybas, turi aiškiai apibrėžtus profesinius vaidmenis, kuriuos realizuodami įgyvendina darbinės funkcijas (Bergmans, 2005). Dažniausiai mokslinėje literatūroje socialinių darbuotojų profesiniai vaidmenys sietini su siekiu dirbti su žmogaus teisių sritimi ir siekiu dirbti su socialiai pažeidžiamomis, jautriomis visuomenės grupėmis. Teikdami visapusę pagalbą, socialiniai darbuotojai siekia padėti atstatyti normalų jų funkcionavimą, padėti geriau įsitraukti į visuomenės gyvenimą lygiomis teisėmis su visais žmonėmis, kurti darnią pilietinę visuomenę. Tačiau socialinio darbuotojo profesinis vaidmuo kartais būna ne iki galo apibrėžtas ir persipinantis su kitų profesijų sritimis, nes socialinio darbo profesija labai daug aprėpia.

Kasdienėje praktikoje socialiniai darbuotojai realizuoja įvairius profesinius vaidmenis. Adomaitytė-Subačienė (2019) rašo, kad vaidmenys veikia „įrėmintoje kultūroje“, kurioje jie turi apibrėžtą struktūrą ir pasireiškimo lauką. Postmoderni kultūra, jos teigimu, socialinio darbo praktikoje palaiko smalsumo dvasią ir suteikia laisvės: socialiniai darbuotojai inspiruojami kūrybiniais sprendimais ir inovacijų pritaikymui, kliento įgalinimo koncepcijos (kai problemos ne sprendžiamos už klientą, bet klientas paskatinamas pats prisiimti atsakomybę už problemas) įgyvendinimui. Adomaitytė-Subačienė (2019) įvardija tokioje kultūroje veikiančius profesinius

socialinių darbuotojų vaidmenis – dirigentai, patikėtiniai, kompozitoriai. Iš tokių vaidmenų įvardijimo matyti, kad socialinis darbas šiandien suprantamas kaip paslaugų gavėjo savivokos, savistabos konstravimo būdas. Šiame procese, pastarosios autorės manymu, vyrauja reikšmingai užsitarnauta pagarba ir autoritetas.

Adomaitytė-Subačienė (2019) išskiria tris lygmenis, kuriuose pasireiškia profesiniai socialinių darbuotojų vaidmenys:

- Individualus (mikro);
- Organizacijos (mezo);
- Strateginis arba nacionalinis (makro).

Santykiai tarp šių lygmenų yra hierarchinio pobūdžio. Makrolygmeniu duodami nurodymai, nuo kurių priklauso mezolygmens veikimas ir pokyčiai. Mezolygmeniu duodami nurodymai mikrolygmeniui. Tačiau ir esant tokiems šių lygmenų tarpusavio veikimo principams, turi būti gerbiama darbuotojų autonomija, kuri būna vis didesnė kultūrai tampant vis demokratiškesne. Socialiniai darbuotojai tokioje situacijoje dirba „įrėmintos“ ir „išlaisvintos“ kultūros sampnyoje (Adomaitytė-Subačienė, 2019), kai dirba ir griežtose hierarchiškai apibrėžtose ribose, ir turi savarankiškai priimti sprendimus, įsigilinti į konkretaus kliento poreikius, bendradarbiauti veiksmus reguliuojančioje komandoje.

Moriarty ir kt. (2015) apibendrina pagrindinius aktualius socialinio darbuotojo vaidmenis šiuolaikinėje visuomenėje (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. *Socialinių darbuotojų vaidmenys* (Mariarty ir kt., 2015, p. 7)

Vaidmuo	Aprašymas
Terapeutas	Dėl socialinio darbuotojo pagalbos klientai įgyja galią kontroliuoti savo pačių gyvenimus ir jausmus
Transformatorius	Suteikia nepalankioje padėtyje esantiems ar engiamiems žmonėms galimybę dalyvauti bendradarbiavimo ir mokymosi procese
Socialinis prižiūrėtojas	Individualių poreikių tenkinimas nepalankiu laikotarpiu, kad būtų galima įsilieti į visuomenės gyvenimą
Prižiūrėtojas	Siekama pagerinti individualų klientų funkcionavimą ir prisitaikymą prie krizinių situacijų. Pagalba teikiama remiantis aiškiai apibrėžtais kriterijais
Emancipatorius	Tai siejama su dabartinių visuomenėje veikiančių „galios jėgų“ kvestionavimu ir išteklių paskirstymu. Veiksmai yra nukreipti tiek padėti klientams, tiek pasiekti struktūrinius pokyčius pačioje visuomenėje.

Socialinio darbuotojo atliekami profesiniai vaidmenys yra įvairiapusiški. Dhavaleshwar (2016) pažymi, kad visus savo vaidmenis socialiniai darbuotojai gali atlikti vienu metu skirtingose situacijose holistiniu būdu. Dhawaleshwar (2016) teigimu, socialinio darbuotojo profesija yra daug aprėpiantis darbas visais pjuviais, todėl socialiniai darbuotojai vienu metu gali atlikti skirtingus vaidmenis įvairiose situacijose. Socialinis darbuotojas gali vienu metu vykdyti ir atvejo vadybą (rūpintis individualiais klausimais, padėti žmogui holistiniu būdu), ir dirbti su grupe (vykdyti psichosocialinių problemų sprendimo vadybą), ir dirbti kaip organizatorius (burti komandas, komitetus), ir kaip vadovas (gerinti vadovavimo kokybę ir grupės supratimą apie konkrečius individus) ir kt.

Nors socialinis darbuotojas ir turi daug profesinių vaidmenų bei funkcijų, kasdienėje profesinėje veikloje jis labiausiai siekia, kad būtų atliepti bendruomenių ir visuomenių poreikiai ir būtų surasta pakankamai išteklių tiems poreikiams patenkinti. Tai leidžia išplėsti bendradarbiavimo praktiką bendruomenėje, o ji veda prie individualaus ir bendruomeninio vystymosi (Dhawaleshwar, 2016).

Kiekvieno kliento poreikių analizės procese netiesiogiai dalyvauja įvairios klientų grupės, NVO ir vyriausybė. Socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį analizuojant konkretų poreikį, sprendžiant, kaip jį įgyvendinti ir prižiūrint tą įgyvendinimą, administruojant projektus (Dhawaleshwar, 2016).

Taigi, socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai padeda identifikuoti konkrečių individų ir socialinių grupių poreikius ir, siekiant juos tinkamai patenkinti, padeda jų socialinei integracijai ir darniam bendradarbiavimui su likusia visuomenės dalimi. Be to, konkretus individo poreikis gali kilti ir iš pačios visuomenės poreikio, pavyzdžiui, poreikis pasirūpinti konkrečių žmonių problemomis, siekiant psichologiškai sveikesnės, stabilesnės ir saugesnės visuomenės, poreikis spręsti įvairių grupių ir individų tarpusavio konfliktus siekiant visuomenės darnumo, spręsti marginalizuotų ir skurstančių visuomenės grupių problemas, kad būtų sumažinta visuomenės narių tarpusavio santykių nelygybė ir kt.

Apibendrintai galima teigti, kad socialines paslaugas teikiančių darbuotojų profesiniai vaidmenys yra labai įvairūs ir kompleksiški. Darbuotojai turi analizuoti, stebėti klientų gyvenimą ir planuoti jiems teikiamos pagalbos pobūdį. Vieni iš pagrindinių socialines paslaugas teikiančių specialistų atliekamų vaidmenų yra tokie, kaip: terapeutas, konsultantas, transformatorius, socialinis prižiūrėtojas, emancipatorius, vadovas, organizatorius, advokatas bei pagalbininkas. Specialistų atliekamų vaidmenų įvairovė parodo, kad socialinis darbuotojas ir/ar atvejo vadybininkas yra iš esmės pažeistų santykių tarp kliento (klientų) ir visuomenės atstatytojas, o tiekiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms yra siekiama įvairiapusiškai patenkinti ir kliento (klientų), ir visuomenės interesus.

2.3. Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų sunkumai teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms

Socialinio darbuotojo ir atvejo vadybininko pagalbos teikimas šeimai apima daug funkcijų ir vaidmenų, todėl socialines paslaugas teikiančių specialistų veiklos sritys atsiskleidžia per individualios šeimos situacijos analizės prizmę, bendradarbiaujant su kitomis socialinėmis grupėmis ir įvairiomis institucijomis (Dhavaleshwar, 2016).

Socialinė pagalba skyrybas išgyvenančiai šeimai gali būti teikiama visais trimis lygmenimis – makrolygmeniu (visuomenės), mezolygmeniu (organizacijos), mikrolygmeniu (interakcijos) (Švedaitė-Sakalauskė ir kt., 2014). Kavaliauskienė (2005) teigia, kad socialinis darbuotojas pirmiausia šeimą turi matyti makrolygmeniu – aplinkoje, kuri jį supa, ir pagal tą aplinką vertinti. Šeima, kuriai yra teikiamos socialinės paslaugos, ypatingai išgyvenanti skyrybas, turi būti matoma visumos kontekste, bendruomenėje ir tarp kitų socialinių grupių, o to pasiekimui yra taikoma intervencija.

Dažnai socialinio darbo praktikoje, teikiant pagalbą besiskiriančiai šeimai, susiduriama su smurtu artimoje aplinkoje. Milkinaitė ir Marcinkevičienė (2013) analizuojant socialinio darbuotojo vaidmenų pasireiškimą esant smurtui artimoje aplinkoje šeimose, kuriose patiriami sunkumai, pastebėjo, kad teikdamas pagalbą šeimai socialinis darbuotojas įgyvendina intervenciją. Socialinio darbo intervencija – tai pagalba sprendžiant ypač sudėtingas socialines situacijas, viena jų – skyrybos, kai pats šeimos funkcionavimas tampa problema (Milkinaitė, Marcinkevičienė, 2013). Analizuojant smurto artimoje aplinkoje temą, atkreiptinas dėmesys ir į lyčių lygybės aspektą. Literatūros šaltiniuose yra minimi veiksniai, galintys sąlygoti konfliktus tarp sutuoktinių ir laikui bėgant atvesti prie skyrybų (Pivorienė, 2015):

- Keliami per dideli reikalavimai moteriai / mamai;
- Kitų institucijų požiūris, labiau palaikantis vyrą ir „vyriškas“ vertybes;
- Neteisinga ir diskriminacinio pobūdžio socialinė sistema;
- Informacijos apie lyčių lygybės problemas stygius.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog pagalbos reikia ir pačiam smurtautojui – jam svarbu padėti suprasti savo klaidas, socialinių įgūdžių stoką. Tai apima ir geranorišką vyro skatinimą suprasti elgesio motyvus, ir įpareigojančią teisinę pagalbą.

Vykdam socialinio darbo intervenciją pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo metu, socialinis darbuotojas atlieka koordinatoriaus vaidmenį, nes prižiūri problemos sprendimo procesą, tarpininko, nes tarpininkauja su kitais specialistais ir institucijomis, bendradarbiavimo, nes yra aktyvus komandos narys, siekiant teigiamo pokyčio ir darant įtaką šeimos narių tarpusavio

santykiams. Kartu su socialiniais darbuotojais gali veikti tokios institucijos, centrai ir asmenys kaip (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006):

- Savivaldybių socialinės paramos centrai (teikia socialinę pagalbą ir piniginę, materialinę paramą, organizuoja projektus šeimai ir jaunimui), seniūnijos;
- Teisėsaugos institucijos ir jų darbuotojai (vykdant teisingumą);
- Nepilnamečių socialinės pagalbos ir prevencijos centras (teikia smurtą patyrusiems asmenims psichologinę, socialinę, teisinę pagalbą);
- Švietimą vaikų teisių klausimais vykdančios institucijos;
- Vaiko teisių apsaugos tarnyba ir kt.

Socialiniai darbuotojai veikiant mezolygmeniu iš esmės siekia, kad būtų pripažįstami ir instituciškai įvertinami besiskiriančių šeimų poreikiai (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). Kadangi smurto rizikos veiksnių atpažinimo ir mažinimo procesas gali virsti itin plačiu, yra svarbios socialinio darbuotojo vaidmens ribos. Tam tikrų ribų nustatymas gali padėti specialistams neprisiimti į socialinio darbuotojo profesines funkcijas neįeinančios atsakomybės (Milkinaitė, Marcinkevičienė, 2013).

Socialinis darbuotojas, dirbdamas su besiskiriančios šeimos nariais, taip pat kuria savo ir krizę išgyvenančios šeimos narių asmeninius santykius. Pasak Adomaitytės-Subačienės (2019), pasitikėjimo santykių tarp socialinio darbuotojo ir paslaugų gavėjo kūrimas – tai pats jautriausias atliekamo socialinio darbo kokybei lygmuo, kuris visų pirma priklauso ir nuo socialinio darbuotojo vertybių, emocinės savijautos ir tikėjimo savimi. Socialiniams darbuotojams, dirbantiems šeimos išsaugojimo kryptimi, gali tekti vesti terapinius, savipagalbos grupių užsiėmimus. Tokiu būdu socialinis darbuotojas tampa pokyčių indikatoriumi, pagalbininku, koordinatoriumi (Rimkus, Motuzaitė, 2014).

Su šeimomis dirbančių socialinių darbuotojų veiklos efektyvumą gali riboti įvairios organizacinės priežastys – netinkamai organizuojama teikiamų socialinių paslaugų sistema, ribotos socialinio darbuotojo veiklos galimybės prarastų šeimos narių funkcijų atstatymui, per dideli specialistų darbo krūviai, per menkas bendradarbiavimas su vietos institucijomis (Bardauskienė, 2016).

Socialiniame darbe, ypač dirbant su besiskiriančios šeimos nariais, jautrus yra vadinamasis „galios“ klausimas. Socialiniame darbe kalbama apie „kliento įgalinimą“ kas reiškia, kad socialinis darbuotojas ne pats sprendžia problemą už klientą, o suteikia klientui galimybes ir resursus tą problemą spręsti savarankiškai. Be to, darbuotojas turi stengtis paskatinti kliento savarankiškumo gebėjimus ir įgūdžius bei jausmą, kad jis pats gali išspręsti iškilusias problemas. Klientas privalo būti suprantamas kaip turintis gebėjimą veikti pats, o ne nusišalinęs nuo problemų sprendimo ar laukiantis pagalbos iš išorės. Šeima yra laikoma ne pasyvi, bet aktyvi krizinės situacijos dalyvė, todėl teikiant

paslaugas dažnai taikomas minėtas kliento įtrauktumo principas. Kavaliauskienė (2005) teigimu, socialinio darbo paslaugos apibrėžiamos per žmogaus savarankiškumo atkūrimą ir lavinimą, kad žmogus galėtų priimti savarankiškus sprendimus ir veikti tiek socialinėje, tiek kultūrinėje aplinkoje. „Šeimos atvejo peržiūra, kaip procedūra ar metodas, nėra apibrėžti Lietuvos Respublikos įstatymų, todėl nėra nustatyti konkretūs ir pastovūs peržiūros dalyviai“, - rašo ir Čiurlytė, Večkienė (2008, p. 90). Vykiant intervenciją į krizę patiriančią šeimą pirmiausiai akcentuojami vaiko interesai. Teikiant pagalbą sunkumus išgyvenančiai šeimai visų pirma naudojama šeimos situacijos peržiūros procedūra (angl. initial child protection case conference), kurios metu pirmiausiai įvertinamas vaikams kylančios grėsmės lygis ir sudaromas pagalbos šeimai veiksmų planas, kurio tikslas – įgalinti klientą aktyviai spręsti problemas.

Pasak Constable (2016), yra labai svarbu teikiamą pagalbą šeimai nepainioti su šeimos kontroliavimu, kai „pagalba“ suprantama kaip pastangos pakeisti šeimą, „išstumti“ jos autonomiškumą, suvaldyti, perimti unikalias jos funkcijas, o ne palaikyti. Kaip dėsto autorius, daugelis socialinės apsaugos sistemų ar bendruomenės institucijų menkai supranta, kaip iš tiesų reikėtų paremti šeimas jų bendruose rūpesčiuose. Šeimos intervencija turi būti nukreipta nuo išorės pagalbos į šeimai teikiamą paramą, gelbėjant jos funkcijas ir struktūrą. Socialinio darbuotojo intervencija siekiama padėti šeimos nariams labiau atliepti vieniems kitų poreikius. Įsikišimas į šeimą – tai pagalba šeimos nariams tenkinant vienas kito poreikius. Iš esmės tokie metodai yra terapiniai (Constable, 2016).

Teikiant pagalbą krizę patiriančiai šeimai socialinis darbuotojas susiduria su klausimu dėl galios panaudojimo. Klausama, kiek institucinės galios reikia prisiimti socialiniam darbuotojui ir kaip išlaikyti trapią pusiausvyrą tarp kliento įpareigojimo ir jo prievartos. Galios panaudojimo klausimas tampa aktualus, kai socialinis darbuotojas turi dirbti su šeima, kuri atsisako priimti socialinės srities specialistų teikiamą pagalbą arba jai priešinasi. Tai aktualu situacijose, kai paslaugų gavėjas atsisako pats spręsti problemą arba į socialinį darbuotoją žvelgia priešišškai. Ypač kai socialinis darbuotojas į šeimos privatų gyvenimą įsikiša Vaiko teisių apsaugos tarnybos pavedimu. Dažnai tokiu atveju šeima žiūri į socialinį darbuotoją su nepasitikėjimu arba net priešišškai (Gualtherie van Weezel ir kt., 2012).

Klientai taip pat bijo kontrolės, kai imama prižiūrėti jų butis, nes jiems atrodo, kad paliekama mažai galios veikti patiems (Gualtherie van Weezel ir kt., 2012). Kavaliauskienė (2005) darbo su šeima kontekste įvardija nemotyvuotų klientų problemą, kai klientai patys nenori sau padėti, nenori įsitraukti į pagalbos teikimo procesą, o į socialinį darbuotoją žiūri kaip į pasyvų pagalbininką. Tokiais atvejais socialinis darbuotojas turi būti analitiškas ir gebantis kritiškai mąstyti (Kavaliauskienė, 2005), jam reikia įgyti kliento pasitikėjimą per sunkaus darbo su juo patirtį (Gualtherie van Weezel ir kt., 2012).

Tikroji galia atsiranda tada, kai socialinis darbuotojas arba atvejo vadybininkas su savo klientais suderina abiejų pusių elgesį ir „*sukuria socialinę tvarką*“ (Švedaitė-Sakalauskė ir kt., 2014, p. 10), tada nustatomos bendradarbiavimo taisyklės, pasiskirstoma atsakomybėmis ir kompetencijomis, sudaromas išteklių planas. Švedaitė-Sakalauskė ir kt. (2014) galią padedant šeimai vadina natūralia abipusių santykių išdava, kuri atsiranda esant natūraliai abiejų bendradarbiaujančių pusių sąveikai.

Socialines paslaugas teikiantys specialistai, įgyvendindami profesinius vaidmenis darbe su šeima, turi vadovautis tam tikrais kriterijais, rodančiais jų profesionalumą, ir išlaikyti „galios pusiausvyrą“ (Targamadzė, Talkovskytė, 2015):

- Pirmasis kriterijus – darbuotojų veiklos sričių ir tikslų apibrėžimas.
- Antrasis kriterijus – veiklos metodų nustatymas.
- Trečiasis kriterijus – problemų, dirbant su sunkumus patiriančiomis šeimomis, identifikavimas.

Trečiasis kriterijus yra esminis darbe su sunkumus patiriančia šeima, nes „*kai klientai ar šeima gali kalbėti ir nebijodami pasisakyti apie savo problemas, – štai tada prasideda darbas, pokytis*“ (Gualtherie van Weezel ir kt., 2012, p. 24). Socialiniai darbuotojai praktikoje susiduria su situacija, kai šeimos nepripažįsta savo problemų, todėl socialinis darbas turi būti ilgalaikis ir tęstinis procesas, kai su šeima apsvarstomos aplinkybės ir susiklosčiusios situacijos, socialinis darbuotojas turi neįsikišti per greitai ir dirbdamas su klientu būti tai aktyvesnis, tai pasyvesnis (Gualtherie van Weezel ir kt., 2012). Sprendimus dėl kišimosi į privatų asmens gyvenimą reikia priimti kompleksiškai ir esant tikrai sunkioms aplinkybėms, pavyzdžiui, pastebėjus, kad vaikai auga nesaugioje aplinkoje (The College of social work, 2015). Teisinio proporcingumo principas ypatingai įtakoja su besiskiriančiomis šeimomis dirbančių specialistų darbą, nes šis principas reikalauja didelės atsakomybės, nešališkumo bei kad socialinis darbuotojas nedemonstruotų institucinės viršenybės (Bardauskienė 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai neretai susiduria su klientų priešišku ir atsisakymu priimti teikiamas paslaugas. Kai kuriose šeimose pastebimi smurto, diskriminacijos arba vaikų teisių pažeidimo atvejai. Be to, tinkamai teikti paslaugas besiskiriančioms šeimoms trukdo įvairūs organizaciniai trikdžiai, tokie kaip netinkamai organizuota socialinių paslaugų sistema, ribotos pačių darbuotojų galimybės, per dideli specialistų darbo krūviai ir per menkas bendradarbiavimas su atitinkamomis vietos institucijomis. Taip pat, socialines paslaugas teikiantiems specialistams pakankamai dažnai tenka spręsti galios klausimą, nes yra svarbu tinkamai apibrėžti atsakomybės ribas, kad socialinių paslaugų gavėjai nesijaustų verčiami priimti tam tikrus sprendimus.

3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ IR ATVEJO VADYBININKŲ PATIRTYS TEIKIANT PASLAUGAS SKYRYBAS IŠGYVENANČIAI ŠEIMAI TYRIMAS

3.1. Empirinio tyrimo metodologija

Empiriniu tyrimu siekiant atskleisti socialinės pagalbos profesionalų – socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmenis teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai ir įgyvendinant tyrimo uždavinius buvo pasirinkta taikyti kokybinio tyrimo metodiką. Atliekant kokybinį tyrimą siekiama atskleisti tiriamo reiškinių visumą jo įprastame kontekste. Kokybinio tyrimo metodika pasirinkta remiantis tuo, kad yra siekiama išplėsti empiriniais faktais jau pagrįstas teorijas (Gaižauskienė, Valavičienė, 2016).

Siekiant atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmenis teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai, buvo atlikti du tyrimai, į kuriuos įtraukti patys socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai. Socialiniai darbuotojai su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis dažniausiai pradeda dirbti pradėjęs taikyti atvejo vadybos procesą. Atvejo vadybos posėdžio metu atvejo vadybininkas sudaro pagalbos šeimai teikimo planą. Dažnai atvejo vadybos plane vienas pagrindinių vaidmenų pagalbos teikimo procese tenka socialiniams darbuotojams. Taikant atvejo vadybą socialinis darbuotojas nustatytu periodiškumu turi lankytis šeimoje, kuriai taikoma atvejo vadyba.

Pirmąją tyrimo dalimi buvo siekiama atskleisti pačių socialinių darbuotojų patirtį apie jiems tenkanti vaidmenį pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese.

Antrosios tyrimo dalies tikslas buvo atskleisti atvejo vadybininkų patirtį apie atvejo vadybininkams ir socialiniams darbuotojams tenkanti/priskiriamą vaidmenį pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese.

Tyrimo imtis – tyrime dalyvavo 6 socialiniai darbuotojai ir 6 atvejo vadybininkai, atrinkti netikimybinės patogiosios tikslinės atrankos būdu. Šiuo būdu tyrimo dalyviai buvo atrinkami atsižvelgiant į tyrimo tikslą, o siekiant duomenų rinkimo metu gauti kaip įmanoma kokybiškesnius duomenis tyrimo dalyviai atrinkti remiantis kriterijais:

- Socialiniai darbuotojai, atvejo vadybininkai dirbantys su besiskiriančiomis šeimomis;
- Socialiniai darbuotojai, atvejo vadybininkai turintys ne mažesnę nei 3 metų darbo patirtį;

Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmuo teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai yra kompleksinis ir teikiant pagalbą specialistams svarbu ne tik turėti įgytas profesines žinias, tačiau ir būti sukaupus pakankamai patirties. Atsižvelgiant į tai manoma, kad socialines paslaugas teikiantys specialistai, turintys trumpesnę nei 3 metų darbo patirtį, galimai nepateiktų tikslaus ir realią situaciją atspindinčio požiūrio apie pasirinktą temą. Dėl šios priežasties, į tyrimą įtraukti informantai, kurie turi sukaupę didesnę nei 3 metų socialinio darbo patirtį.

Tyrimo dalyvavusių informantų apklausa buvo vykdoma iki duomenų prisotinimo, t. y. tol, kol tiriamųjų atsakymai pradėjo kartotis. Siekiant užtikrinti tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų konfidencialumą ir duomenų saugumą, informantai buvo koduojami: socialiniai darbuotojai koduojami SD1, SD2, SD3, SD4, SD5, SD6; atvejo vadybininkai koduojami AV1, AV2, AV3, AV4, AV5, AV6.

Empirinių duomenų rinkimo instrumentas – pusiau struktūruotas interviu. Pusiau struktūruotas interviu pasirinktas taikyti remiantis tuo, jog tokio tipo klausimyno struktūra yra lanksti ir leidžia reaguoti į realaus interviu eigą bei esant poreikiui – ją papildyti ar pakreipti kita linkme, keisti klausimų tvarką – perfrazuoti klausimus iškilus neaiškumams (Gaižauskienė, Valavičienė, 2016). Pusiau struktūruoto interviu klausimai buvo suformuluoti remiantis analizuota moksline literatūra. Interviu klausimynas buvo parengtas bendras socialiniams darbuotojams ir atvejo vadybininkams.

Tyrimui skirtą pusiau struktūruotą interviu klausimyną sudaro 14 klausimai, kurie pagal savo pobūdį buvo suskirstyti į 3 atskirus blokus (žr. 2 priedą). Interviu klausimyną sudarantys klausimai suformuluoti atsižvelgiant į siekiamas analizuoti problemas:

6 lentelė. *Interviu klausimyno sąsaja su teorine baigiamojo darbo dalimi*

Klausimyno blokas	Bloko tikslas	Tiriami aspektai	Susijusi teorinė dalis
I blokas	Atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų požiūrį į teikiamas paslaugas	- Specialistų darbo ypatumai - Pagalbos poreikio priežastys - Šeimų patiriami sunkumai	1.2 skyrius; 1.3 skyrius; 2.1 skyrius.
II blokas	Atskleisti socialinių paslaugų teikimo ypatumus	- Specialistų patiriami sunkumai - Žinių ir gebėjimų poreikis	2.3 skyrius.
III blokas	Atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų patirtis apie vaidmenis, teikiant paslaugas	- Šeimų lūkesčiai - Specialistų vaidmenys - Teikiamų paslaugų naudingumas - Šeimų priešiškumo sprendimo būdai - Kokybiškų paslaugų teikimo modelis	2.2 skyrius; 2.3 skyrius.

Pirmasis interviu klausimyno blokas buvo skirtas atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų požiūrį į teikiamas socialines paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai iš specialistų perspektyvos. Buvo siekiama išsiaiškinti, kuo ypatingas yra specialistų darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, nustatyti skyrybų priežastis ir aptarti besiskiriančių šeimų patiriamus sunkumus.

Antrasis klausimyno blokas skirtas atskleisti socialinių paslaugų teikimo ypatumus, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai. Buvo siekiama atskleisti socialines paslaugas teikiančių specialistų patiriamus sunkumus, kaip specialistai šiuos sunkumus išsprendžia. Taip pat, šio bloko

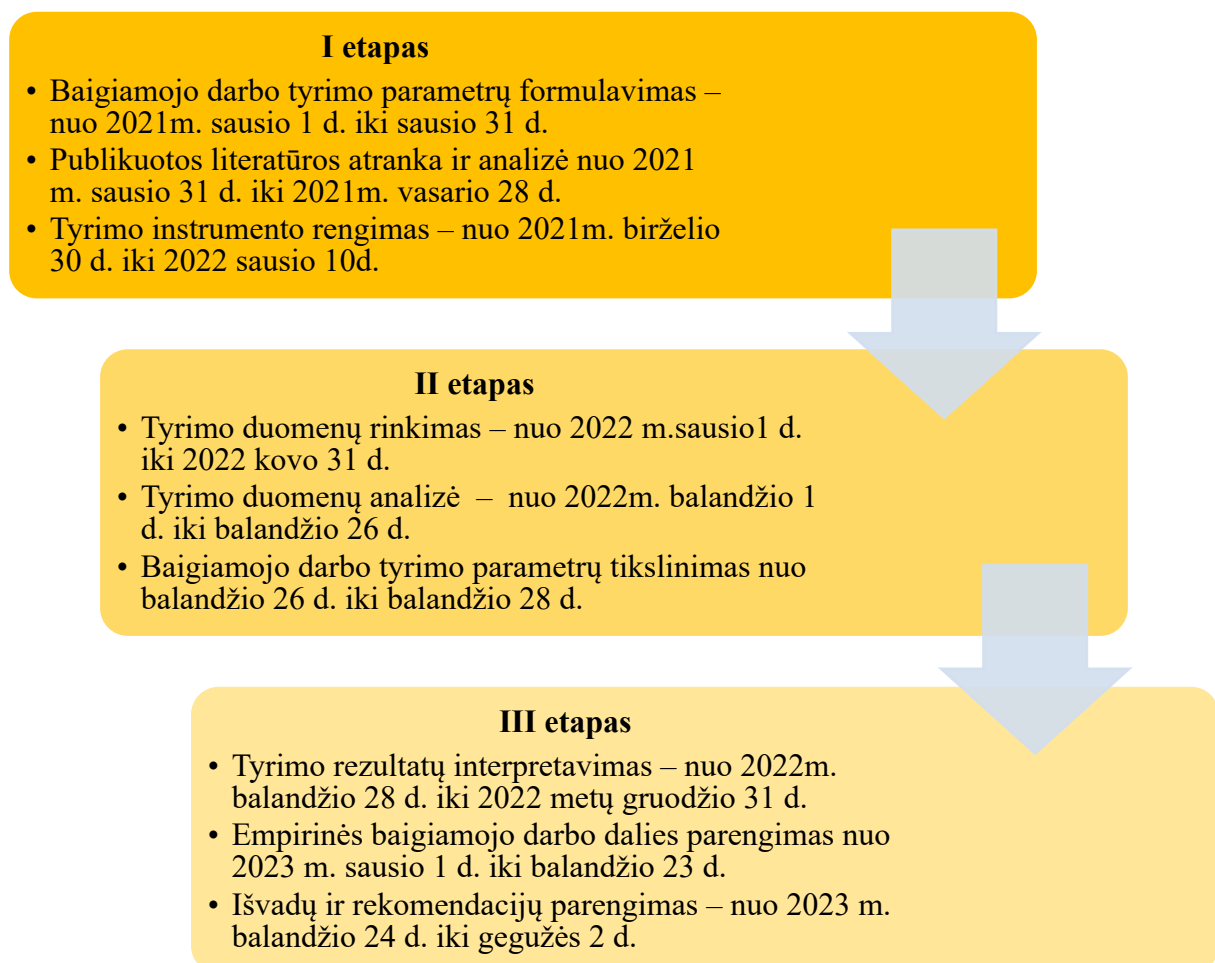
klausimai buvo skirti išanalizuoti informantų požiūrį į pačias teikiamas besiskiriančioms šeimoms paslaugas bei žinių ir gebėjimų teikiant paslaugas poreikį.

Trečiasis interviu blokas buvo skirtas atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų patirtis apie vaidmenis, teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms. Šios dalies klausimai buvo susiję su besiskiriančių šeimų lūkesčiais, specialistų vaidmenimis teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms, teikiamų paslaugų naudingumu bei šeimų priešiško nusiteikimo problemos sprendimo būdais. Taip pat, trečiojo bloko klausimais buvo siekiama išsiaiškinti, kaip informantų nuomone, turėtų būti teikiamos socialinės paslaugos skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Tyrimo metu autorė numatė, kokius klausimus pateikti per interviu, paliekant galimybę laisvai keisti klausimų tvarką, tikslinti klausimus bei atsakymus. Interviu metu buvo pasirinkta laikytis neformalaus pokalbio pobūdžio – taip buvo tikimasi gauti kaip įmanoma išsamesnius atsakymus.

Empirinio tyrimo organizavimas. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2022 m. sausio mėn. iki 2022 m. kovo mėn. Tyrėja į tyrimą pakvietė 6 socialinius darbuotojus ir 6 atvejo vadybininkus dirbančius su besiskiriančiomis šeimomis. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai į interviu klausimus atsakė iš anksto suderintu patogiu metu ir jiems patogioje vietoje.

Empirinis tyrimas buvo vykdomas trimis etapais laikantis loginės sekos (2 pav.):

2 pav. Tyrimo loginė seka

Duomenų analizės metodas. Šio tyrimo metu gautų duomenų analizei pasirinkta taikyti kokybinės turinio (content) analizės metodą – visi surinkti kokybiniai duomenys yra pateikiami tekstine išraiška, todėl juos analizuojant iš kokybinės perspektyvos yra ieškoma prasmų. Analizės metu yra atliekama kategorizacija – taikoma kodavimo procedūra (kategorijų/subkategorijų kūrimas) (Gaižauskienė, Valavičienė, 2016).

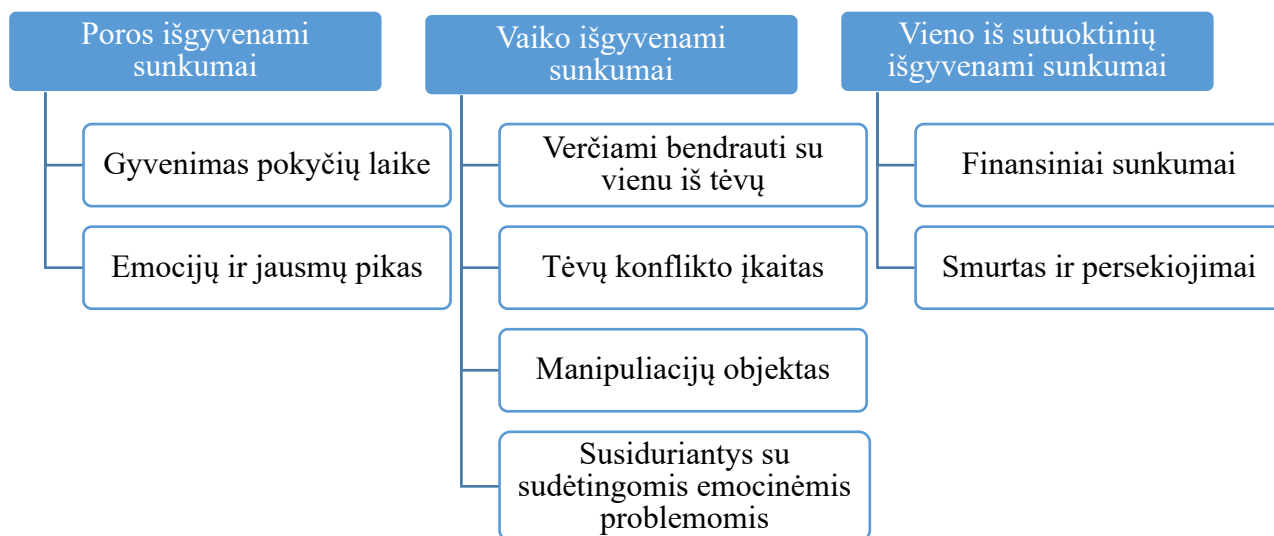
Viso tyrimo atlikimo metu buvo laikomasi bendrųjų etikos principų – iš tyrime dalyvavusių informantų buvo gautas žodinis sutikimas dalyvauti tyrime. Visi tyrimo dalyviai buvo supažindinti su šio tyrimo tikslu, uždaviniais ir gautų rezultatų panaudojimo sąlygomis. Visiems tyrime dalyvavusiems socialiniams darbuotojams buvo užtikrinamas jų pateiktos informacijos anonimiškumas ir konfidencialumas.

Tyrimo ribotumai gali būti siejami su tyrimo metu valstybės nustatytais Covid-19 pandemijos valdymo ribojimais. Kadangi interviu vyko 2022 metų sausio-kovo mėnesiais, buvo sudėtinga susitikti nenuotoliniu būdu su visais tyrime dalyvauti sutikusiais socialiniais darbuotojais ir atvejo vadybininkais.

3.2. Socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančiai šeimai: socialinių darbuotojų patirtys

3.2.1 Skyrybas išgyvenančios šeimos paveikslas

Tyrimo duomenų analizė leido identifikuoti sunkumus, kuriuos išgyvena besiskirianti šeima ir atskiri jos nariai. Atskleisti sunkumai, kuriuos išgyvena pati besiskirianti pora, jos vaikai bei atskirai kiekvienas iš sutuoktinių. Pora, keliaujanti per skyrybų procesą, išgyvena pokyčių laikotarpį ir šių pokyčių sukeltą emocijų ir jausmų piką (3 pav.).

3 pav. Besiskiriančios šeimos išgyvenami sunkumai

Skyrybas išgyvenanti šeima susiduria su egzistenciniu pokyčiu: „...šeima nebefunkcionuoja kaip vientisa sistema, pasikeičia šeimos narių gyvenimas...“SD4. Šis pokytis ne visuomet būna suvoktas ir įsisąmonintas, šeimos neigia skyrybų faktą: „Dažniausiai vienas iš tėvų visiškai nesuvokia, kad vyksta skyrybos, jiems vis atrodo, kad jie gyvens toliau...“SD1. Dažnu atveju nenorima priimti jau įvykusio pokyčio ir priimti naujos atsakomybės: „Jie negirdi, nenori priimti atsakomybės už savo jau iširusią šeimą. Jie nori gyventi kaip yra pripratę: kaltinti vienas kitą, nes taip jų šeimoje tokie vaidmenys buvo įprasti. Ir jiems labai sunku pradėti gyventi atskirai ir gerbti vienas kitą...“SD5. Užgriuvę pokyčiai sukelia emocijų ir jausmų piką. Emocijų užvaldyti paslaugų gavėjai nesugeba realiai vertinti situacijos ir tvarkytis su problemomis: „Skyrybų metu yra labai paaštrėjusios klientų emocijos ir jausmai, kurie dažnai trukdo realiai vertinti situaciją, tvarkytis su problemomis.“SD6. Dažnai pradeda vadovautis nuoskaudomis ir ambicijomis: „Skiriančios poros vadovaujasi ne šaltu protu, o ambicijomis ir principais...“SD3. Užvaldžiusios emocijos neleidžia buvusiems sutuoktiniams konstruktyviai spręsti išylančių problemų: „Skyrybų metu abu sutuoktiniai išgyvena šoką, nusivylimą ir dėl to negali susitarti ir konstruktyviai spręsti savo problemų...“SD5.

Atskirai tyrimo dalyviai įvardino sunkumus, su kuriais susiduria vienas iš sutuoktinių – finansiniai sunkumai ir susidūrimas su smurto bei persekiojimo patirtimis. Sutuoktinių patiriami finansiniai sunkumai dažnai yra susiję su vieno iš sutuoktinių atsisakymu bendradarbiauti ir susitarti dėl vykdomų finansinių įsipareigojimų, dėl nepasitikėjimo ar keršto tikslų: „...būna vyras atsisako išlaikyti vaiką. Moteris yra įbraunama į tokias ribas, kad kiekvienas pirkinys turi būti įrodomas čekiais <...> neatsižvelgiama, kad reikia mokėti ir už būsto komunalines paslaugas, už būrelius ir kt...“SD1. Jeigu tėvas neprisideda materialiai prie vaiko išlaikymo, tai motinai yra sudėtinga vienai išlaikyti vaiką ir patenkinti visus jo poreikius: „...kai mama lieka viena negali patenkinti visų vaiko norų <...> būreliai nukenčia, nes mama nepajėgi apmokėti, o tėvas nepadedą.“SD1. Dažnai dėl susikaupusių nuoskaudų tarp besiskiriančių sutuoktinių jie pradeda keršyti: „...vaiko tėvai, siekiant keršto, nenori mokėti vaiko išlaikymo...“SD4. Neretai susiduriama, kai tėvas visiškai nenori prisidėti prie vaiko išlaikymo, taip norėdamas „nubausti“ savo buvusią žmoną: „...vyras<...> nenori prisidėti minimalia suma vaiko išlaikymui.“SD3. Besiskiriančios šeimos susiduria su finansiniais sunkumais dėl informacijos stokos, dėl nežinojimo, kur kreiptis pagalbos, kai reikia spręsti vaiko išlaikymo klausimą, kai vienas iš tėvų neprisideda materialiai: „...ne visi žino, kad galima gauti nemokamas paslaugas, čia kas liečia finansus <...> socialinis darbuotojas net ir su antstoliais bendradarbiauja. <...> vienas gudresnis kitas naivesnis. Ir tokiais atvejais, kad būtų ta lygybė.“SD2.

Neretais atvejais yra susiduriama su vieno iš sutuoktinių baime – moterų baime ir nesaugumo jausmu buvusiam sutuoktiniui vykdant persekiojimą: „...moterys bijo iš namų išeiti, nes yra persekiojamos vyro <...> jaučiasi nesaugiai...“SD1. Neretai yra patiriamos įvairios manipuliacijos iš vieno iš sutuoktinių: „Vyras dažniausiai atitinkamai uždirba daugiau, jis jaučia galią, kad gali tuo

manipuliuoti motiną teigdamas, kad vaikui gali skirti daugiau...“SD3. Pasitaiko atvejų, kuomet susitaikyti su skyrybomis nepavyksta abiem sutuoktiniams ir jie naudoja psichologinį smurtą: „...iš buvusių sutuoktinių patyria įvairių formų smurtą, grasinimus, manipuliuojama vaikais...“SD4.

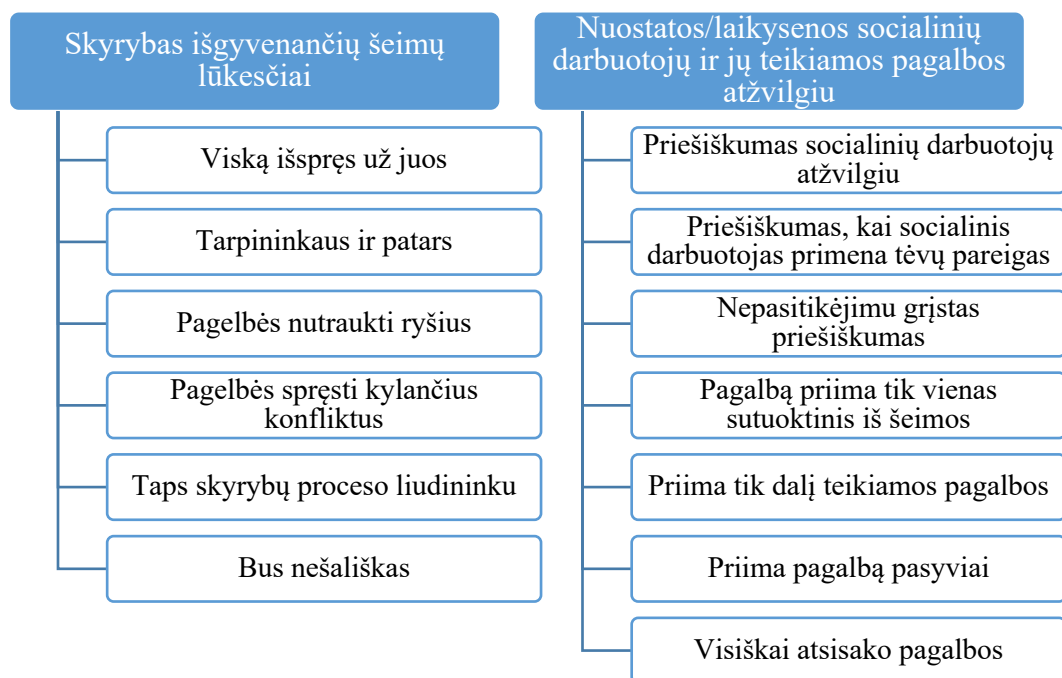
Vaikai labai jautriai reaguoja į tėvų skyrybas, nes jie mano, jog tėvams išsiskyrus jie praras vieną iš tėvų: „Skyrybas išgyvenantys šeimoje nariai, o ypač nepilnamečiai vaikai, išgyvena ir patyria netekties krizę...“SD4. Vaikai susiduria su tapatumo, pastovumo jausmo pokyčiais, sunkiai išgyvena įvykusias skyrybas ir vykstančius pokyčius, demonstruoja nepaklusnų elgesį: „...vaikai nenori, kad tėvai skirtųsi pradeda pykti ant tėvų <...> vaikai užsidaro savyje ir tai pasireiškia emocinėmis išraiškomis. Bėga iš namų, save žaloja, meluoja.“SD1. Dėl nežinojimo ir nemokėjimo, kaip susitvarkyti su neigiamomis emocijomis, patiriamais neigiamais išgyvenimais, vaikai dažnai reiškia savo jausmus kaip moka arba kaip jiems atrodo priimtina: „Vaikai išgyvena sunkiausiai, nes pasikeičia gyvenamoji aplinka, netenkama pastovumo, išgyvena netektį, skausmą, gali pasireikšti neigiamo elgesio pokyčių, agresija, nenoras mokytis. Dėl pastovių tėvų tarpusavio nesutarimų, konfliktų, ginčų vaikai jaučiausi nesaugūs emociškai.“SD4. Jeigu tėvai laiku nepastebi, jog vaikas labai išgyvena jų skyrybas, tai vaikas gali stipriai nukentėti: „Pas bendraamžius jie gali įsitraukti į draugų kompanijas, ten kur yra galbūt neigiama įtaka vaikui, priklausomybės, vagystės ar dar kažkas tai...“SD2.

Dažniausiai vaikai nukenčia, kuomet tėvai negali susitarti ir ima kerštauti vienas kitam, tuo pat metu vaikui tampant „keršto įrankiu“: „...dažniausiai nukenčia vaikai. Nes tėvai negali susitarti, tėvai kerštauja <...>. Ypač sudėtinga, kai paaugliai yra verčiami bendrauti su tėvu „smurtautoju“, prieš jų norą ir tai daro pačios institucijos...“SD1. Taip pat neretai prieš vaiko valią VTAS reikalauja bendrauti su vienu iš smurtavusių tėvų, todėl vaikų psichologinė būklė ir saugumo jausmas dar labiau pažeidžiami, nes vaikas negali atsispirti specialistų reikalavimams: „...kai vaikas nenori susitikti su vienu iš tėvų, bet VTAS reikalauja soc. darbuotojo, kad tėvas, pas kurį būna vaikas, užtikrintų susitikimą su kitu tėvu, nors vaikas įvardina, dėl ko nenori bendrauti su tėvu, jis tampa tarpinstitucinio smurto auka.“SD3.

Siekiant naudos vaikus bandoma „papirkti“ dovanomis, nuteikti neigiamai prieš kitą sutuoktinį, neretai yra pamirštami vaiko poreikiai, neatsižvelgiama į jo psichoemocinę būseną: „Vaikas tampa „žaislas“, bando jį papirkti, dovanomis nuteikinėja prieš kažkurį tėvą, nemąsto, kaip tuo metu jaučiasi vaikas, neatsižvelgia į jo poreikius...“SD3. Sutuoktiniai skyrybų metu patiria psichoemocinius sunkumus, jie negeba suprasti skyrybų fakto ir nuo to nukenčia vaikai: „Dažnai apimti emocijų jie net negeba racionaliai mąstyti, na, tiesiog jie puola kažką dalintis, kažką daryti, manipuliuoti vaikais, per vaikus kažką tai aiškintis...“SD2. Vaikai gyvendami besiskiriančioje šeimoje dažnai patiria daug neigiamų emocijų, dažnu atveju tampa tėvų konfliktų įkaitais: „Ir dažniausiai tų jų santykių „įkaitais“ tampa vaikai...“SD5.

Besiskiriančiose šeimose dažnu atveju tėvai pykstasi dėl vaikų auklėjimo, kuomet vienas iš tėvų tenkina vaiko poreikius labiau nei kitas: „...*mama leidžia laisvai pasirinkti mėgstamą veiklą, o tėvas draudžia, ir vaikas nukenčia ir tampa auka...*“SD1. Dažnu atveju skyrybų metu sutuoktiniai negali blaiviai mąstyti, nuolat konfliktuoja, įtraukdami vaiką į santykių aiškinimąsi. Tėvai konfliktuodami neužtikrina visų šeimos narių gerovės: „...*konfliktas, nuo kurio dažniausiai kenčia ne tik du suaugusieji, bet ir vaikai...*“SD2.

Interviu analizė atskleidė skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčius, nuostatas ir laikysenas socialinių paslaugų ir jas teikiančių socialinių darbuotojų atžvilgiu (pav. 4). Skyrybas išgyvenančių šeimų atstovai tikisi, jog socialiniai darbuotojai viską išspręs už juos, tarpininkaus ir patars, pagelbės nutraukti ryšius su buvusiu sutuoktiniu, padės spręsti kylančius konfliktus, taps skyrybų proceso liudininkais ir bus nešališki.

4 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčiai, nuostatos/laikysenos socialinių paslaugų ir jas teikiančių socialinių darbuotojų atžvilgiu

Skyrybas išgyvenančios šeimos tikisi, jog teikdamas socialines paslaugas socialinis darbuotojas stebuklingu būdu išspręs visas jų problemas: „...*kad soc. darbuotojas yra stebukladarys ir paims jų problemą išspręs čia ir dabar...*“SD4. Pastebima, kad sutuoktiniai turi lūkestį, kad socialinis darbuotojas gali atlikti įvairių specialistų funkcijas: „...*reikalauja ir tikisi iš darbuotojo, kad jis atliktų labai daug vaidmenų ir spręstų už juos visas problemas...*“SD6. Net ir dėl pačių šeimų kreipimosi, pradėjus taikyti atvejo vadybą, šeimos ne visuomet suvokia, jog visa atsakomybė už sklandų skyrybų proceso sprendimą tenka jiems patiems. Šeimos tikisi, jog socialinis darbuotojas įgyvendins visus pagalbos šeimai plano įsipareigojimus: „...*labai daug tikisi, ypač, kad už juos bus*

atlikti visi šeimos pagalbos plano įsipareigojimai. Nes jie patys nėra motyvuoti keisti savo gyvenimo būdo...“SD6.

Su šeima dirbančiam socialiniam darbuotojui perkeliama atsakomybė už kuo greitesnį problemų sprendimą, santykių sureguliuojimą, tolimesnio gyvenimo suplanavimą: „...kažkaip dažniausiai perkelia tas problemas asmeniškai socialinei darbuotojai, lyg jis kaltas ar gali iš karto viską išspręsti ir laukia to skubos tvarka. <...> sureguliuos santykius, kažką uždraus, pavyzdžiui, tėvui ar motinai, arba vaikui paaiškins situaciją, kad tėvas geras ar negeras. Jie visi turi savo lūkesčius ir kažko tikisi, nenori prisiimti atsakomybės <...> kaip profesionalas, specialistas, atsižvelgiant į situaciją. <...> tenka prisiimti tarpininko ar gynėjo vaidmenį <...> konsultuoti šeimos narius <...>. Planuoti kaip toliau gyventi, kaip šeima gali toliau funkcionuoti, padėti tvarkyti dokumentus, nuvesti pas specialistus, palydėti ir koordinuoti, kaip šeimai pavyksta, kur kreipiasi, kaip vyksta visas procesas...“SD2. Tyrimo dalyvių teigimu, skyrybas išgyvenančių šeimų nariai tikisi, jog socialinis darbuotojas pagelbės jiems visose gyvenimiškose situacijose: „Tai psichologas esi ir socialinis darbuotojas, socialinis pedagogas ir mediatorius, kartais ir gydytojas. Skambina netgi tada, kai vaikui ausį skauda. Tu turi daug vaidmenų.... <...> Tu esi visų sričių po biškį specialistas. To tokio vaidmens, kad gydytojas, taikdarys ar kunigas tu jau čia neesi, bet netgi ir kunigas esi, nes išpažintis tenka girdėti.“SD5. „...padėčiau išspręsti ginčą su sutuoktiniu.“SD3. Asmenys, išgyvenantys stiprias emocijas, dažniausiai nori, kad situaciją galima būtų išspręsti naudojant vieną įrankį: „...tenka atlikti labai daug įvairių vaidmenų, nes situacijos sudėtingos, būna įvairios ir vieno recepto, kaip spręsti ir padėti skyrybų metu, nėra.“SD6. Ir vienas iš tokių pasirinkamų įrankių yra neutralizuoti kitą pusę: „...nori, kad kuo greičiau neutralizuotų ar pašalintų tą antrą pusę. Kad jis galėtų gyventi naujai <...> nori kad būtent socialinis darbuotojas kuo greičiau nubaustų, pašalintų tą tėvą <...>, kad jos gyvenimas prasidėtų naujo.“SD2.

Pastebima, jog besiskiriančios šeimos tikisi iš socialinio darbuotojo patarėjo vaidmens, kuris ateityje atliks tarpininko funkcijas: „...socialinį darbuotoją priima kaip tarpininką tarp besiskiriančių tėvų <...>. Kitos šeimos socialinį darbuotoją priima kaip patarėją arba konsultantą...“SD1. Tuo pačiu metu perkelia socialiniam darbuotojui atsakomybę už informacijos suteikimą vaikui, kokioje situacijoje šiuo metu randasi šeima: „...kaip vaikams paaiškinti kur jie gyvens, kodėl skiriasi tėvai, kaip sukurti naują bendravimo sistemą su vienu iš tėvų, kuris negyvena kartu...“SD5. Perkeliama socialiniam darbuotojui atsakomybė už tolimesnį bendravimą su antra puse, nori, kad specialistas atliktų veiksmus, kurie padėtų išvengti susitikimų su kita puse: „...Dar jie labai dažnai tikisi, kad mes būsim tas tarpininkas, kuris atveš vaiką ir paduos. Būsim tas tarpininkas, kuris tarpininkaus visose situacijose.“SD5. Dažniausiai besiskiriančios šeimos tikisi, kad socialinis darbuotojas padės užtikrinti vaiko teises ir interesus: „...dažniausiai būdingas tarpininko vaidmuo. Jis yra nešališkas asmuo, kuris padeda abiem tėvams užtikrinti vaiko teises ir geriausius jų interesus.“SD1. Bet

pasitaiko situacijų, kai sutuoktiniai bando daryti įtaką tam, kad problemos būtų išspręstos greitai ir jiems palankiu būdu: „...*greičiau išsispręstų tos problemos...*“SD2; „*Dažnai šeimos nori, kad soc. darbuotojas palaikytų jų pusę ir išspręstų problemą taip, kaip jie nori.*“SD4.

Besiskiriančios šeimos, bandydamos apginti savo „tiesą“, tikisi, kad socialinis darbuotojas taps jų advokatu, apgins jų interesus teisme: „*Lūkestis yra, jeigu mes ilgai dirbam su šeima, tai jie laukia, kad mes teisme galėsime duoti parodymus. Kad kokia buvo bloga mūsų šeima, kad mes labai blogai gyvename ir viskas pas mus buvo blogai <...> kad mes pasakysime, kad buvo vieno ar kito šeimos nario teisės pažeistos <...>. Tai jie tikisi, kad mes būsime tie, kurie įrodys, duos tuos parodymus ir pastovės vienoj arba kitoj pusėj...*“SD5.

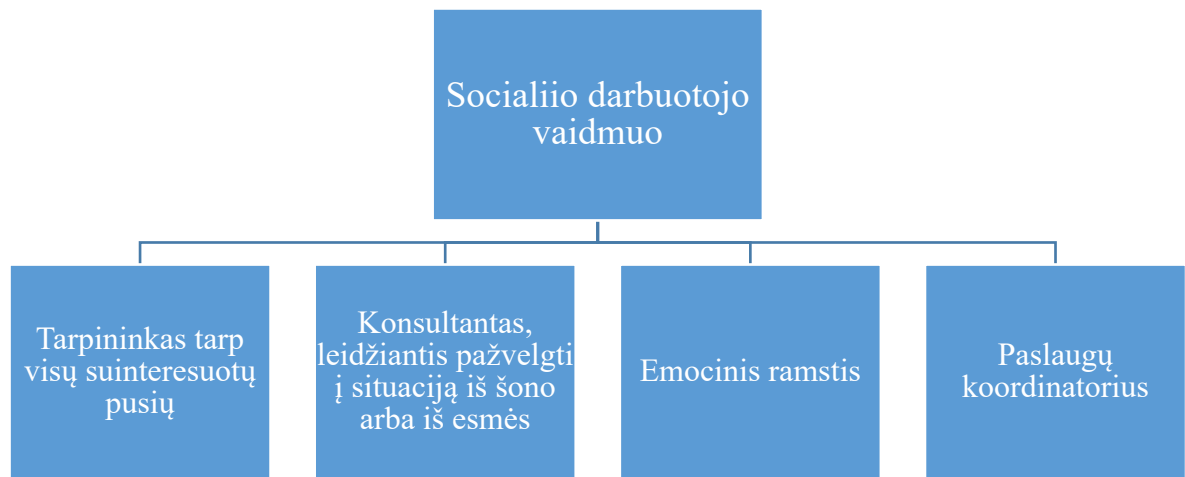
Teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms, dažnai yra paskiriami du socialiniai darbuotojai, kas įtakoja specialisto daromas išvadas apie esamą šeimos situaciją ir teikiamą pagalbą: „...*paslaugas teikti yra sudėtinga, nes dažniausiai būna jie jau gyvena atskirai, tai, vadinasi, šeima turi du socialinius darbuotojus...*“SD2. Iš kitos pusės, pastebima, kad tais atvejais, kai darbui su šeima yra paskirtas vienas socialinis darbuotojas, dažnai yra bandoma įtakoti specialisto darbą, pertempti į savo pusę: „*Kai pradedi dirbti su abiem sutuoktiniais, vienas pyksta, kad tu skiri dėmesį kitam, atrodo, kitas atvirkščiai nori, kad kitą sutuoktinį kažkaip nubaustų ar kažką jam lieptų padaryti. Ir taip visi traukia į savo pusę...*“SD5. Pastebima, kad dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, suaugę asmenys dažnai bando manipuluoti specialisto profesionalumu, dėl to naudinga turėti kitą specialistą, su kuriuo galima pasitarti dėl tolimesnio darbo, patvirtinti šeimos nariams nešališką specialisto vaidmenį: „...*tampi įkaitu. Tiek vyras, tiek moteris nepasitiki specialistu, nes kiekvienas palaiko specialistą tik vieną pusę.*“SD3; „*Su skyrybininkais dirbti morališkai yra sunkiau, sunku išlikti nešališku...*“SD3.

Viena iš svarbių temų, dirbant su besiskiriančiomis šeimomis, yra pačių šeimos narių laikysena socialinių darbuotojų ir jų teikiamos pagalbos atžvilgiu. Pradedant dirbti su šia klientų grupe, susiduriama su priešišku socialinių darbuotojų atžvilgiu. Dažnu atveju socialiniai darbuotojai sulaukia priešiško socialinio darbuotojo lyties pagrindu, nes mano, kad moteris palaikys moterį: „...*vyras priešišškai nusiteikęs prieš mane ir kitus specialistus, nes jos buvo moterys. Vyras nepriėmė pagalbos...*“SD6. Pastebima, jog priešišškai nusiteikę besiskiriantys sutuoktiniai socialinių darbuotojų atžvilgiu būna tada, kai nepripažįsta iškilusių problemų: „...*priešiškumas dažniausiai dėl to, kišamės ten, kur mums nereikia. „Ar mes jūsų prašėme“, „Kas pasakė, kad mes jūs turėsite pas mus eiti“, „O kokią jūs norite mums duoti pagalbą, mes viską žinome, mums nieko nereikia“...“ <...> Mamai jau prieš tai sakėm, kad reaguokite, bet ji priešinosi, nereagavo, nieko nedarė ...*“SD5. Socialiniai darbuotojai motyvuojant šeimą spręsti iškilusias šeimos problemas dažnai jaučia besiskiriančių šeimų nepasitenkinimą, nes jie skatina šeimą atsižvelgti į vaiko poreikius bei interesus: „...*tenka priminti arba pasakoti tėvams apie jų, kaip tėvų, pareigas <...>. Priminusi, kad*

nepagrįstas bendravimo su vaiku ribojimas arba draudimas vaikui bendrauti su antru iš tėvų negalimas, patiriamas priešiškusis.<...> primenant apie tai, kad tėvai privalo mokėti teismo paskirtą išlaikymą vaikui. “SD1. Socialiniam darbuotojui tenka nemenkas iššūkis, kad pelnyti abiejų besiskiriančių sutuoktinių pasitikėjimą ir pakeisti sutuoktinių nuomonę apie socialinio darbuotojo teikiamą pagalbą: „...žmonai atrodė, kad socialinis darbuotojas pasitiki vyru, o ne ja, ir dėl to kilo priešiškusis, nenoras bendrauti, nebeliko pasitikėjimo ir labai sunku buvo tai įveikti ir įrodyti, kad paslaugos teikiamos abiem sutuoktiniams, nes jie abu svarbus vaikams...” “SD2. Socialiniai darbuotojai dažnai susiduria su tokiu atveju, kai pagalbą priima tik vienas iš sutuoktinių arba vienas yra nusiteikęs priešiskai ir nenori priimti siūlomos pagalbos: „...priima pagalbą tik moterys, o kartais tik atvirkščiai vyrai.” “SD1; „Dažniausiai priešiskai nusiteikęs būna tik vienas iš tėvų...” “SD1; „Būna įvairiai. Dažniausiai vienas šeimos narys priima pagalbą geranoriškai, o kitas priešiskai...” “SD5. Besiskiriančios šeimos neretai priima tik tas paslaugas, kurios jiems yra priimtinos arba žinomos. Dėl informacijos stokos apie įvairių specialistų teikiamas paslaugas, neretai sutuoktiniai vadovaujami mitais arba spėlionėmis: „Dažniausiai priima tarpininkavimo, bendradarbiavimo, konsultavimo, emocinio palaikymo <...>. Dažnai vyrai atsisako psichologinių bei priklausomybių konsultanto konsultacijų.” “SD1; „...psichologinę priima, mediacijos atsisako...” “SD4. Socialiniai darbuotojai yra kantrūs ir tiki tuo, ką daro, todėl nuolat motyvuoja ir skatina šeimą priimti pagalbą: „O kas nepriima, tas yra motyvuojamas priimti pagalbą ir dažniausiai sutinka priimti mediatoriaus, psichologo bei pirminės teisinės pagalbos paslaugas...” “SD3. Vienas iš sudėtingesnių atvejų būna, kai tenka socialiniam darbuotojui dirbti su nemotyvuotais klientais: „Būna, kad atsisako paslaugų ir sako: „Man nieko čia nereikia, neikit, nevaikščiokite ir man to nereikia“. Ir tada susiduri su kliūtimi, kad realiai paslaugas tu turi teikti, o jie to nenori...” “SD2. Kitas, ne mažiau sudėtingas atvejis būna, kai tenka dirbti su sutuoktiniais, kurie mano, jog viską žino ir geba patys susitvarkyti su iškilusiais sunkumais: „Vieni atsisako, nes mano, kad viską žino, kadangi turi advokatą, kuris nukreipia turima linkme...” “SD3.

3.2.2 Socialinio darbuotojo realizuojami vaidmenys teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai: socialinių darbuotojų patirtys

Tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė, kad socialinis darbuotojas turi pagrindinius vaidmenis, kuriais vadovaujasi, dirbdamas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis. Atskleista, kad socialinis darbuotojas, dirbdamas su šeima, išgyvenančia skyrybų krizę, dažnai būna tarpininku tarp suinteresuotų pusių; atlieka kliento atspindėjimo funkciją; šeimai būna emociniu ramsčiu bei paslaugų koordinatoriumi (5 pav.).

5 pav. Socialinio darbuotojo vaidmuo pagalbos skyrybos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese

Socialinis darbuotojas, dirbdamas su skyrybų krizę ištikusia šeima, atlieka tarpininko vaidmenį tarp visų šeimos narių: „Soc. darbuotojas yra tarpininkas vyro, moters ir vaiko... <...> palydi mamą ir vaiką į krizių centrą, tėvas susitinka su vaiku specialistui prižiūrint, ir soc. darbuotojas tarpininkauja, susitarant dėl tolimesnių susitikimų <...> išitraukia močiutės ir kiti artimieji, tuo paaštrindami situaciją...“SD1. Taip pat tarpininkauja tarp tėvų, stengdamiesi kad būtų užtikrinti vaiko poreikiai: „Siekia, kad tėvai palaikytų gerus santykius, ir bendrautų, ir bendradarbiautų vaiko auklėjimo, priežiūros ir išlaikymo klausimais.“SD5. Socialiniai darbuotojai dažnai tarpininkauja tarp sutuoktinių, kurie tarpusavyje konfliktuoja ir negali susitarti dėl vaiko buvimo pas vieną iš tėvų, specialistas organizuoja susitikimus pagal nustatytą grafiką: „...dalyvauja susitikimuose, perduodant vaiką vienam iš tėvų, kai jiems yra numatytas susitikimo grafike numatytas laikas, palaiko...“SD3.

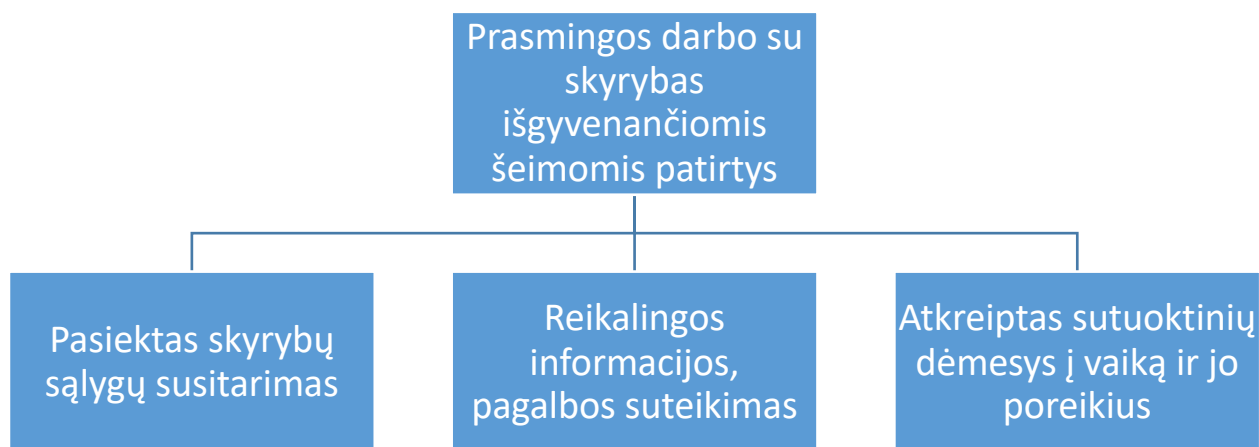
Besiskirianti šeima dažnai išgyvena neigiamas emocijas, patiria stresą, socialinių darbuotojų teikiama psichologinė pagalba taip pat turi ir teikia didelę naudą visų šeimos narių psichoemocinei gerovei, tiek skyrybų proceso metu, tiek ir po jo: „O socialinis darbuotojas atlieka labai ypatingą funkciją tai palaikymo...“SD2; „Suteikia emocinę pagalbą išgyvenant skyrybų krizę...“SD5. Kadangi skyrybų metu šeima susiduria su plataus spektro sunkumais ir iššūkiais, jai reikia įvairių specialistų pagalbos, todėl socialinių darbuotojų teigimu, skyrybas išgyvenančioms šeimoms yra reikalinga koordinuoti paslaugų gavimą. Specialistai, atsižvelgdami į situaciją ir aplinkybes, nusprendžia ir padeda kreiptis į specialistus, galinčius padėti išspręsti kilusias problemas: „...nukreipti juos reikia pas advokatus, mediatorius, psichologą <...> jeigu šeima nėra apsisprendusi, kad jau tvirtai jie skiriasi, bet yra vilties <...> tikslinga yra išmėginti ir šeimos terapija...“SD2; „...nukreipia besiskiriančius sutuoktinius pas reikiamus specialistus ar institucijas...“SD4.

Dažnais atvejais šeimoms yra reikalinga įvairiapusė parama, ypatingai emocinė parama – padėti išgyventi šeimos ateities vizijos, planų netektį, emociškai palaikyti skyrybų proceso metu:

„Jeigu šeima nenori kreiptis į psichologą, tai soc. darbuotojas būna ir psichologu, ir pasiūlo kitų specialistų pagalbą...“SD1. Koordinuojant paslaugas besiskiriančioms šeimoms, svarbu laiku pamatyti, kokia pagalba reikalinga vaikui, išsiaiškinti sutuoktinių lūkesčius bei galimybes, siekiant teisingai informuoti šeimą apie jiems priklausančią pagalbą bei tikslingai nukreipti pas specialistus: „...reikia toliau stebėti jų būseną, vaikų būseną, galbūt reikalinga psichologo pagalba, paskui reikalinga teisinė pagalba, nukreipti pas teisininkus. Jeigu šeima nepasiturinti, tai informuoti, kad yra nemokama teisinė pagalba. Ir daug kitų žingsnelių...“SD5.

Socialinis darbuotojas, matydamas, kaip kenčia vaikas dėl tėvų skyrybų, ir neturi palaikymo ir supratimo iš tėvų, stengiasi, kad tėvai nors neilgam sustotų ir pagalvotų apie daromą žalą savo vaikui: „Padeda vaiką gražinti į centrą <...> ir nukreipimo ir kartais galbūt sustojimo ir vartojimo, ką tie žmonės daro, ne? Nes būna taip, kad žmonės yra apimti pykčio, ambicijų kažkokių, tai nežinau, praeities nuoskaudų ir jie net nesusimąsto, kad pas juos, tarkime, yra vaikai, kad jie daro žalą tam vaikui...“SD2; „...tėvus skatina atsižvelgti į vaikų interesus ir juos užtikrinti.“SD6. Socialinis darbuotojas padeda tėvams pažiūrėti į jų šeimos situaciją iš šalies: „Padeda jiems pažvelgti į savo šeimos situaciją kitaip ir padaryti ateities planą, kad jie įveiktų savo sunkumus...“SD5.

Tyrimo duomenų analizė leido identifikuoti prasmingas socialinių darbuotojų darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis patirtis: pasiektas abi puses tenkinantis skyrybų sąlygų susitarimas, reikalingos informacijos bei pagalbos suteikimas ir atkreiptas sutuoktinių dėmesys į vaiką bei jo poreikius (6 pav.).

6 pav. Socialinių darbuotojų suteiktų socialinių paslaugų rezultatas

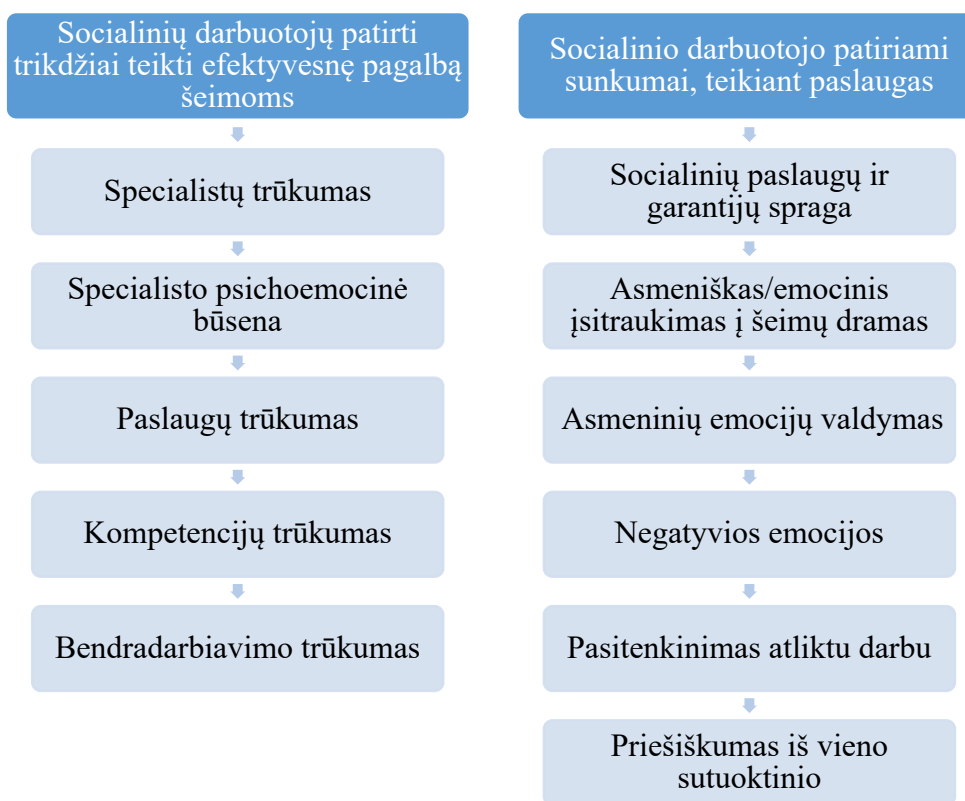
Socialiniai darbuotojai, dirbdami su skyrybų krizę ištikusia šeima, kaip vieną iš pavykusių pasiekti rezultatų, nurodė skyrybų sąlygų susitarimą dėl bendravimo su vaiku tvarkos: „...buvo sutarta dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, išlaikymo ir bendravimo su vaiku tvarkos.“SD1.

Taip pat, dėl tolimesnių bendravimo su vaiku ir juo rūpinimosi aplinkybių: „*Tarpininkaujant tarp tėvų ir kitų specialistų, tėvai raštiškai susitarė dėl bendravimo grafiko su vaiku iki teismo. Įvykus teismui, supratau, kad dirbama buvo tikslinga linkme.*“SD6.

Kaip dar vieną, tyrimo metu dažnai minimą ir teigiamą socialinių darbuotojų pasiektą darbo rezultatą, specialistai nurodė reikalingos, aktualios informacijos bei pagalbos suteikimą paslaugų gavėjams. Dažnais atvejais tai būna informacija apie dokumentų rengimą bei teikimą institucijoms, turinčioms įgaliojimus nutraukti santuoką; taip pat institucijoms, padedančioms pasirūpinti laikinu apgyvendinimu: „*Suteikiau skyrybas ir smurtą išgyvenančiai moteriai informaciją, kur kreiptis ir kokius dokumentus pateikti, siekiant nutraukti santuoką su smurtaujančiu vyru, tarpininkavau dėl laikino apgyvendinimo Krizių centre.*“SD3. Didelė dalis informacijos yra orientuota į klientų švietimą ir informavimą apie kitų specialistų, pavyzdžiui, psichologo, mediatoriaus ar teisininko, teikiamas pagalbas; informavimą apie socialinių išmokų skyrimą: „*...surandant moteriai būstą <...> užrašant pas psichologą, mediatorę, padėta užregistruoti pas teisininką <...>. Buvo derinama tarp tėvų lankymasis pas tėvą <...> Kreiptasi į savivaldybę dėl vienkartinės pašalpos, kad šeimai būtų skirta vienkartinė išmoka įsigyti baldus.*“SD1.

Teikiant socialines paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai, kaip vienas iš paminėtų pozityvių pasiektų darbo rezultatų, yra atkreiptas sutuoktinių dėmesys į patį vaiką bei jo poreikius. Sutuoktiniai pradeda pastebėti situaciją iš kitos perspektyvos, suprasti, jog nuo jų priklauso vaiko gerovė: „*Tada jie abu kitaip pradėjo mąstyti ir įvertinto tą situaciją iš kitos pusės <...> prieina prie to, kad jie turi prisiimti atsakomybę ir pradėti bendradarbiauti tarpusavyje, nes nuo to priklauso jų vaikų gerovė.*“SD2. Tam tiktais atvejais pavyksta pakeisti vieno iš sutuoktinio elgesį bei jo bendravimo būdą su vaiku: „*...motina buvo prieš, kad tėvas imtų vaiką pas save <...>. Bet jis pasikeitė ir pakeitė gyvenimo būdą <...> dabar bendrauja ir dažnai matosi su sūnumi...*“SD4. Informantų taip pat buvo nurodoma, kad socialinio darbo metu pavyksta pakeisti sutuoktinių bendravimo būdą vienas su kitu – atsiranda bendravimas, neįtraukiant į jį vaiko, t. y. neužkraunant vaikui atsakomybės perteikti informaciją iš vieno tėvo kitam: „*Nebėra to vaiko varinėjimo, jie gali tarpusavyje kalbėtis. Šeima atrado savo kalbą. Turbūt kiekviena šeima turi turėti savo kalbą, kuria jie kalbasi...*“SD5.

Tyrimo metu gauti rezultatai laido atskleisti įvairius iššūkius, su kuriais tenka susidurti socialiniams darbuotojams, teikiantiems paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Atliekant tyrimo metu gautų rezultatų analizę, informantų atsakymai buvo išskirti į dvi kategorijas, t. y. socialinių darbuotojų patirtus trikdžius teikiant efektyvesnę pagalbą šeimoms ir socialinio darbuotojo patiriamus sunkumus teikiant šias paslaugas. Minėtos iššūkių kategorijas vėliau buvo padalintos į subkategorijas (7 pav.).

7 pav. Iššūkiai, su kuriais tenka susidurti socialiniams darbuotojams, teikiantiems paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Teikiant socialines paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai socialiniai darbuotojai susiduria su gausybe trikdžių, o vienas jų – specialistų trūkumas. Nurodoma, jog siekiant teikti kokybiškas paslaugas yra stebimas specialistų trūkumas: „...neužtenka specialistų, kad būtų teikiamos kokybiškos kompleksinės paslaugos. Pavyzdžiui, tau reikia specialisto čia ir dabar, o reikia laukti mėnesį ir daugiau...“SD1. Kaip vienas iš trikdžių buvo paminėta ir paties specialisto psichoemocinė būseną teikiant paslaugas, t. y. darbuotojai patys patiria įvairaus pobūdžio spaudimą iš kitų institucijų darbuotojų: „...darbuotojas, dirbdama su šeimomis jaučia spaudimą iš kitų institucijų, dažniausiai tai būna VTAS...“SD3, o kartais specialistui tampa sunku kiekvieno atvejo metu neperžengti profesinių ribų ir teikti paslaugas tinkamai: „Kartais kaltina darbuotoją, kad mažai padeda, ar ne taip pataria kažką daryti <...> reikia išlaikyti savo profesines ribas ir profesionaliai teikti pagalbą.“SD6.

Socialiniai darbuotojai, teikdami socialines paslaugas besiskiriančioms šeimoms nurodo, jog neretais atvejais susiduria ir su paslaugų trūkumu, kaip pavyzdžiui – trūksta mediatoriaus teikiamų paslaugų, kurias galėtų pasiūlyti šeimai: „...trūksta šeimos mediatoriaus, kuris padėtų besiskiriantiems tėvams, kaip bendrauti su vaikais, kad patirtų jie mažesnę stresą...“SD3. Taip pat buvo minima, jog neretai trūksta ir psichologinės pagalbos: „Trūksta psichologinės pagalbos tiek vaikams, išgyvenančioms skyrybų krizę, tiek suaugusiems, siekiant konstruktyviai bendrauti ir palaikyti ryšį dėl vaiko interesų...“SD4.

Kaip vienas iš trikdžių, paminėtų tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų, yra socialiniams darbuotojams trūkstama kompetencija darbui su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis. Vienas iš socialinių darbuotojų akcentuoja, jog trūksta vieningos informacijos, kuria specialistai galėtų remtis darbo metu teikiant paslaugas šeimai: „*Mums kaip soc. darbuotojams yra suteikiama mažai informacijos, kaip dirbti su šeima, kuri skiriasi <...> informacija pateikiama skirtingai, įvairių įstaigų informacija gali nesutapti ir soc. darbuotojas pasimeta...*“SD1. Minima ir tai, jog patiems darbuotojams reikia išklausti mediacijos bei pozityvios tėvystės kursus ir taip įgyti būtinąją kompetenciją: „*...reikėtų išklausti mediacijos pagrindus ir pozityvios tėvystės mokymus, kad galėtų tarpininkauti, kompetentingai teikti paslaugas, užtikrinti savo kompetencijas teikiant pagalbą šeimoms...*“SD3. Tyrime dalyvavusių informantų teigimu, profesinės kompetencijos kėlimas yra kritiškai svarbus, siekiant kokybiškai teikti paslaugas: „*...profesinių kompetencijų stoka, bet svarbus yra jos tobulinimas ir žinių gilinimas siekiant padėti skyrybas išgyvenančiai šeimai...*“SD4.

Socialinių paslaugų teikimo procese socialiniai darbuotojai neretai susiduria su bendradarbiavimo iššūkiais. Nors ypatingai dažni bendradarbiavimo trikdžiai minimi tarp specialistų: „*Trūksta tarp specialistų bendradarbiavimo...*“SD1, tačiau bendradarbiavimo ir vieningo veiklos vykdymo pasigendama ir tarpinstituciniame lygmenyje: „*Tarpinstitucinis bendradarbiavimas dažniausiai vyksta su VTAS, atvejo vadybininku, teisininkais. <...> Motina dažniausia nurodo, dėl ko nenori duoti vaiko tėvui, bet į jos nuomonę nėra atsižvelgiama <...> nes VTAS vadovaujasi vaiko konvencija, kad vaikas turi bendrauti su kiekvienu iš tėvu.*“SD3.

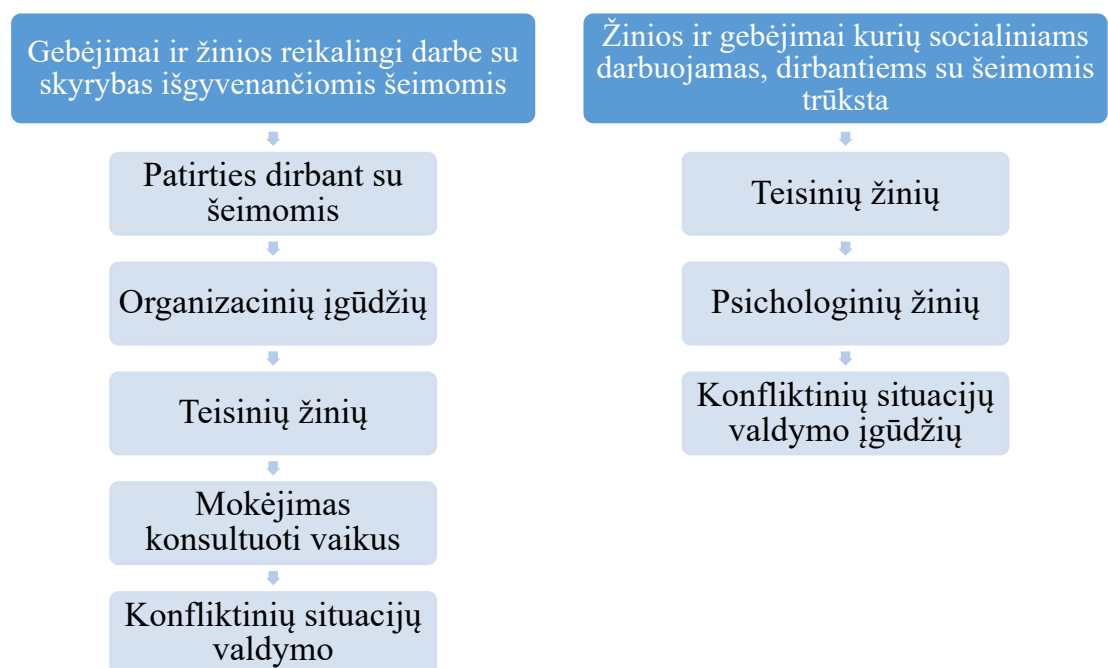
Šio tyrimo metu buvo atskleista, kad patys socialiniai darbuotojai, dirbdami su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis, susiduria su sunkumais. Vienas jų – socialinių paslaugų ir garantijų spraga. Ypatingai tokie atvejai išryškėja dirbant su kitų šalių piliečiais: „*...kai skiriantis tėvams, vyras Lietuvos pilietis, o žmona yra Ukrainos pilietė <..>. Moteris niekur nedirba su vaikais buvo visiškai finansiškai priklausoma nuo vyro <...>. Galimybės įsidarbinti su mažamečiu vaiku moteriai yra problematiška. Išsiskyrus moteris negalės pretenduoti į pinigines socialines išmokas <...> žmona su vaikais lieka be socialinių garantijų.*“SD1. Pasitaiko atvejų, kuomet patiems socialiniams darbuotojams tampa sunku išlikti šališkiems ir apie su darbu susijusias problemas nebegalvoti ne darbo metu: „*Vien dirbant įstatymiškai yra neįmanoma, tu vis tiek žmogiškai žiūri į situaciją ir stengiesi vadovautis savo vidiniais ištekliais. Pavyzdžiui, aš dažnai įsijaučiu ir išgyveni tas skyrybas, galvoji ir po darbo, kaip padėti šeimai...*“SD1; „*...labai sunku emociškai atsiriboti nuo situacijos...*“SD6. Pasitaiko atvejų, kad specialistams iškyla sunkumų tinkamai įvertinti situaciją, kai bendraujama ne su visais šeimos nariais: „*...yra pakankamai sunku vertinti visumą <...>, nes tu nematai tai, kaip jaučiasi vaikas...*“SD2.

Socialiniai darbuotojai dažnai atvejais susiduria su asmeninių emocijų valdymo sunkumais konfliktinių situacijų metu, ypatingai tai didelė problema, kadangi specialistas rizikuoja prarasti

kliento pasitikėjimą: „*Labai yra sunku perlipti galbūt per save todėl, kad turi išlikti nei vienoj, nei kitoj pusėj, tu turi išlikti ramus ir parodyti jiems tą ramybę <...> nes kitaip tada atsiras tavimi nepasitikėjimas...*“SD2. Taip pat sunkumai valdant asmenines emocijas darbo metu kyla dėl to, jog specialistas, matydamas situaciją iš kitos perspektyvos nei sutuoktiniai, dažnai ir vertina ją kitaip, tačiau tai nesuteikia darbuotojui teisės prarasti šališkumą: „*Sunku išlikti bešališku, nes vertini situaciją ir matai, kad vienas iš tėvų yra neteisus, bet dirbant šitą darbą tu negali tą parodyti...*“SD3.

Negatyvios emocijos darbo metu neigiamai veikia specialistą, ypač tais atvejais, kuomet socialinis darbuotojas privalo išklausti abi puses, išklausti jų nusiskundimus, nuoskaudas bei patirti spaudimą: „*...iš abiejų pusių gauna psichologinį spaudimą <...>. Aš psichologiškai pavargstu, nes jie varo vienas ant kito, o tu neturi su kuo pasikalbėti ir išsikalbėti.*“SD3. Socialiniams darbuotojams stebėti vaikų, kurių šeimoje vyksta skyrybos, kančią, taip pat yra sunku: „*Visada skaudu, kada kenčia vaikai, skyrybų metu tai sunkiai išvengiama. Dėl to asmeniškai labai sunku...*“SD5. Kaip vienas iš sunkumų, su kuriais susiduria socialiniai darbuotojai, teikdami paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, yra paminėtas priešiškusis iš vieno sutuoktinių – noro bendradarbiauti stoka bei pagalbos atsisakymas gali labai apsunkinti specialisto darbą: „*...vyras priešiškas nusiteikęs prieš mane ir kitus specialistus, nes jos buvo moterys. Vyras nepriėmė pagalbos...*“SD6.

Analizuojant tyrimo metu gautus rezultatus buvo išryškinti gebėjimai ir žinios, reikalingi socialiniam darbuotojui, teikiančiam socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Išryškėjo darbai su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis būtini įgūdžiai ir gebėjimai, kurių paslaugų teikėjams trūksta (8 pav.):

8 pav. Gebėjimai ir žinios, reikalingi socialiniam darbuotojui, teikiančiam socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Socialiniai darbuotojai, teikdami socialines paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai, turi turėti įgiję tikslinių ir su darbo specifika susijusių žinių ir gebėjimų. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai išskyrė, jog darbo metu, teikdami socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, turi pasitelkti sukaupia patirtimi – kitų kolegų darbo patirtis ir gebėjimas ja pasinaudoti taip pat turi didelę reikšmę šiame darbe: „*Prireikia kitų kolegų patirties dirbant su skyrybininkais...*“SD1. Analizės metu paaiškėjo, jog darbo metu specialistas, planuodamas ir vykdydamas pagalbos procesą, turi turėti tinkamų organizacinių įgūdžių: „*Reikia tinkamai organizuoti pagalbą šeimai...*“SD3, ypatingai tai svarbu racionaliai planuojant pagalbą, pasirenkant pagalbos kryptį šeimai: „*...įvertinti situaciją, reikia padėti suplanuoti kaip toliau šeimai gyventi, suplanuoti reikiamą pagalbą, nustatyti poreikius kur nukreipti...*“SD5.

Be teisinių žinių socialiniai darbuotojai taip pat sunkiai įsivaizduoja savo profesinę veiklą, t. y. yra svarbu žinoti, kokie dokumentai ir kaip turi būti rengiami: „*Turi pritaikyti teisinės žinias, kokia dokumentų teikimo tvarka, kur kreiptis, kaip pasiekti...*“SD1. Darbo metu teisinės žinios gali padėti išspręsti konfliktiškas situacijas: „*Dažnai prireikia teisinių žinių, jos padeda išlikti nešališkais, nes kai žinai, kaip veikia įstatymai, lengviau orientuotis dirbant su skyrybininkais...*“SD3. Ypatingai svarbu, kad socialinis darbuotojas turėtų teisinių žinių, susijusių su vaiko teisėmis ir galėtų jas tikslingai panaudoti: „*Gerai išmanyti vaiko teisių pagrindų įstatymą...*“SD4. Minėtina, jog darbo su vaikais metu specialistas turi turėti sukaupęs pakankamai žinių ir gebėjimų – galėtų vaikus tinkamai konsultuoti, mokėtų su jais bendrauti: „*Įvykus kritinei situacijai šeimoje turi gebėti ir mokėti bendrauti su vaikais ir jiems paaiškinti kodėl taip vyksta...*“SD1. Ypatingai šios žinios svarbios dirbant su įvairaus amžiaus vaikais: „*...ypač prireikia žinių, kurias įgijau studijų metu, kaip bendrauti su vaikais ir paaugliais...*“SD3.

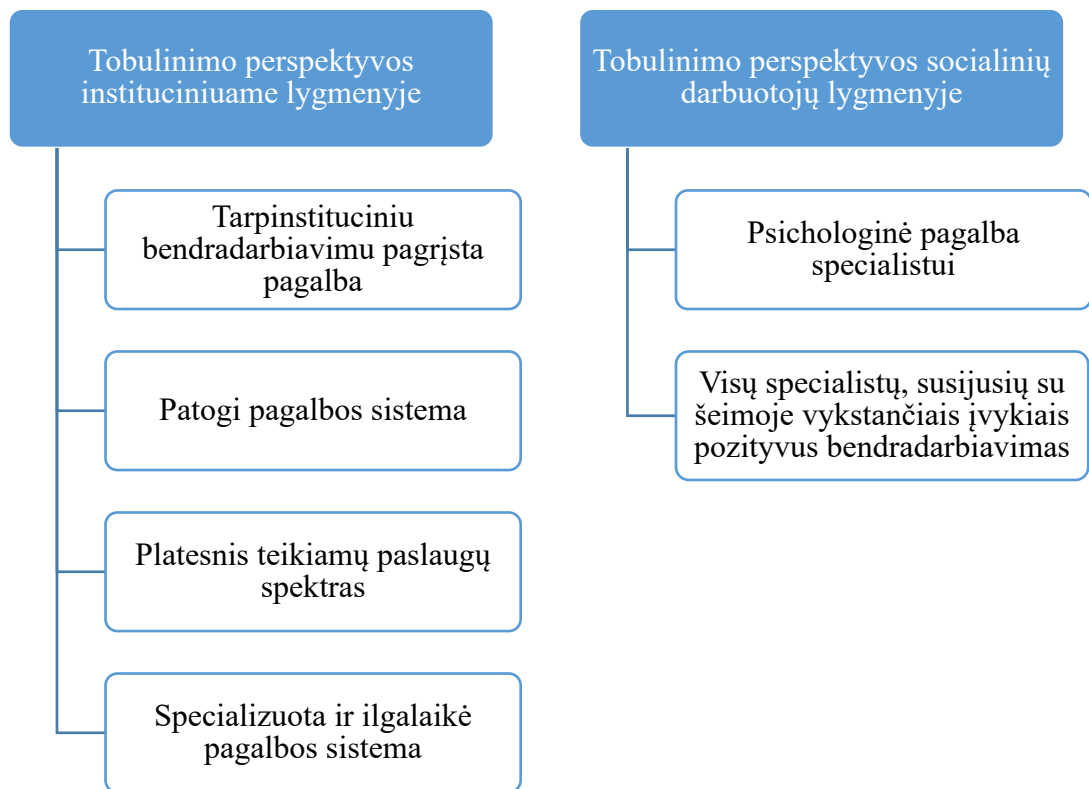
Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, jog tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų teigimu, su besiskiriančiomis šeimomis dirbantis specialistas turi turėti konfliktinių situacijų valdymo įgūdžių ir gebėti reaguoti esamuoju laiku: „*Turi gebėti reaguoti ir padėti čia ir dabar.*“SD1. Ypatingai tai svarbu, kuomet atvykus pas sutuoktinius, jau nuo pat susitikimo pradžios vyrauja konfliktinė situacija, todėl pagrindinis darbas negali būti pradėtas: „*Tam, kad pradėti konstruktyvų pokalbį, pradžioje reikia nugesinti tas visas emocijas. Jiems išsakyti, bet išmukti tą, kad galima konstruktyviai kalbėti, diskutuoti ir spręsti iškalusias problemas...*“SD5. Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų teigimu, gebėjimas valdyti konfliktines situacijas, sprendžiant besiskiriančių šeimų problemas, yra svarbus ir turi didžiulę naudą pasitelkiant konsultavimo bei mediacijos metodus: „*...ypatingai prireikė konfliktų valdymo žinių, gebėjimo taikyti konsultavimo metodą. Ypatingai naudingas yra mediacijos, derybų metodų taikymas. Teismui dar nepatvirtinus bendravimo su vaikais tvarkos, dažnai tenka padėti tėvams susitarti dėl jos. Tokiais atvejais taikau pastaruosius metodus...*“SD6.

Yra žinoma, jog socialiniai darbuotojai, teikdami socialines paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai, turi turėti įgiję tikslinių ir su darbo specifiška susijusių žinių ir gebėjimų, tačiau darbo praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet jų gali ir pritrūkti. Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai išskyrė, jog teikdami socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms neretai susiduria su teisinių žinių stygiumi: „*Trūksta žinių apie teisinės puses...*“SD1. Socialiniai darbuotojai akcentuoja, jog nors teisės mokslo jie tiesiogiai nėra studijavę, tačiau šios žinios yra ypatingai svarbios darbo metu: „...*pati teisė, kurios galbūt mes nestudijuojame, bet ji be galo reikalinga todėl, kad mums yra privalu tam tikrus dalykus žinoti ir jais vadovautis...*“SD2. Ypatingai išskiriamas teisinių žinių trūkumas, susijęs su vaikų teisėmis: „...*trūksta žinių teisiniuose aspektuose, būtent kas susiję su vaikų teisėmis, kai tėvai patiria skyrybų krizę...*“SD3.

Tačiau darbo metu socialiniams darbuotojams pritrūksta ne tik gilesnių teisinių žinių, bet ir psichologinių – ypatingai tai svarbu, siekiant ne tik padėti, tačiau ir nepakreipti situacijos dar sudėtingesne linkme bendraujant su klientais: „*Trūksta psichologinių žinių, kaip kalbėti su šeimos nariais. Kad stipriau nepaastrintum esamos situacijos...*“SD1. Socialiniai darbuotojai pažymėjo, jog jiems patiems stinga gebėjimų išlaikyti emocinį atsparumą, susidūrus su sunkiomis situacijomis: „...*pritrūko gebėjimo išlaikyti savo emocinį atsparumą, ypatingai atsiriboti nuo šeimos problemų nedarbo valandomis...*“SD6. Tuo remiantis tyrimo metu buvo pastebėta, jog pačių socialinių darbuotojų nuomone, profesinės veiklos metu pasigendama stipresnių konfliktinių situacijų valdymo įgūdžių: „*Daugiausiai trūksta informacijos, kaip elgtis konfliktinėse situacijose, kurios iškyla šeimose.*“SD1. Ypatingai socialiniams darbuotojams sunku valdyti konfliktą, tuo pat metu laikantis nešališkumo principo: „*Trūksta žinių, kaip išlikti objektyviu, nepalūžti ir nepalaikyti vieną ar kitą pusę. Trūksta mokymų, kad įgauti daugiau praktinių žinių, kaip elgtis būtent dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis...*“SD3.

Analizuojant tyrimo metu gautus rezultatus buvo siekiama atskleisti pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo sistemos tobulinimo perspektyvas socialinių darbuotojų požiūriu. Minėtos perspektyvos buvo išskirtos į dvi subkategorijas – viena jų yra susijusi su bendraisiais metodais instituciniame lygmenyje, o kita kategorija – susijusi su pačių specialistų darbo ypatumais (9 pav.).

Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai išskyrė, jog, jų manymu, siekiant pagerinti skyrybas išgyvenančioms šeimoms teikiamų socialinių paslaugų kokybę, tai atlikti galima instituciniu lygmeniu, kaip pavyzdžiui taikant tarpinstituciniu bendradarbiavimu grįstą pagalbą – kompleksinę pagalbą, kuomet komanda iš skirtingų sričių specialistų vieningai nusprendžia siekti bendro tikslo, būtų itin efektyvi pagalbos priemonė šeimai: „...*kompleksinė socialinio darbuotojo, psichologo ir mediatoriaus/teisininko pagalba, kas šiuo metu ir vyksta. Dirbant su kiekviena skyrybas išgyvenančia šeima iškyla vienokie ar kitokie iššūkiai ir pagal poreikį pasitelkiami konkretūs specialistai...*“SD1.

9 pav. Pagalbos skyrybas išgyvenančioms šeimoms sistemos tobulinimo perspektyvos socialinių darbuotojų požiūriu

Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų įžvalga remiasi tuo, jog patogi bei vieninga pagalbos sistema, kuria lengvai ir patogiai gali naudotis klientai, gali stipriai prisidėti prie socialinių paslaugų tobulinimo: „Sistema turi būti vieninga, kad vienoje vietoje, pvz. centre, kuriame yra ir mediatorius, ir psichologas, ir socialiniai darbuotojai, ir kiti specialistai <...>. Kad tai būtų vienas centras ar padalinys į kurį žmogus ateidamas gautų iš karto visokeriopą pagalbą <...> kai reikia palydėti, parodyti ir vėl reikia paruošti žmogų <...> klientai nenori to daryti, nes nori, kad greičiau, ramiau, viskas būtų išspręsta ir kuo mažiau žmonės kiti sužinotu...“SD2.

Tyrimo metu dalyvavusių informantų buvo akcentuojama, jog siekiant tobulinti socialinių paslaugų sistemą skyrybas išgyvenančioms šeimoms, būtų tikslinga sukurti platesnį socialinių paslaugų spektrą: „Turbūt, turėtų būti daugiau prieinamų paslaugų, kaip šeimos terapijos, jeigu dar šeima yra tvirtai neapsisprendusi, ar jie nori skirtis, ar ne. Labiau turi bendradarbiauti ir būti prieinamos teisinės pagalbos...“SD5. O paslaugų specifiškumo bei ilgalaikiškumo užtikrinimas leistų tiek patiems specialistams planuoti paslaugas ilgalaikę perspektyva, tiek paslaugų gavėjams leistų paslaugas gauti tokiam laikotarpiui, per kurį būtų spėjama išspręsti kilusius sunkumus „Turėtų būti sukurta sistema būtent skyrybas išgyvenančiai šeimai ir trukti pakankamai laiko <....>. O jei būtų sukurta sistema, kai skiriesi, visą informaciją ir pagalbą gauni vienoje vietoje. Dauguma paslaugų yra vykdomos pagal projektą, todėl būtų gerai, jei būtų vykdomos veiklos pastoviai, pagal darbo sutartį.“SD6.

Yra svarbu aptarti ir dar vieną sistemos pakeitimo kategoriją, kuri yra siejama su socialinių paslaugų sistemos tobulinimu pačių darbuotojų lygmeniu. Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų teigimu, neretais atvejais susidūrus su sunkiomis situacijomis, profesionalios psichologo konsultacijos prireikia ir pačiam specialistui – todėl svarbu užtikrinti pagalbos ir paramos teikimą pačiam personalui: „*Psichologinė pagalba reikalinga ir patiems darbuotojams...*“SD6. Ne mažiau svarbus sistemos tobulinimo aspektas yra palaikančio ir pozityvaus bendravimo bei bendradarbiavimo skatinimas: „...*naudinga, kad bendradarbiautų visos institucijos <...> turi įsitraukti visi absoliučiai specialistai, dirbantys su šeima. Ir liūdna, kad visa informacija būna perduodama Vaikų teisių specialistams, o Vaikų teisių specialistai čia ir dabar to nepraneš, net pasidomėjus nenoriai atsako - jie kol nuvažiuoja, įvertina, kol tu gauni dokumentus <...>. Šeimoms būtų naudinga, jei visi bendradarbiautų, kas yra šalia šeimos.*“SD5.

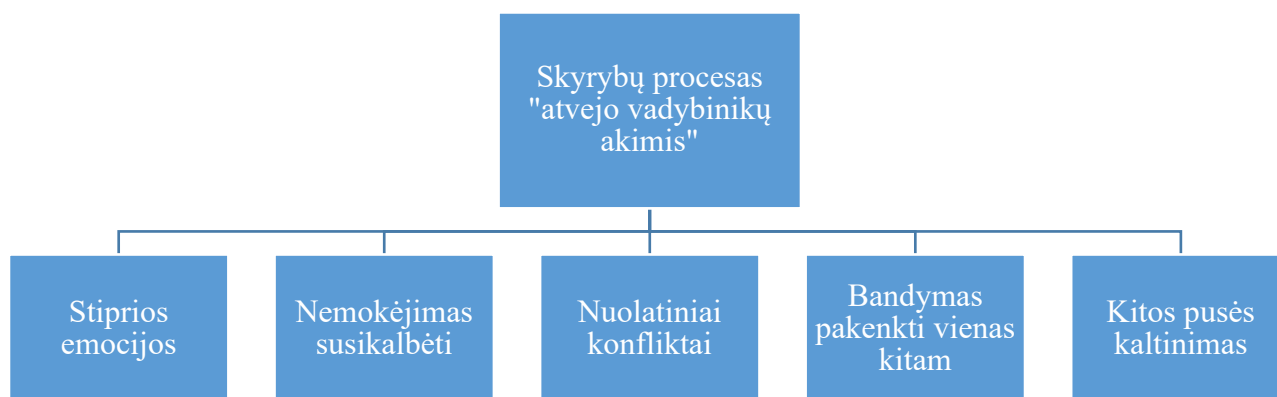
Apibendrinant socialinių darbuotojų pateiktą nuomonę, galima teigti, kad skyrybas išgyvenanti šeima išgyvena stiprias emocijas, dažnai atsisakant atsakomybės ar įtraukiant į skyrybų procesą savo vaikus. Neretai iš paslaugas teikiančių specialistų besiskiriančios šeimos nariai tikisi įvairios pagalbos bei problemų sprendimų, nors ne visi šeimos nariai teikiamą pagalbą priima. Teikiant pagalbą šeimoms, socialiniai darbuotojai turi koordinuoti paslaugas, tarpininkauti tarp abiejų sutuoktinių bei juos emociškai palaikyti, todėl svarbiausias socialinių darbuotojų tikslas yra pasiekti skyrybų sąlygų sutarimo, suteikti reikiamos informacijos bei atkreipti besiskiriančių dėmesį į jų vaikų poreikius. Teikdami pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms, socialiniai darbuotojai susiduria su įvairiais sunkumais, tačiau pasitelkus turimas žinias ir gebėjimus, specialistams pavyksta pasiekti gerų rezultatų.

3.3. Socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančiai šeimai: atvejo vadybininkų patirtys

3.3.1. Atvejo vadybininkų požiūris į teikiamas paslaugas besiskiriančioms šeimoms

Skyrybų procesas yra sudėtingas laikotarpis visiems šeimos nariams. Ypatingai pažeidžiamais šiame procese tampa mažiausi šeimos nariai t. y. vaikai. Tose situacijose, kai vaikai nukenčia dėl skyrybų proceso, šeimai gali būti pradėta taikyti atvejo vadybą. Atvejo vadybininkai organizuoja kompleksines paslaugas, siekiant sumažinti skyrybų pasekmes besiskiriančios šeimos nariams, nes skyrybų metu šeimos yra labiausiai pažeidžiamos.

Atlikta interviu analizė leido atskleisti pagrindinius skyrybas išgyvenančių šeimų elgsenos ypatumus – šeimos išgyvena stiprias emocijas, nemoka susikalbėti tarpusavyje, vyksta nuolatiniai konfliktai, bandant pakenkti vienas kitam arba apkaltinti antrą pusę (10 pav.).

10 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų elgsenos ypatumai: atvejo vadybininkų nuomone

Tiriant skyrybas išgyvenančių šeimų elgsenos ypatumus buvo atskleista, kad abu tėvai patiria labai stiprias emocijas, įtakančias besiskiriančiųjų elgesį: „...tėvai, esantys skyrybų procese, labai kategoriški, dažnai nesąmoningi dėl išgyvenamų emocijų.“AV5. Dėl patiriamų neigiamų emocijų šeimos nariai ne visada geba priimti tinkamus sprendimus dėl tolimesnio gyvenimo skyriumi: „Psichologiniai, tai pasireiškia irgi, tėvai dažnu atveju negeba priimti tinkamų sprendimų atliepiančių vaikų interesus, jie koncentruojasi į pyktį...“AV3. Specialistai pažymi, kad sprendimų priėmimo problemos atsiranda, nes besiskiriantys nemoka susikalbėti: „...gimsta nesusikalbėjimas, noras „pamokyti“, kišimasis į kito asmeninį gyvenimą, negalėjimas atleisti.“AV1.

Atvejo vadybininkai dažnai susiduria su situacijomis, kai vienas iš tėvų nepriima skyrybų fakto ir atsisako suprasti, kad jie jau nebebus kaip viena šeima: „Sutuoktiniai išgyvena visas „gedėjimo“ stadijas. Neretai ir po skyrybų puoselėja jausmus vieno kitam....“AV1. Tyrime dalyvavę atvejo vadybininkai susiduria su sunkumais, kai besiskiriantys tėvai laikosi savo ambicijų, principų nuolat konfliktuoja: „... dažniausiai konfliktuoja, kerštauja vienas kitam, vienas kitą baudžia.“AV2. Informantai pažymėjo, kad pasitaiko ir atvejų, kai buvę sutuoktiniai bando vienas kitam pakenkti: „...dauguma dar vis ieško argumentų, kaip pakenkti vienas kitam...“AV3. Sutuoktiniai dėl besibaigiančios santuokos yra linkę kaltinti vienas kitą: „Kiekviena skyrybų šalis jaučia dideles nuoskaudas, skyrybų kaltę dažniausia meta savo partneriui...“AV4. Dėl tokio elgesio vienas iš besiskiriančių tėvų jaučia didelę įtampą, nesulaukia palaikymo, kartais nori atsitraukti nuo sunkaus skyrybų proceso: „Skyrybas išgyvenantys sutuoktiniai dažnai susiduria su daug psichologinių problemų, jaučiasi emociškai išsekę, apatiški viskam, užsidarę savyje. Taip pat gali jausti kaltės jausmą, save numenkinti.“AV2.

Tyrime dalyvavę atvejo vadybininkai pastebėjo, kad skyrybų metu labiausiai nukenčia besiskiriančių tėvų vaikai. Specialistai išskyrė du pagrindinius su vaikais susijusius požymius – tėvų ir vaikų santykių pokyčiai bei vaikų išgyvenami jausmai (11 pav.):

11 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie skyrybų įtaką vaikams

Atvejo vadybininkai nurodė, kad dažnai skyrybų metu tėvai į konfliktą įtraukia ir savo nepilnamečius vaikus: „...kovos įrankiu dažniausiai tampa vaikai.“AV4. Tyrime dalyvavę informantai akcentavo, jog tais atvejais, kai tėvai tarpusavyje negeba susitarti, jie pradeda manipuliuoti savo vaikais, rodydami, kuris iš tėvų yra geresnis bei neatžvelgdami į vaiko jausmus ir norus: „...įtraukia vaiką į tarpusavio konfliktinės situacijas ir nenoriai tai pripažįstą...“AV5. Išskiriami ir tokie atvejai, kai tėvai bando vaikus nuteikti vienas prieš kitą: „Besiskiriančios šeimos gali pažeisti vaikų teises, kuomet nuolat konfliktuoja tarpusavyje, nuteikinėja vaikus vienas prieš kitą.“AV6.

Siekiant pasiekti savo asmeninių tikslų ir gauti daugiau privilegijų, vaikams yra pažadamas geresnis gyvenimas: „Būna situacijų kai vienas iš tėvų įkalba vaikus gyventi su juo, kad jis uždirba daugiau pinigų ir vaikas turės geresnes finansines sąlygas. Vaikas turi spręsti, ką jis turi pasirinkti.“AV4.

Specialistai nurodė, kad tėvai nėra motyvuoti atpažinti ir spręsti kylančių problemų: „...tėvų užsimiršimas, kartais neapykanta vieno kitam ir dėmesio stoka vaikų išgyvenimams...“AV1. Atvejo vadybininkai tyrimo metu atkreipė dėmesį, kad pasitaiko ir kitokių situacijų, kai vaikai lieka nuošalyje, o tėvai daugiau linkę kalbėti apie savo nuoskaudas, konfliktus, išgyvenimus: „...su tėvais daug kalbama apie jų pačių santykius, kitais atvejais to būna mažiau. Taip pat patys tėvai linkę daugiau kalbėti apie vienas kitą, negu apie vaikų problemas...“AV6.

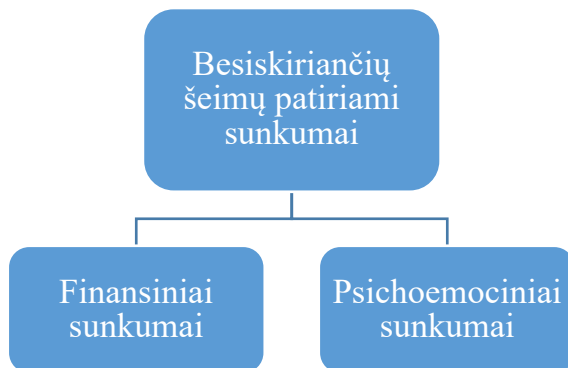
Taip pat, kai kurie tėvai nepaiso savo atsakomybės prieš vaikus: „*Besiskiriantys ar išsiskykę tėvai ne visada paiso savo atsakomybės ir pareigas vaiko atžvilgiu, pavyzdžiui, vaiko išlaikymas, bendravimas su vaiku, dalyvavimas jo gyvenime.*“ AV2. Tyrimo dalyviai pažymi, kad besiskiriantys tėvai tiek įsitraukia į skyrybų procesą, kad pamiršta pasikalbėti su vaikais ir paaiškinti jiems, kaip bendravimas vyks toliau: „*Dažnai tėvai nepaaiškina vaikui, kaip vyks bendravimas su tėvais po skyrybų, su kuriuo iš tėvų jis gyvens. Tuomet jis daug streso patiria dėl nežinojimo, kaip bus ateityje.*“ AV4. Vaikams nėra paaiškinamos ir kitos pasikeitusio gyvenimo aplinkybės: „*...nemoka jiems paaiškinti, kaip pasikeis šeimos gyvenimas po skyrybų.*“ AV4. Tokiu elgesiu tėvai priverčia vaiką nenatūraliai elgtis, nes vaikas nori įtikti kiekvienam iš tėvų: „*Nenorėdamas skaudinti nei vieno iš tėvų ir stengdamasis jiems įtikti, jis gali elgtis kaip tėvams yra priimtina, bet ne taip kaip vaikas nori pats.*“ AV2.

Atvejo vadybininkai pabrėžia, kad vaiko gerovė yra labai priklausoma nuo santykių su tėvais, kaip jie buvo paruošti skyryboms: „*Vaikų būseną labai daug priklauso nuo amžiaus ir nuo tuo, kaip jie buvo tėvų paruošti skyryboms, kaip su jais buvo apie tai kalbama.*“ AV4. Verčiant vaiką pasirinkti vieną iš tėvų, jam yra sukuriamas daug emocinių problemų: „*...vaikas gali nebežinoti, kaip jam elgiantis bendraujant su vienu iš tėvų, negyvenančiu kartu.*“ AV2. Įtraukti į konfliktinį skyrybų procesą vaikai dažnai pradeda dėl visko kaltinti save: „*Vaikai dažniausia jaučia kaltę, kad tėvai skiriasi, nežino, kaip turi elgtis tokioje situacijoje.*“ AV4.

Jeigu skyrybų metu tėvai mažai dėmesio skiria vaikų emocinei savijautai, vaikai jaučiasi netekę abiejų tėvų: „*...netenka iki tol turėtą šeimą, mamą ir tėtį gyvenančius kartu <...> dėl ko jam reikalingas abiejų tėvų palaikymas ar specialistų pagalba*“ AV3. Dėl šios priežasties vaikai jaučia savotišką „mirtį“, nes yra griauamas jų sukurtas pasaulis: „*Vaikai išgyvena vieno iš tėvų „netektį“, bejėgiškumą, sudaužytas svajones, žlugusius ateities planus.*“ AV1. Tačiau, vaikams emociškai būna sunku ir tais atvejais, kai jie yra verčiami bendrauti su vienu iš tėvų teismo sprendimu: „*Vaikai išgyvena, kai <...> pats vaikas verčiamas bendrauti, nes taip yra nuspręsta teismo*“ AV4.

Atvejo vadybininkai įžvelgia, kad daugumai vaikų trūksta tėvų dėmesio: „*Vaikai gali jaustis pamiršti, apleisti.*“ AV6. Keičiantis šeimos statusui, apklausti specialistai pastebi, kad vaikai praranda pasitikėjimą savo tėvais ir keičiasi jų elgesys: „*Vaikai išgyvena daug emocijų, būna sutrikę, juos lydi daug jausmų, kurių dažnu atveju patys neatpažįsta, būna pykčio priepuoliai, sukylanti agresija, priešiškas.*“ AV3. Informantų nuomone, skyrybų metu vaikui sukliamos pasekmės, kurios negrįžtamai gali pakenkti tolimesniam vaiko emociniam ir fiziniam vystymuisi: „*...psichologinės problemos, jaučia nerimą, patiria stresą, su vaikais nebendraujama apie skyrybas, neišklausomą jų nuomonę.*“ AV5. Bendradarbiaujant su socialiniais darbuotojais, atvejo vadybininkai daug dėmesio skiria bendravimui su vaikais, išskiriant pavojų vaiko sveikai pasaulėžiūrai: „*...susiduria su tokiais sunkumais kaip tapatumo paieškos, <...> išgyvena netekties periodą...*“ AV2.

Išnagrinėjus tyrimo metu gautus rezultatus buvo nustatyta, su kokias sunkumais susiduria skyrybas išgyvenančių šeimų nariai. Susisteminius informantų atsakymus, buvo išskirti dvi pagrindinės šeimų sunkumų grupės: finansiniai sunkumai ir psichoemociniai sunkumai, kuriuos patiria tiek tėvai, tiek vaikai (12 pav.).

12 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų sunkumai: atvejo vadybininko požiūris

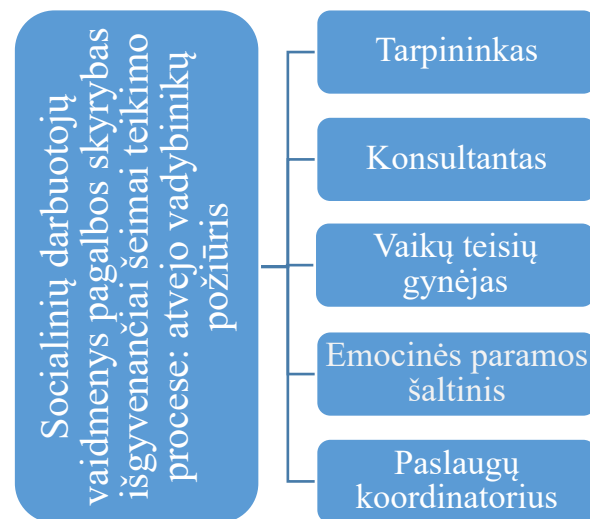
Prie patiriamų finansinių sunkumų galima priskirti turto dalybas skyrybų metu: „Dažnai būna sunku pasidalinti kartu užgyventą turtą, kiekviena šalis siekia gauti didesnę dalį.“AV4. Neretai tėvams kyla konfliktai ir dėl vaikų išlaikymo, ypač jeigu viena pusė socialiai pažeidžiama: „Finansinė padėtis nukenčia, jeigu viena pusė nedirbo, jeigu buvę sutuoktiniai/sugyventiniai pradeda gyvenimą skyriumi.“AV6. Pastebima, kad tėvai skyrybų metu yra susikonscentravę į skyrybų procesą, todėl dažniausiai palieka vieną iš tėvų pačiam spręsti finansines problemas, susijusias su vaiko išlaikymu: „Finansiniai sunkumai – vaiko išlaikymo našta, vienam iš tėvų nusišalinus, nedalyvaujant išlaikant vaiką materialiai.“AV2.

Atvejo vadybininkų nuomone, kiekvienas sutuoktinis skyrybų metu turi įvairių nuoskaudų ir vadovaujasi ambicijomis, neatsižvelgdamas į vaikų poreikių tenkinimą: „Finansiškai irgi kyla problemų, nors ir nustatytas išlaikymas vaikui, kyla sunkumų tariantis dėl papildomų apmokėjimų...“AV3. Atvejo vadybininkai pastebi dar vieną požymį, kai tėvai dėl savo principų, turėdami visas finansines galimybes, kenkia savo vaiko būtiniausiems interesams užtikrinti: „...nors tėvai abu pasiturintys iš principo nenori apmokėti vaiko mokslų nei vienas. Tėvai pykstasi – kenčia vaikas...“AV3.

Tyrimo metu apklaustieji akcentavo, kad besiskiriančios šeimos nariai patiria psichoemocines problemas. Buvusiems sutuoktiniams yra sunku bendrauti dėl likusių nuoskaudų: „Tėvams būna sunku bendrauti kartu, yra likę begalė nuoskaudų, nusivylimų.“AV3. Kai kuriais atvejais, besiskiriantys bando manipuluoti antra puse, siekiant naudos sau: „...pasiduoda sutuoktinio psichologiniam spaudimui, kad jei atsisakys tam tikro turto skyrybos baigsis greičiau.“AV4. Vieni buvę sutuoktiniai pasimeta ir nustoja rūpintis vaikais ir savimi: „Tėvai gali jaustis pasimetę, nežino, kaip bus ateityje, gali apleisti turimus įsipareigojimus vaikams, pamiršti ir savimi pasirūpinti.“AV6.

Kiti – po iširusios santuokos nori atkeršyti kitai pusei už išdavimą: „*Sutuoktiniai jaučiasi išduoti, neįvertinti, nori kerštauti partneriui.*“AV4. Tačiau, atvejo vadybininkai pažymi, kad dėl tėvų nemokėjimo susitvarkyti su savo emocijomis, jos yra perduodamos vaikams: „*Išgyvena stiprias emocijas <...> perduoda emocijas vaikui.*“AV5.

Analizuojant tyrimo metu gautus rezultatus buvo atskleista atvejo vadybininkų nuomonė apie socialinių darbuotojų vaidmenį teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms (13 pav.).

13 pav. Socialinių darbuotojų vaidmuo pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese: atvejo vadybininkų požiūris

Atvejo vadybininkas, išanalizavęs šeimos problemas skyrybų metu, koordinuoja socialinio darbuotojo teikiamą pagalbą. Todėl prieš teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai, atvejo vadybininkai turi įvertinti kiekvienos šeimos situaciją ir po to į darbą įtraukti socialinį darbuotoją: „*Darbas su tokiomis šeimomis reikalauja specifinės pagalbos, specialistų susitelkimo atskirai gyvenantiems tėvams bei jų vaikams.*“AV2. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad atvejo vadybininkai socialinius darbuotojus, dirbančius su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis mato kaip tarpininkus tarp skyrybas išgyvenančių tėvų: „*Dažnai socialinis darbuotojas dirba kaip tarpininkas tarp tėvų, kurie vienas su kitu po skyrybų negali, nenori bendrauti...*“AV2. Atvejo vadybininkai akcentavo, kad tėvai net ir po skyrybų negeba tarpusavyje sutarti, bendrauti, todėl į savo konfliktą įtraukia socialinį darbuotoją: „*...tarpininkauti tėvams dėl nesutarimų...*“AV5. Tačiau, nepaisant tarpininkavimo vaidmens, tyrime dalyvavę specialistai teigia, kad bendradarbiavimas tarp abiejų tėvų gali būti pasiektas: „*Socialinis darbuotojas gali palengvinti šeimų, išgyvenančių skyrybas, procesą ir paskatinti sąžiningą bendravimą ir bendradarbiavimą tarp konfliktuojančių šalių.*“AV3.

Krizę išgyvenantys tėvai nepastebi, kaip jų neigiamos emocijos užgožia vaiko interesus ir jausmus: „*...tėvai savo interesus kelia aukščiau už vaiko interesus.*“AV2. Todėl taikant atvejo vadybą, šeimai reikalingas socialinis darbuotojas, galintis padėti rasti problemos sprendimo būdus:

„Socialinio darbuotojo vaidmuo – padėti šeimoms suprasti jų situaciją, padėti rasti tinkamus išskylančių problemų sprendimo būdus, kalbėtis su šeimos nariais, kaip išgyventi skyrybas...“AV4.

Tyrimo duomenys atskleidė, jog atvejo vadybininkai socialinius darbuotojus mato kaip vaikų atstovus ar gynėjus, kuomet tėvai nepaiso vaiko teisių turėti abu tėvus: *„...stengiasi užkirsti kelią konfliktuojantiems tėvams manipuliuoti vaiku, jį įtraukti į tėvų tarpusavio konfliktus, primena tėvams apie jų pareigas ir atsakomybės vaiko atžvilgiu.“AV2.* Specialistai pažymi, kad viena iš pagrindinių vaiko teisių yra bendravimas su abiem tėvais: *„...gali padėti užtikrinti, kad vaikui būtų užtikrintas bendravimas tiek su motina, tiek su tėvu, jei tai neprieštarauja jo interesams.“AV5.*

Atvejo vadybininkai pastebi, kad tarpininkavimas tarp besiskiriančių tėvų yra būtinas, kad tėvai suvoktų ryšio su abiem tėvais svarbą: *„...kerštauja ir baudžia vienas kitą per vaiką, pamiršdami, kad jis tėvų skyrybas išgyvena daug stipriau ir jautriau. <...> tėvams nuolat tenka priminti apie vaiko teisę turėti tėvą ir motiną, su jais bendrauti, būti jų auklėjamam ir jų išlaikomam..“AV2.* Vaikų teises ginti socialinis darbuotojas gali padėti, teikiant konsultacijas: *„...teikti konsultacijas tėvams, kad vaikai kuo mažiau nukentėtų skyrybų procese.“AV4.* Vaikai jaučia kaltės jausmą, nes tėvai mažai su jais bendrauja apie krizę šeimoje, dažniausiai jie lieka nuošalyje. Atvejo vadybininkas, suvokdamas šią problemą, padeda užtikrinti geriausius vaiko interesus t. y. į pagalbos procesą įtraukia kitus specialistus: *„Tai situacija šeimoje, kurią jautriai išgyvena ne tik suaugę, bet ir vaikai. Reikalingos paslaugos neatidėliotina, skubiai...“AV1.*

Labai svarbu skyrybas išgyvenančiai šeimai teikti pagalbą, atsižvelgiant į kiekvieno šeimos nario poreikį: *„...padeda emociškai parama, ypač kai skyrybos yra neseniai įvykusios...“AV3.* Skyrybų krizės metu, dauguma šeimos narių būna emociškai išsekę, negeba spręsti problemų. Tyrime dalyvavusių atvejų specialistų nuomone, pagalbą šeimai teikia socialinis darbuotojas: *„...darbuotojas gali ne tik išklausti, bet ir skatinti emocijų valdymo įgūdžių ugdymą, krizės išgyvenimo pagalbą.“AV5.* Sutuoktiniams skiriantis socialinis darbuotojas daugiau dėmesio skiria vaiko emocinės būsenos stebėsenai. Vadybininkų nuomone, socialinis darbuotojas – tai pirmas žmogus, kuris gali atpažinti, kad vaikas turi elgesio ir emocijų problemų: *„...reikia kreipti vaikams, kad jie nesijaustų kalti dėl skyrybų, stebėti jų emocinę būklę...“AV4.*

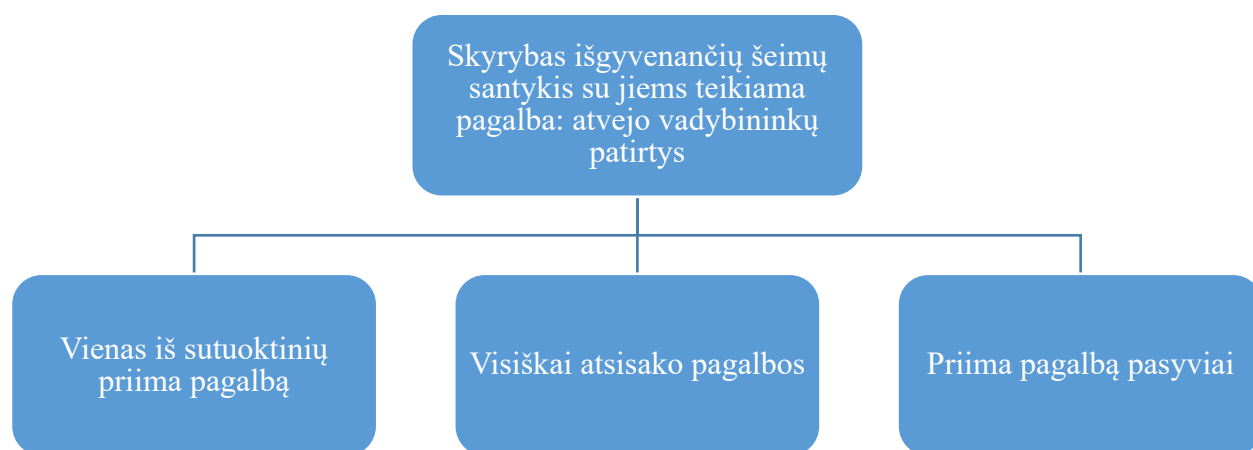
Tačiau yra pastebėta, kad socialinis darbuotojas negali atlikti kai kurių funkcijų, nes neturi tam tikros kompetencijos: *„Nepakankamai gerai žinomi teisiniai dalykai...“AV1.* Atvejo vadybininkų nuomone, socialinis darbuotojas, dirbdamas su kiekvienu iš šeimos narių, gali įvertinti jų emocinę būseną: *„...kad tėvai ir vaikai būtų nukreipti pas reikiamus specialistus <...> vaikas po tėvų skyrybų gali pairti elgesio, emocinių, santykių problemų ir tėvai ne visada žino kaip gali padėti savo vaikui.“AV2.* Informantai pažymi, kad socialinis darbuotojas, būdamas arčiausiai šeimos, gali nustatyti pagalbos poreikį kiekvienam šeimos nariui: *„...gali išgirsti kiekvieno sutuoktinio nuomonę, nukreipti pas specialistus...“AV5.* Nemažiau svarbi yra ir teikiama socialinio darbuotojo motyvacija

kuo greičiau susitvarkyti dokumentus ir užbaigti sunkų skyrybų procesą: „...motyvuoja, skatina teisiškai susitvarkyti reikiamus dokumentus, kad nekiltų nesklandumų dėl bendravimo su vaikais tvarkos, gyvenamosios vietos ir išlaikymo“ AV3.

Apibendrinat atvejo vadybininkų požiūrį į teikiamas besiskiriančioms šeimoms paslaugas, galima teigti, kad buvusiems sutuoktiniams yra būdingos karštos emocijos, konfliktai, vaikų užmiršimas arba atvirkščiai, vaikų įtraukimas į sutuoktinių tarpusavio konfliktus. Teikiant besiskiriančiai šeimai paslaugas, specialistai tarpininkauja sutuoktiniams, identifikuojant ir sprendžiant konfliktus, teikiant jiems paramą, užtikrinant vaikų teisių išlaikymą bei koordinuojant kitų specialistų teikiamą pagalbą. Dirbant su tokiomis šeimomis, specialistai pastebi, kad šeimos nariai dažnai patiria finansinius sunkumus (turto dalybos ar vaiko išlaikymo klausimai) bei išgyvena sunkias emocijas. Socialinius darbuotojus atvejo vadybininkai mato kaip tarpininkus, kurie padeda identifikuoti problemas, užtikrinti paramos suteikimo prieinamumą bei visų paslaugų koordinavimą, siekiant „sušvelninti“ skyrybų pasekmes.

3.3.2. Socialinių paslaugų skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo ypatumai

Tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė skyrybas išgyvenančių šeimų santykį su jiems teikiama atvejo vadybininkų pagalba: pagalbą gali priimti vienas iš sutuoktinių, šeimos gali visiškai atsisakyti teikiamos pagalbos arba priimti pagalbą pasyviai (pav.14):

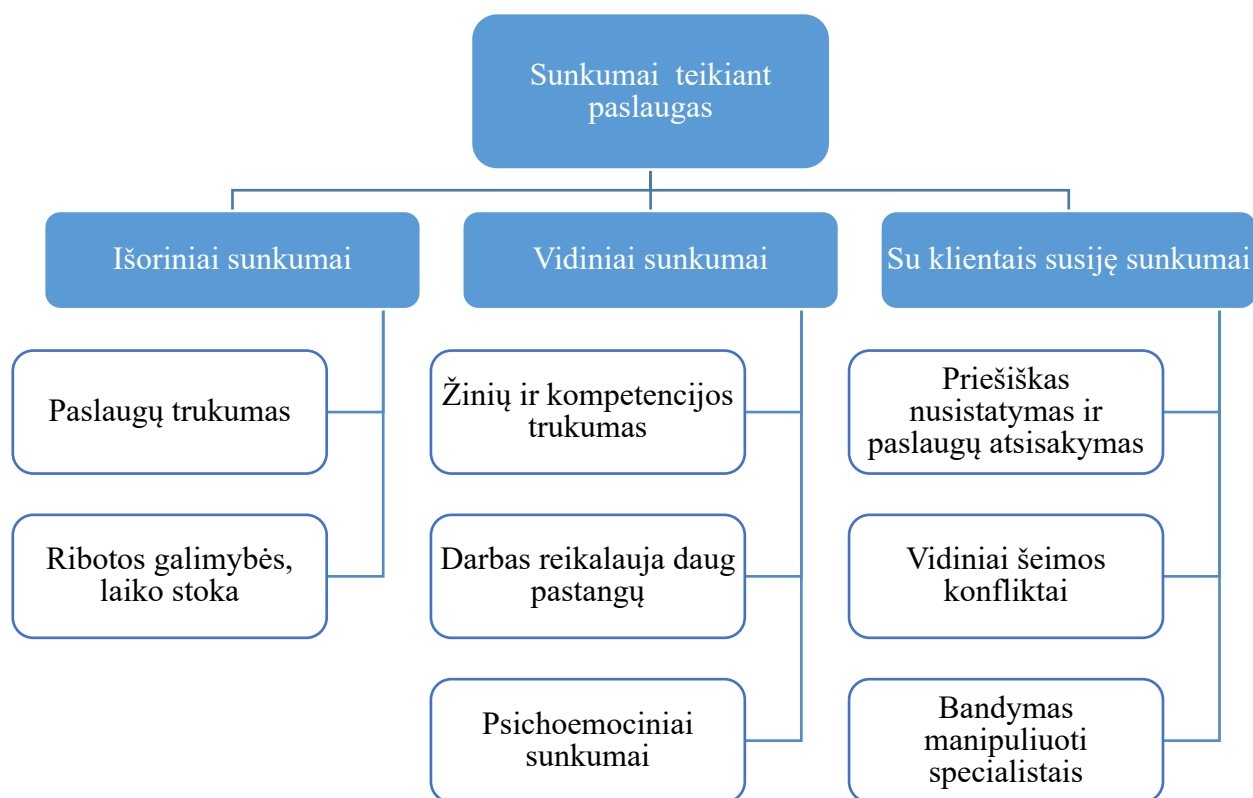

14 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų santykis su jiems teikiama pagalba: atvejo vadybininkų patirtys

Tyrimo dalyvių teigimu, pasitaiko situaciją, kai vienas iš tėvų yra motyvuotas spręsti esamą situaciją, bendradarbiauti su specialistais, bet kitas sutuoktinis yra priešiška nusiteikęs: „Buvo atveju, kai moteris geranoriškai priima pagalbą, o vyras kategoriškai atsisako, arba priešingai vyras nori ir ieško specialistų pagalbos – moteris specialistų neprisileidžia....“ AV2.

Tyrimo dalyviai kalbėjo apie situacijas, kuomet abu paslaugų gavėjai nepripažįsta esamų problemų ir nelinkę bendradarbiauti su specialistais: „*Pastebiu, kad tėvai linkę nesudaryti sąlygų gauti psichologo konsultacijas ir vaikui...*“ AV5. Taip pat, specialistai nurodė, kad pasitaiko atvejų, kai abu besiskiriantys tėvai lieka nuošalyje nuo problemų sprendimo: „*...nori paslaugų, vadybos, bet tikisi, kad už juos nuspręsim ir įvykdysim...*“ AV1. Šeima tokiu būdu vengia spręsti kylančius sunkumus manant, kad specialistai priims tinkamus sprendimus bei atliks tarpininko funkcijas: „*Dažniausiai nenoriai, jie tikisi, kad mes viską padarysim, o jiems nieko nereikės, nenori nei kreiptis dėl paslaugų, nei ką, dažnu atveju bando spausti mus, kad mes neva pasakytume kitai pusei tam tikrą informaciją...*“ AV3.

Atlikta interviu analizė leido identifikuoti, su kokiais sunkumais susiduria atvejo vadybininkai, teikiantys paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms (15 pav.). Buvo išskirtos trys pagrindinės sunkumų grupės: išoriniai sunkumai, vidiniai sunkumai ir atskirai – su klientais susiję sunkumai, nors šią grupę galima priskirti ir prie išorinių.

15 pav. Sunkumai su kuriais susiduriama teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Analizės metu paaiškėjo, kad teikiant paslaugas skyrybų krizę išgyvenančiai šeimai, specialistai susiduria su paslaugų teikimo iššūkiais. Pastebimas siūlomų paslaugų trūkumas teikiant pagalbą: „*Teikiamos psichologinės pagalbos vaikui trukumas...*“ AV5. Taip pat galima pažymėti, kad paslaugų gavėjai susiduria su kvalifikuotos pagalbos trukumu: „*...paslaugų trūkumas...*“ AV3. Besiskiriančioms poroms labai svarbu suvokti, kas tuo metu vyksta jų šeimoje, kad padėti sušvelninti

skyrybų procesą. Tyrimo metu apklaustieji įvardino apie šios paslaugos trūkumą: „*Mūsų mieste trūksta šeimos mediacijos (psichologinės) paslaugų...*“ AV4.

Kaip vieną iš paslaugų teikimo sunkumų specialistai paminėjo, kad jie neturi pakankamai galimybių: „*...ribotos galimybės...*“ AV3. Taip pat, interviu metu buvo minima laiko stokos problema: „*...mažas valandų skaičius teikiamos nemokamos pagalbos asmeniui...*“ AV5; „*Dažnai nemokamų konsultacijų laiko neužtenka tam, kad tėvai prieitų prie vienodos nuomonės dėl bendravimo su vaiku ir jo išlaikymo klausimų.*“ AV5.

Prie vidinių paslaugų teikimo sunkumų galima priskirti žinių ir kompetencijos trūkumo problemas: „*Pasigedau teisinių žinių.*“ AV1; „*Mediacijos žinių, bendros psichologijos žinių.*“ AV5. Specialistai taip pat pažymėjo, kad socialines paslaugas teikiantiems darbuotojams keliant kvalifikaciją, mažai gvildinama skyrybų išgyvenančių šeimų tema: „*...tikrai kompetencijos trūkumas...*“ AV3. Be to, darbuotojams trūksta žinių apie skyrybų krizės ypatumus, kad būtų šeimai teikiama skubi ir tinkama pagalba: „*...trūksta žinių, kaip elgtis tam tikroje situacijoje, kad šeimai nepakenkti ir užtikrinti geriausius vaiko interesus.*“ AV2. Atvejo vadybininkai pažymi, kad taip pat trūksta gebėjimų atsiriboti emociškai: „*Taip pat pastebėjau, kad man, kaip specialistui, trūko gebėjimo atsiriboti ir dirbti su abiem tėvais vienodai – nepalaikant vieno iš jų.*“ AV2.

Besiskiriančių šeimų problemos pereina į specialistų asmeninį gyvenimą, reikalaujant ypatingai daug pastangų ir energijos, kas gali trukdyti priimti racionalius sprendimus: „*Tokios šeimos problemos darbuotoją įtakoja asmeniškai, nes ir laisvu laiku pagauni save galvojant, kaip padėti šeimai, kaip ją motyvuoti, rasti tinkamiausius būdus...*“ AV4. Atvejo vadybininkai atkreipia dėmesį, kad socialinės pagalbos specialistas skyrybų krizę patiriantiems tėvams tampa „nuodėmklausiu“: „*Kaip socialiniams darbuotojams reikia išklaudyti labai daug...*“ AV6. Informantai pastebi, kad socialinis darbas reikalauja kantrybės, norint suteikti efektyvią pagalbą šeimai: „*...pastebiu, kad kai kuriuose situacijose, ypač laiko atžvilgiu, man reikia dirbti su savo kantrybės kliento ventiliavimo procesui...*“ AV5.

Tyrime dalyvavę specialistai atskleidė, kad būna situacijų, kai trikdžiai yra ir iš kolegų pusės: „*...kelia begalinį stresą, nes dažnai ir socialiniai darbuotojai gina savo paslaugų gavėją, yra linkę jį pateisinti, dėl to kyla daug sunkumų, streso, patiriamas nerimas...*“ AV3. Specialistams sunku išlikti objektyviems, todėl dažnu atveju vadovaujamasi emocijomis: „*...kelia įvairias mintis ir išgyvenimus. Sunku emociškai, nes tu esi tarp dviejų ugnių – tėvų...*“ AV2. Kartais yra patiriamas stresas dėl besiskiriančios šeimos narių pasakojimų: „*Pastebėjau, kad labai įsijaučiu į jų pasakojimus, perimu ta stresą, nerimą, jie mėgsta sutirštinti spalvas, tai būna, kad labai nerimauji.*“ AV3. Atvejo vadybininkai ne visada gali tinkamai valdyti asmenines emocijas, tai trukdo priimti racionalius pagalbos sprendimo būdus, nes atsižvelgiama į tam tikrą paslaugų gavėjų kategoriją: „*Asmeniškai, labiausiai gaila vaikų...*“ AV1.

Trečia, su buvusių sutuoktiniu elgesio ypatumais susijusi sunkumu grupė nusako pačių paslaugų gavėjų motyvacijos trukumą keisti esamą situaciją: „*Vienas iš sunkumų yra tėvų priešiškas nusistatymas pagalbos teikimui šeimai. Tėvų požiūris dažnai būna toks, kad problemų jie neturi ir pagalba jiems nėra reikalinga.*“AV2. Toks problemų neigimas apsunkina darbą, nes trukdo išsiaiškinti tikruosius poreikius: „*Jei šeima nemotyvuota priimti pagalbos, tuomet sunku išsiaiškinti jos poreikius, įtikinti priimti pagalbą.*“AV4. Kartais, besiskiriantys visiškai atsisako priimti pagalbą, nepateikia dokumentų, nenuveina pas specialistus, dėl ko paslaugų teikimas tokiai šeimai tampa neįmanomas: „*Būna situacijų, kai šeima nenuveina pas specialistus, nepateikia reikalingų dokumentų, teigia, kad neturi pinigų sumokėti už paslaugą ar reikalingą pažymą, dėl ko toliau teikti paslaugų negalima ir situacija nesikaičia.*“AV4. Tokios šeimos atsisako dalyvauti mokymuose, arba į juos vieną kartą nuėję, daugiau nebegrįžta: „*Atsisako pozityvios tėvystės mokymų, priklausomybės konsultanto <...> Nueina į pirmą užsiėmimą ir meta, nes nieko naujo neišgirsta.*“AV1.

Daug sunkumų teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms sąlygoja ir pačių sutuoktinių konfliktai: „*Taip pat sunkina darbą tėvų kategoriškumas vienas kitam. Kuomet tėvai vengia vienas su kitu bendrauti spręsti klausimus susitikus akis į akį.*“AV2. Klientai visas jėgas ir pastangas deda į santykių aiškinimąsi: „*Šeimoms sunku vykdyti pasirašytus įsipareigojimus, nes yra stipriai įsitraukę į konfliktus.*“AV6. Dėl nuolatinių konfliktų ir nesusitarimų tėvai nuolat bando apkaltinti vienas kitą: „*Darbas su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis yra vienas iš sunkiausių, nes jie turi daug nepasitenkinimo, pykčio, nenori patys imtis veiksmų, nori parodyti, kokia kita pusė bloga.*“AV3. Atvejo vadybininkų nuomone, tėvai skyrybų metu savyje laiko negatyvias nuotaikas, dėl ko būna sunku teikti pagalbą: „*Tėvai išgyvena stiprias emocijas ir baimę, sunkiai eina į kompromisus.*“AV5.

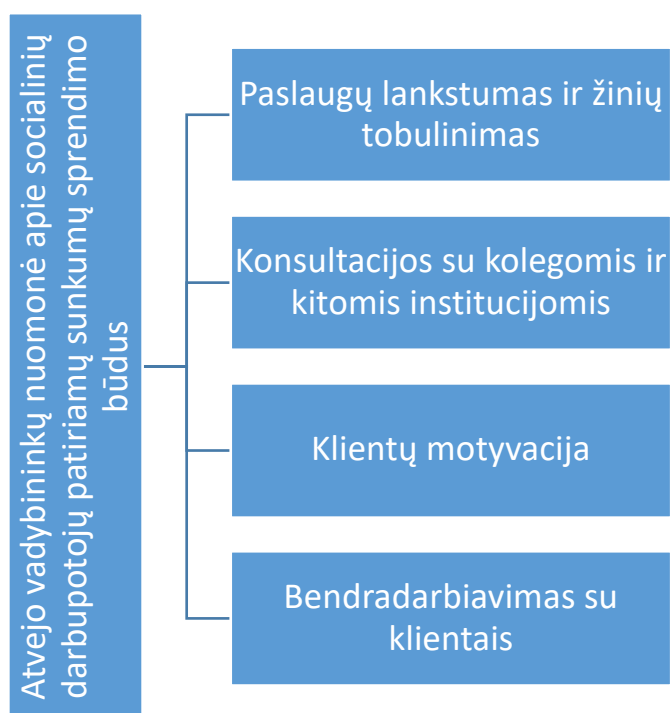
Besiskiriantys tėvai dažnai laikosi savo ambicijų, įsitikinimų: „*Darbas sudėtingas, nes tėvai nuolat neigiamai kalba apie kitą iš tėvų, o pamastyti apie savo daromas klaidas jiems būna sudėtinga.*“AV6. Buvę sutuoktiniai negali adekvačiai tarpusavyje bendrauti, todėl jie į savo keblius santykius įtraukia socialinį darbuotoją, kuris turi atstovėti save kaip specialistą, neperžengiant savo atliekamų funkcijų: „*...skyrybininkai yra labai priekabūs ir bando vis rasti prie ko prisikabinti.*“AV3. Pasitaiko ir situacijų, kai besiskiriantys bando manipuluoti specialistais, darant juos savo įkaitais: „*Nepasiduoti jų įtakai, nes jie bando manipuluoti darbuotoju.*“AV3.

Atliekant interviu analizę buvo išskirtos ir specialistų nurodytos skyrybas išgyvenančių šeimų elgesio priežastys. Vieni specialistai teigė, kad paslaugų atsisakymo priežastis yra ta, kad tėvai netiki, kad teikiamos paslaugos gali pagerinti situaciją: „*Atsisakymo, nes netiki, kad kas nors gali pasikeisti.*“AV3. Kitų specialistų nuomone, paslaugų atsisakymą gali lemti tėvų socialinė padėtis: „*Paslaugų priėmimo ar atsisakymo priežastis lemia šeimos narių situacija, tėvų užimamos pareigos, išsilavinimas, noras keisti arba ne situaciją.*“AV2. Be to, paslaugų atsisakymą gali sąlygoti asmeninės

naudos siekimas, apribojant pagalbos teikimą kitai skyrybų pusei: „*Kita atsisakymo priežastis, jei viena pusė yra stipresnė, nori daugiau gauti naudos, tuomet nori atsisakyti paslaugų teigdami, kad viską geba tvarkytis patys, nors taip siekiama, kad silpnesnė pusė negautų palaikymo ir pagalbos.*“AV4. Taip pat, atvejo vadybininkai pažymi, kad dažnai klientai jaučia diskomfortą dėl kitų žmonių kišimosi į jų asmeninį gyvenimą: „*Atsisakoma dažniausia todėl, kad jaučia diskomfortą dėl to, kad reikia bendrauti su socialiniu darbuotoju, kitais specialistais.*“AV4.

Taigi, pagrindiniai socialinių darbuotojų sunkumai, su kuriais jie gali susidurti darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis metu, yra išoriniai (paslaugų trūkumas, galimybių ir laiko stoka), vidiniai (žinių ir kompetencijos trūkumas, psichoemociniai sunkumai, tai, kad darbas reikalauja daug asmeninių pastangų) bei su besiskiriančiomis šeimomis susiję sunkumai (priešiškas nusistatymas ir paslaugų atsisakymas, vidiniai šeimų konfliktai, bandymas manipuliuoti specialistais).

Aptarus pasitaikančius darbe sunkumus, svarbu apibrėžti ir tai, kaip specialistai šiuos sunkumus sprendžia (16 pav.).

16 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų sprendimo būdus

Kaip buvo atskleista atlikto tyrimo metu, kiekvienas atvejo vadybininkas taiko individualius kilusių darbo problemų sprendimo metodus, tačiau iš specialistų pasisakymų galima išskirti keturis pagrindinius. Pašnekovai teigė, kad siekiant išvengti sunkumų, vienas svarbiausių yra siūlomų klientams paslaugų lankstumas: „*Siūlom tos pačios srities tik kitus specialistus, leidžiam pasirinkti.*“AV1. Pabrėžiama, kad labai svarbu yra parinkti kiekvienai šeimai pagalbos įrankius individualiai, priklausomai nuo šeimos poreikių: „*Su kiekviena šeima darbas vyksta skirtingai, labai*

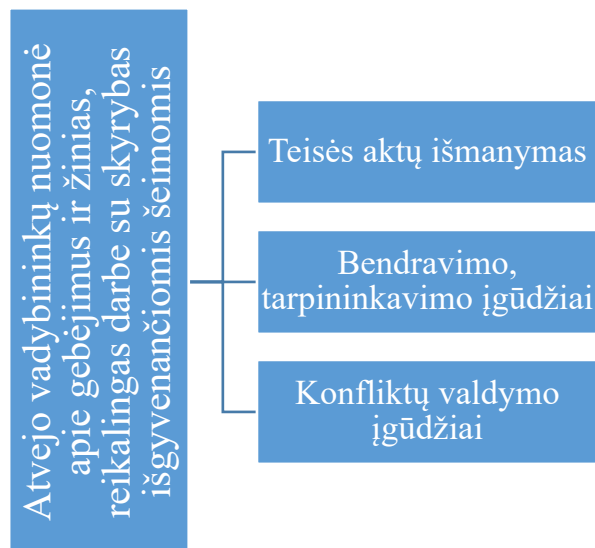
banuotai. Tai priklauso, kiek šeima ir kiekvienas šeimos narys linkęs priimti siūlomą specialistų pagalbą. Dažniausiai inicijuojami atskiri pokalbiai, siekiant išsiaiškinti pagalbos poreikį. “AV2. Taip pat, specialistai paminėjo ir turimų žinių tobulinimo svarbą: „Tobuliname žinias, dalyvaujama mokymuose, pasitarimuose, intervizijose. “AV3.

Iškilus darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis problemoms, atvejo vadybininkai dažnai konsultuojasi su kolegomis: *„Iškilus sudėtingai situacijai dažnai konsultuojosi su kolegomis. Bendrauju su kitų miestų specialistais, teiraujosi ar jie buvo susidūrę su panašia situacija ir kaip elgėsi panašiose situacijose. “AV2. Sudėtingesniais atvejais, specialistai gali kreiptis pagalbos ir į kitas institucijas: „Konsultuojamės su atvejo vadybininkais, teisininkais, kitais socialiniais darbuotojais, su kitomis institucijomis... “AV3.*

Pažymėtina, kad dauguma tyrime dalyvavusių specialistų pabrėžė pačių klientų motyvacijos kėlimo poreikį sprendžiant iškilusias problemas: *„Pagrindinis socialinio darbuotojo įrankis darbe yra kalbėjimas ir motyvavimas. “AV1. Klientai yra motyvuojami baigti konfliktus ir nepamiršti savo vaikų: „Motyvuojam atsigręžti į save, nepamiršti, kad svarbiausia yra pasirūpinti savo vaikais. “AV6. Tėvams yra išaiškinama, kad bendras problemų sprendimas yra naudingas abiem pusėms: „...motyvuojant, kad abiem pusėms tai naudinga. “AV4. Klientai yra motyvuojami priimti specialistų siūlomas paslaugas, jų neatsisakyti: „Tai kiekvieną dieną bendraujant, nukreipiant, motyvuojant, siūlant paslaugas, <...> bandome visaip laviruoti. “AV3. Taip pat, svarbi ir motyvacija kreiptis į kitas atitinkamas institucijas, to nebijoti: „...tėvai ir vaikai skatinami, motyvuojami naudotis esama pagalba įvairiose institucijose. “AV2. Tačiau, būna atvejų, kai jokia klientų motyvacija ir paaiškinimai nepadeda, tada specialistams lieka tik palikti šeimai rekomendacijas dėl tolimesnio skyrybų proceso: „Išnaudojus visas galimas priemones, pasakome tiesą, kad už juos nieko kiti nepadarys, paslaugas paliekam rekomendacinio pobūdžio “AV1.*

Su buvusiais sutuoktiniais yra stengiamasi palaikyti bendradarbiavimo ryšius, nes tai padeda išsiaiškinti šeimos poreikius: *„Kalbu su klientais, dėl kokių priežasčių atsisako pagalbos, kartu ieškom jiems priimtinos pagalbos. “AV2. Jeigu tėvai tarpusavyje konfliktuoja ir nebendrauja, paslaugas teikiantis specialistas tarpininkauja, siekiant kuo greičiau išspręsti su skyrybomis susijusius klausimus: „Kitais atvejais, kai tėvai tarpusavyje nebendrauja – vyksta tarpininkavimas, siekiama, kad jie su laiku gebėtų tarpusavyje apie vaiką liečiančius klausimus bendrauti be specialistų pagalbos. “AV2. Bendradarbiaujant su abiem sutuoktiniais, visada stengiamasi palaikyti šeimą, padėti spręsti jos konfliktus: „...bandome įgalinti pačius tėvus spręsti jų konfliktus... “AV3.*

Darbo su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis pradžia, buvo nemenkas iššūkis socialinės pagalbos teikėjams. Tyrimo duomenų analizė leido atskleisti, kokių žinių dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis socialinių paslaugų teikėjams reikia (pav. 17).

17 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie gebėjimus ir žinias, reikalingas darbe su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis

Tyrimo metu informantai atkreipė dėmesį, kad teikiant socialines paslaugas besiskiriančiai šeimai, svarbu išmanyti teisę: „*Su tokiomis šeimomis dirbant reikia daug teisinių žinių. Gebėjimų analizuoti teisės aktus, teismo nutartis...*“ AV2.

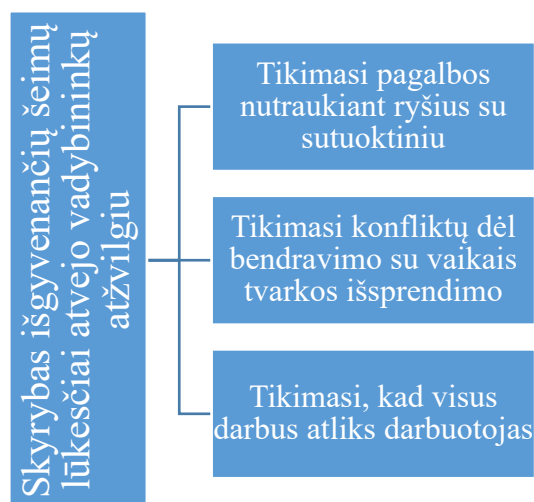
Informantai pažymi, kad teikiant socialines paslaugas besiskiriančiai šeimai, specialistas turi būti empatiškas, geras klausytojas, atsižvelgti į kiekvieno šeimos nario įsitikinimus, patirtis, nuomonę: „*Svarbu mokėti išklausti ir nesmerkti <...>. Būtinai gebėjimai prakalbinti ir išgirsti, ką vaikas sako ir ko jis nori iš tikrųjų...*“ AV2. Socialines paslaugas teikiantis specialistas atstovauja besiskiriančių tėvų santykiuose, sugebėdamas prisitaikyti bet kurioje sudėtingoje situacijoje ir išlikti nešališku: „*Gebėti tarpininkauti, gebėti išklausti ir suprasti pyktį, kurį jaučia kitai pusei...*“ AV6.

Atvejo vadybininkai akcentavo, kad diplomatiškai valdyti konfliktines situacijas, išliekant objektyviam yra menas: „*Derybų metodo taikymas <...>. Manau, gebėjimas tinkamai konsultuoti ir tarpininkauti tarp šeimos narių, kurie išgyvena skyrybas taip pat labai svarbus...*“ AV2. Atkreiptinas dėmesys ir į socialinio darbuotojo mokėjimą susikonsultuoti ties tinkamo konfliktų sprendimo būdo: „*...kartais net gebėjimas apžaišti situaciją, pabūti ne va suktam ar kvailam, kad paskatinti pačius tėvus imtis veiksmų. Nes kartais tiesiog motyvavimo nepakanka, vietomis reikia gražiai „sužaisti“...*“ AV3.

Apibendrinant atvejo vadybininkų nuomonę apie socialinių paslaugų teikimo ypatumus, galima teigti, kad skyrybas išgyvenančios šeimos labai skirtingai priima specialistų siūlomą pagalbą, kartais atsisako bendradarbiauti ir konfliktuoja tarpusavyje. Šias problemas socialiniai darbuotojai sprendžia motyvuojant, teikiant tarpininkavimo pagalbą, konsultuojant buvusius sutuoktinius. O svarbiausios žinios, kurios padeda socialiniams darbuotojams tinkamai teikti paslaugas yra teisės aktų išmanymas, bendradarbiavimo įgūdžiai bei konfliktų valdymo įgūdžiai.

3.3.3. Atvejo vadybininkų nuomonė apie vaidmenis teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms

Analizuojant tyrimo metu gautus rezultatus buvo siekiama atskleisti atvejo vadybininkų nuomonę apie skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčius (18 pav.). Minėti lūkesčiai buvo išskirstyti į tris subkategorijas – viena jų nurodo, kad reikalinga pagalba nutraukiant ryšius su sutuoktiniu (sutuoktine), antra – kad tikimasi pagalbos sprendžiant konfliktus dėl bendravimo su vaikais tvarkos, o trečia kategorija nurodo, kad šeimos tikisi, jog socialinis darbuotojas atliks visus reikiamus veiksmus pats, o šeimai nieko daryti nereikės.

18 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų lūkesčiai atvejo vadybininkų atžvilgiu

Analizuojant atvejo vadybininkų darbui keliamus besiskiriančių šeimų lūkesčius buvo išsiaiškinta, kad dažnai šeimos tikisi, kad specialistai padės nutraukti ryšius su buvusiu sutuoktiniu (sutuoktine): „Vienos šeimos tikisi, kad socialinis darbuotojas nuolat tarpininkaus tarp tėvų, taip jiems nebereiks daugiau vienas su kitu bendrauti.“AV2. Paslaugų gavėjai tikisi, kad skyrybų metu socialinis darbuotojas įtakos elgesio pokytį vieno iš besiskiriančių tėvų: „Dažniausiai kiekvienas iš tėvų tikisi, kad socialinis darbuotojas pakeis elgesį kitos pusės.“AV6. Arba tikimasi, kad specialistai gins tik vieno iš buvusių sutuoktinių poziciją: „Dažnai tėvai tikisi, kad socialinis darbuotojas gins būtent jų pusę, o ne kitą.“AV6; „...kad specialistas palaikys būtent jo vieno pusę...“AV2.

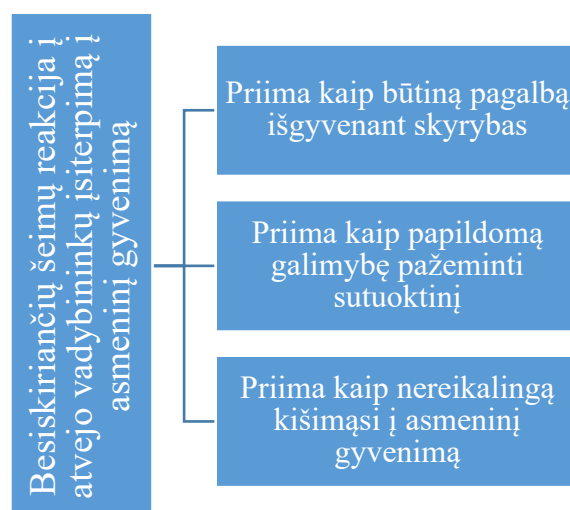
Tyrimo dalyvavę atvejo vadybininkai pažymi, kad dažnai tenka spręsti ir problemas dėl bendravimo su vaikais tvarkos, nes vienas iš tėvų nori prisiimti visą atsakomybę už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, nušalinant kitą tėvą iš vaiko gyvenimo: „Kad vaikas gyventų su motina, o tėvas nesikištų į jų gyvenimą arba atvirkščiai; kai vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su vienu iš tėvų, tai kito supratimu jam užtenka mokėti alimentus, o bendrauti su vaiku nebūtina.“AV4. Specialistai atkreipia dėmesį, kad tėvai nesugeba sutarti dėl vaikų auklėjimo ir bendravimo, gyvenant skyriumi: „...dažni

konfliktai dėl bendravimo tvarkos, skirtingų taisyklių ir dienotvarkės tėčio ir motinos namuose...“

AV4. Atvejo vadybininkai pažymi, kad kyla problemų ir bendraujant su pačiais vaikais, kurie jau turi savo nuomonę apie tėvų skyrybas: *„Paaugliai vaikai nenori bendrauti su vienu iš tėvų, dažniausia tuo, kuris išeina iš šeimos.“* AV4. Informantų nuomone, tokius šeimos santykių klausimus turi spręsti specialistai: *„Dažnas lūkestis, kad santykių problemą išspręstų specialistas, o ne pats žmogus.“* AV1.

Atliktos interviu analizės metu beveik visi specialistai teigė, kad dažniausiai buvę sutuoktiniai nenoriai įsitraukia į teikiamos pagalbos procesą: *„Dažniausiai žmonės nori, kad viskas būtų padaryta be jų dalyvavimo procese“* AV5; *„Manyčiau, tikisi, kad specialistas atėjęs į šeimą išspręstų visas problemas už juos.“* AV2. Specialistų teigimu, žmonės tikisi, kad jiems nieko nereikės daryti: *„Tikisi, kad jiems nereikės nieko daryti, o mes viską padarysime, kad sutvarkysi išlaikymą, kad pakeisime žmogaus charakterį, įvairiai būna...“* AV3; *„Dažniausia paslaugų gavėjai nori, kad būtų išspręstos visos jų problemos patiems nededant arba dedant kuo mažiau paslaugų.“* AV4; *„Išspręstų šeimos problemas be jų pačių darbo...“* AV2.

Prie klausimo apie besiskiriančių šeimų lūkesčius teikiamų socialinių paslaugų atžvilgiu, atvejų vadybininkų buvo prašoma įvertinti, kaip šeimos reaguoja į jų įsiterpimą į šeimų asmeninį gyvenimą (19 pav.).

19 pav. Skyrybas išgyvenančių šeimų reakcija į atvejo vadybininkų įsiterpimą į asmeninį gyvenimą

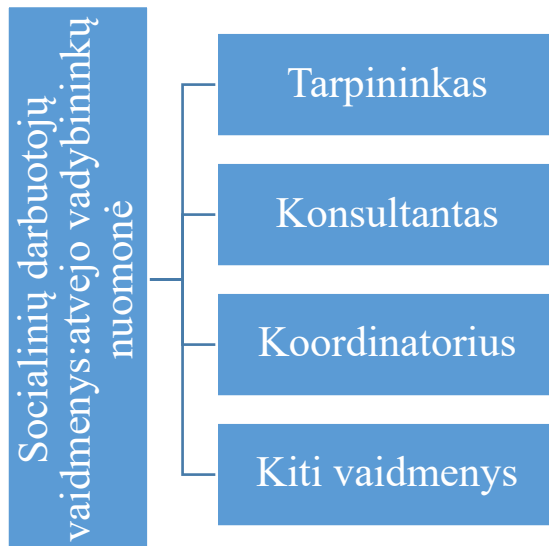
Dalis besiskiriančių šeimų narių atvejo vadybininkų įsiterpimą į šeimos asmeninį gyvenimą priima kaip būtiną pagalbą: *„Jei šeima siekia išvengti tolimesnių tarpusavio konfliktų ir toliau gyventi kuo įprastesnį gyvenimą, kad vaikas galėtų jaustis gerai ir tėvams nebegyvenant kartu – specialistų įsiterpimą į šeimos gyvenimą visi šeimos nariai priima kaip pagalbą.“* AV2. Ypatingai gerai pagalbą priima tie šeimos nariai, kurie nežino savo teisių arba nežino, kur kreiptis: *„Vieniems tai naudinga pagalba, ypač jei klientas pasimetęs, nežino kur kreiptis pagalbos, arba iš viso nežino savo teisių.“* AV4.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad yra ir tokių šeimų, kurios nariai skyrybų metu išnaudoja specialistų teikiamą pagalbą, siekiant pažeminti buvusį sutuoktinį: „*Manau, kad dažnai mato, kaip galimybę neigiamai pakomentuoti, kaip elgiasi kita pusė.*“ AV6. Dėl šios priežasties, pažeminti šeimos nariai teikiamą pagalbą priima kaip gėdą: „*...specialistų įsiterpimas yra vertinamas kaip gėda...*“ AV2.

Apklaustų atvejo vadybininkų nuomone, dalis besiskiriančių šeimų narių specialistų įsiterpimą priima kaip nereikalingą kišimąsi į asmeninį gyvenimą: „*...trigdis gyventi toliau ir panašiai ...*“ AV2. Specialistai teigia, kad siūlomos pagalbos dažniausiai atsisako ta pusė, kuri vengia atsakomybės arba siekia didesnės finansinės naudos sau: „*Nepriima pagalbos dažniausia tie, kurie vengia prisiimti atsakomybę už savo vaikus arba nori gauti iš skyrybų didesnės finansinės naudos*“ AV4.

Dalis dalyvavusių interviu informantų neturėjo atskiros nuomonės dėl šeimų reakcijos ir pasakė, kad tiesiog būna įvairiai: „*Įvairiai...*“ AV1; „*Labai skirtingai, sunku pasakyti, priklauso nuo žmogaus.*“ AV3; „*...priklauso, kokias skyrybas šeima išgyvena, kokia šeimos situacija.*“ AV2. Tačiau, specialistai pažymi, kad klientų nenorą priimti pagalbą galima išspręsti: „*Nenoriai, kol nenustatomas kontaktas su asmeniu. Po to bendravimas tampa geranoriškesnis, motyvuotas.*“ AV5.

Atliekant interviu, atvejo vadybininkų buvo prašoma apibūdinti socialinių darbuotojų vaidmenį teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms (20 pav.).

20 pav. Atvejo vadybininkų nuomonė apie specialistų vaidmenis teikiant pagalbą besiskiriančioms šeimoms

Atkreipiamas dėmesys, kad keli informantai pabrėžė, jog besiskiriančios šeimos tikisi iš socialinio darbuotojo, jog jis atliks keleto specialistų vaidmenį, pasirūpins visu būtinu procesu: „*Tarpininkas, advokatas, psichologas...*“ AV1. Vieni specialistai teigia, kad užtenka tik tarpininkavimo, konsultavimo ar derybininko vaidmens: „*Vienu atveju socialinis darbuotojas gali būti tik kaip tarpininkas, nes pasitaiko atvejų, kuomet šeimos nariai arti specialisto neprisileidžia.*“

Kitu atveju – konsultantas, kuris konsultuos, motyvuos, nukreips pas kitus specialistus. Dar kitu atveju – derybų vedėjas, kai socialinis darbuotojas stengiasi padėti visoms šalims, atkreipdamas didžiausią dėmesį į vaiką, rasti ir priimti tinkamiausią ir priimtiniausią sprendimą. “AV2. Kiti specialistai pažymi, kad kartais tenka užimti ir socialiniam darbuotojui nebūdingas vaidmenis: „Konsultantas, psichologas, tarpininkas, teisininkas, sielovadininkas, gydytojas, patarėjas, draugas, priešas, policininkas – jei atvirai, socialiniam darbuotojui tenka kartais pabūti viskuom.” AV3. Tačiau, dalis informantų teigė, kad pasitaiko atvejų, kai specialistas turi tarpininkauti tarp buvusių sutuoktinių ir jų vaikų: „Dažniausia tenka būti tarpininku tarp buvusio sutuoktinio, sutuoktinės, vaikų.” AV4.

Specialistai pabrėžia, kad atvejo vadybos kompetentingas teikiamų paslaugų koordinavimas yra būtinas, supažindinant besiskiriančią šeimą su paslaugų gavimo funkcijomis: „Dažniausiai – konsultanto vaidmuo, koordinatoriaus vaidmuo, tarpininko vaidmuo, gynėjo vaidmuo. Organizuoja keleto socialinių darbuotojų, kitų profesionalų ar paslaugų teikėjų veiklą taip, kad paslaugos būtų teikiamos suderintai.” AV5. Informantai teigia, kad tinkamo vaidmens pasirinkimas lemia teikiamos pagalbos šeimai sėkmę: „Atitinkamo vaidmens pasirinkimas leidžia geriau atlikti savo darbą. Manau, tinkamu metu ir aiškiai parodžius klientui, koks tavo vaidmuo jo esamojoje situacijoje, leidžia ir jam jaustis saugiau ir užtikrinčiau.” AV2. Be to, specialistai turi nepamiršti, kad svarbiausia yra aiškiai paaiškinti klientui jo teises ir pareigas, kur klientas gali gauti papildomos informacijos: „Svarbiausia, jog klientui būtų viskas paaiškinta aiškiai, suprantamai, remiantis galiojančiais teisės aktais. Svarbu, kad klientas žinotų, kur tą informaciją gali pasitikrinti ir taip galėtų pasitikėti specialistu.” AV4.

Tarpininkavimas tarp tėvų ir vaikų, specialistų nuomone, yra vienas svarbiausių atliekamų vaidmenų: „Pagrindinis vaidmuo yra tarpininkavimas tarp tėvų...” AV6. Kadangi besiskiriantys tėvai nesugeba komunikuoti tarpusavyje, darbuotojams tenka laviruoti tarp abiejų pusių, siekiant nieko neįžeisti: „...dažniausia besiskiriantiems atrodo, kad specialistai labiau palaiko kitą pusę. Svarbu, kad klientams nesusidarytų įspūdis, kad specialistas yra šališkas” AV4. Dėl šios priežasties, toks darbas yra pripažįstamas gana sunkiu: „Tai labai sunkus vaidmuo” AV4; „Būna sunku, kartais, nes turi būti labai lankstus, atviras, gebėti į situaciją žvelgti labai įvairiai.” AV3. Tačiau, visi specialistai pripažįsta, kad toks darbas yra ypatingai svarbus: „Manau, kad tai labai svarbus ir reikalingas vaidmuo AV6“.

Savo skirtingų vaidmenų darbą tyrime dalyvavę specialistai atlieka be priekaištų: „Tai mano darbas...” AV1, priklausomai nuo pasirinkto vaidmens: „Kalbu, aiškinuosi, siūlau, tariuosi...” AV1. Specialistams jų vaidmenų kaina neatrodo sunki: „Teikiame paslaugas įprastai, ir patys ne tiek ir paslaugų teikiame, labiau nukreipiam į reikiamas institucijas. Labiau vaidmenis prisiimam, kai tenka bendrauti...” AV3. O kiekvieno vaidmens atlikimui yra numatyti atliekami darbai: „Organizuojami posėdžiai, bendraujama ir bendradarbiaujama su specialistais, stebimas šeimos pagalbos planų priemonių įgyvendinimas, organizuojamos konsultacijos specialistams ir asmenims.” AV5.

Tyrimo duomenų analizė leido identifikuoti pasiekimus, kuriais didžiuojasi specialistai teikiantys pagalbą sunkumus išgyvenančioms šeimoms (21 pav.). Atvejo vadybininkai liko patenkinti savo darbu, kuomet: tėvus pavyko įtraukti į sprendimų priėmimo procesą ir prisiimti atsakomybę, buvo nustatyta bendravimo su vaikais tvarka, buvo atrasti sutuoktinių bendravimo būdai bei buvo suteikta visa reikalinga informacija apie teikiamų paslaugų kompleksą bei suteikta reikalinga pagalba.

21 pav. Atvejo vadybininkų pasiekti rezultatai, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms

Atsakydami į klausimus dėl pasiektų rezultatų teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms, specialistai pažymi, kad labai svarbu, kai pavyksta įtraukti šeimos narius į sprendimų priėmimo procesą: „Šeimos pagalbos plano sudarymas leidžia įtraukti abu tėvus į sprendimus...“AV5. Atvejo vadybininkai atkreipė dėmesį, kad besiskiriančiai šeimai svarbu tiksliai suteikti prieinamą pagalbą, neprisiimant atsakomybės už jų problemų sprendimą: „...klientai suvokė ir įvardino, kad suprato, jog socialinis darbuotojas už juos įsipareigojimų neįvykdys...“AV1. Vienas iš pagrindinių dalykų dirbant su šeima yra besiskiriantiems tėvams išaiškinti problemų sąstingio sprendimo būdus: „...įvardinti, kodėl nepavyks susitarti vienu ar kitu klausimu, įvardinant, kodėl nepavyks. Tuomet tėvai pamato, kad prie nesutarimo jie prisideda tiek pat, kiek ir kita pusė.“AV6.

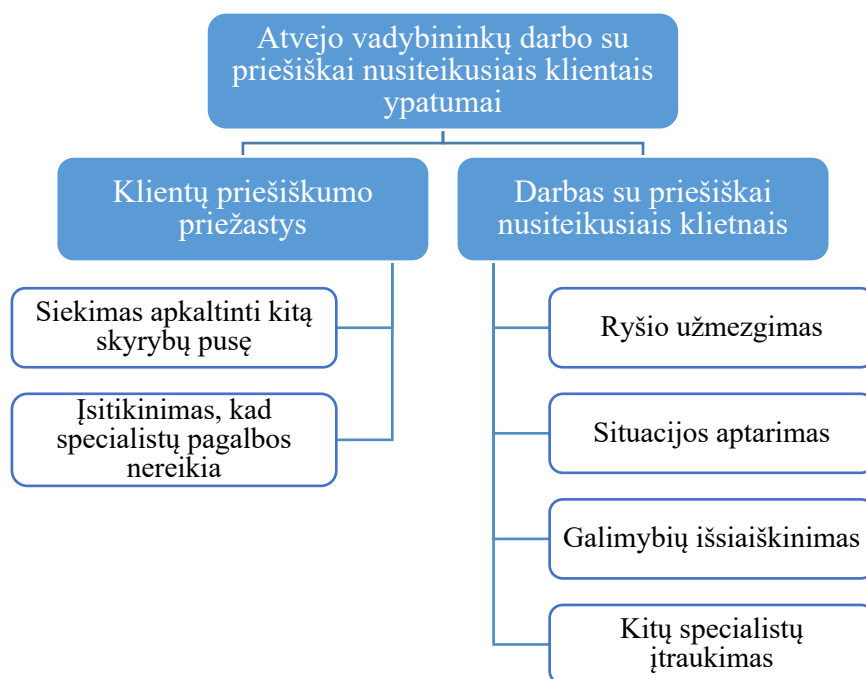
Tyrime dalyvavę informantai pasidalino patirtimi, kad su socialinių darbuotojų pagalba šeimos išsprendžia kylančias problemas dėl bendravimo su vaikais: „Paaiškinus, kad galima kreiptis į mediatorių ir susitarti dėl bendravimo tvarkos bei davus jo kontaktus, šeima šią problemą išsprendė <...>. Buvo suderintas abiem pusėms priimtinas bendravimo su vaikais grafikas.“AV4. Tokių rezultatų pavyksta pasiekti išaiškinant tėvams jų pareigas ir atsakomybes, susijusias su vaikais: „Tėvai konsultuojami apie pareigas ir atsakomybės savo vaiko atžvilgiu...“AV2. Pagalbą teikiantys specialistai stengiasi keisti klientų požiūrį į susiklosčiusią situaciją, siekiant patenkinti visų šeimos

narių poreikius: „*Moteris stengėsi atsikratyti priklausomybės. Pavyko vaikų tėvą motyvuoti ir įtikinti, kad vaikai turi teisę bendrauti su abiem tėvais...*“ AV4.

Ne mažiau svarbūs yra pasiekimai, kai konfliktuojantiems tėvams pavyksta atrasti bendravimo būdus: „...*padeda tėvams mokintis iš naujo atrasti bendravimo būdus.*“ AV5. Specialistai paskatina siekti teigiamų pokyčių: „...*nustatyti bendravimo taisyklės <...> ieškoti konstruktyvių sprendimų...*“ AV5. Tokie rezultatai pasiekiami tik aktyviai bendradarbiaujant su abiem pusėmis: „*Aktyviai bendraujama ir bendradarbiaujama su abiem pusėmis, visa informacija apie šeimą perduodama socialiniam darbuotojui*“ AV2. Kaip pažymi informantai, kartais gali padėti ir paprasti pokalbiai, leidžiantys nuraminti buvusių sutuoktinių emocijas: „*Pastebėjau, kad pokalbiai prieš posėdžius ir paruošimas asmenų posėdžiui padeda išsiventiliuoti emocijas, kad posėdžio metų galima būtų <...> išgirsti kita partneri ir kt.*“ AV5.

Apklausti atvejo vadybininkai papildomai pažymėjo, kad yra svarbu išaiškinti besiskiriantiems sutuoktiniams jiems teikiamos pagalbos eiliškumą, kad šeima gebėtų tikslingai pasinaudoti kompleksine pagalba: „*Buvo naudinga nukreipiant tėvus į mediaciją; į skyrybas išgyvenusių tėvų grupes, psichologo konsultacijas, į teisinę pagalbą. Kuomet yra tarsi paketas paslaugų ir tėvai juos priima, visuomet būna geri rezultatai.*“ AV3. Tam tikslui yra organizuojami posėdžiai ir sudaromi planai: „*Organizuojami atvejo vadybos posėdžiai, sudaromas planas, šeimos nariai nukreipiami pas specialistus.*“ AV2.

Tyrimo duomenų analizė leido atskleisti darbo su priešišškai nusiteikusiais klientais ypatumus: besiskiriančių šeimų priešiškumo priežastis bei darbo su besiskiriančių šeimų šeimos nariais ypatumus (pav. 22).

22 pav. Atvejo vadybininkų darbo su priešišškai nusiteikusiais besiskiriančios šeimos nariais ypatumai

Analizuojant pokalbiuose dalyvavusių atvejo vadybininkų teiginius, buvo išskirtos pagrindinės priežastys, dėl kurių skyrybas išgyvenančių šeimų nariai būna priešišškai nusiteikę ir nenoriai priima specialistų teikiamą pagalbą. Dažna priežastimi buvo įvardintas besiskiriančių porų siekis apkaltinti kitą skyrybų pusę: „...*tėvai būna priešiški, bando įtikinti dėl kito tėvo neigiamų poelgių...*“AV3. Tokiais atvejais, šeimos bando įtikinti specialistus teismuose liudyti tik vienai pusei naudingą informaciją: „...*abi pusės siekia, kad socialinis darbuotojas ar atvejo vadybininkas teisme liudytų, kad kita besiskiriančiųjų pusė prasčiau geba rūpintis vaikais, todėl teismas vaikus turi atiduoti būtent tai pusei. Kai teisme pateikiama objektyvi informacija, kuri neatitinka kliento lūkesčių, tuomet specialistas apkaltinamas šališkumu ir pagalba kitai besiskiriančiai šaliai...*“AV4. Kitais atvejais, priešiškas nusiteikimas į specialistus nukreipiamas iš inercijos, nes šeimos nariai yra priešišškai nusiteikę vienas prieš kitą: „*Tokios situacijos buvo tik tuomet kai tėvai buvo priešišškai nusiteikę vienas kito atžvilgiu. Tokiu atveju priešiškumas yra ir prieš specialistus.*“AV2.

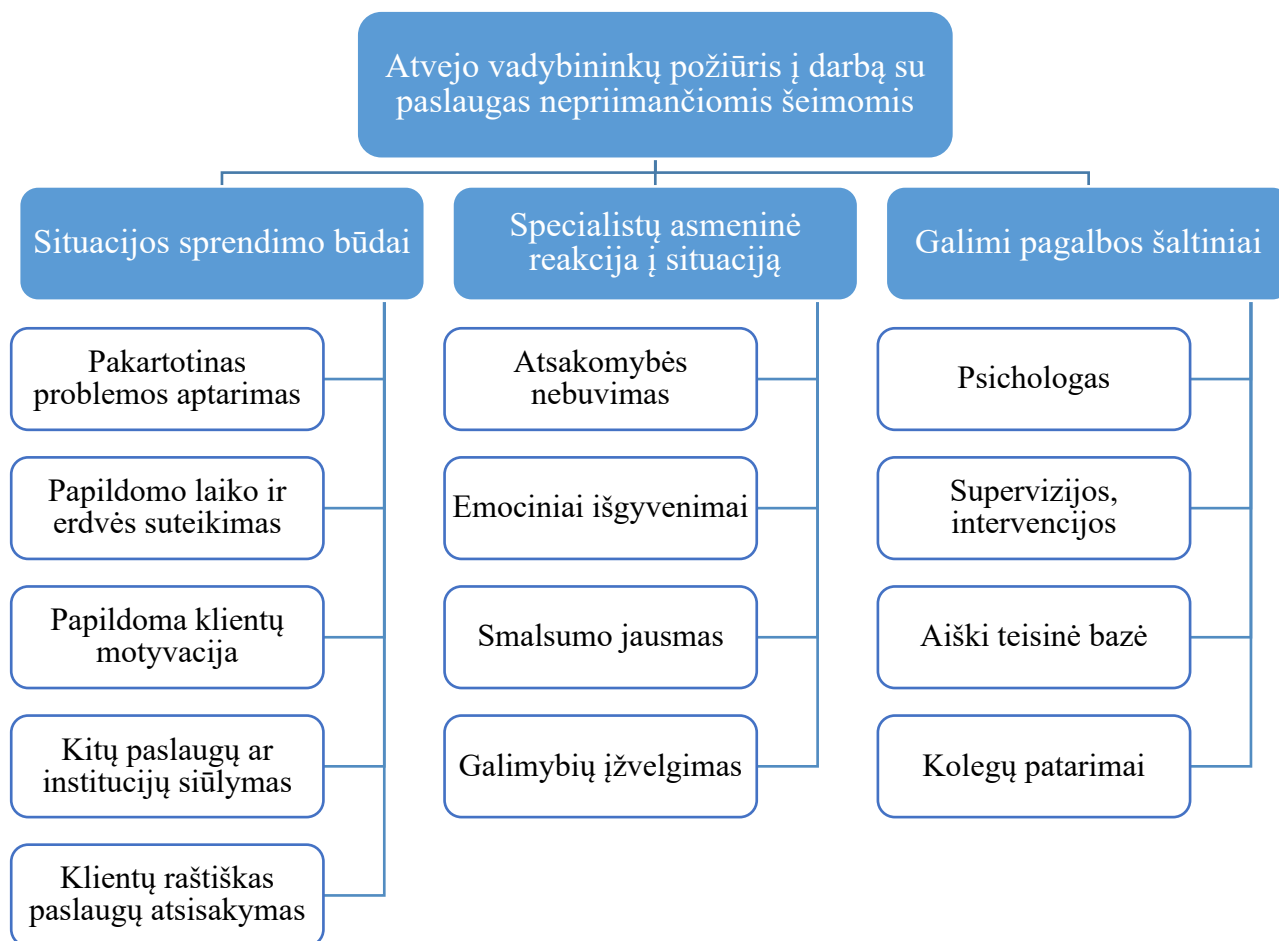
Taip pat išsiaiškinta, kad susiduriama su atvejais, kai abu tėvai neigia problemas ir mano, kad jiems pagalba nėra reikalinga: „*Abu tėvai įsitikinę, kad jiems pagalba nėra reikalinga, jiems viskas gerai, jie su kartu/ nekartu gyvenančiu vaiku sutaria puikiai.*“AV2.

Aptarius priešiško šeimos narių nusiteikimo priežastis, atvejo vadybininkai kalbėjo ir apie tai, kokių darbo metodų specialistai imasi, siekiant pakeisti priešišką besiskiriančios šeimos narių požiūrį ir galiausiai suteikti reikiamą pagalbą. Darbo su tokiomis šeimomis pradžiai atvejo vadybininkai pabrėžia, kad yra labai svarbu užmegzti ryšį su klientais, tačiau nepažeidžiant atstumo: „*Stengiamės išlaikyti atstumą, būti šališkais, tuo pačiu metu ir bandome užmegzti ryšį, grįstą pasitikėjimu ir pagarba.*“AV3. Užmezgus ryšį ir įgijus klientų pasitikėjimą, vyksta esamos situacijos aptarimas: „*Dirbame toliau, bandoma pasikalbėti apie šį priešiškumą ir iš kur jis kyla.*“AV6.

Sekantis darbo su šeimomis etapas yra galimybių išaiškinimas ir sprendimų priėmimas: „*Bandau įtikinti, kad kiekviena situacija ir gera ir joje galima rasti naudingų dalykų. Kviečiu viską aptarti ir kartu padedu ieškoti racionalaus sprendimo.*“AV4. Su kiekviena šeima yra aiškinamasi, kokias paslaugas ji gali gauti: „*Išaiškiname, kokias galimybes jie turi, kur ir kokias paslaugas gali gauti, motyvuojam.*“AV1.

Specialistai pabrėžia, kad svarbu su priešišškai nusiteikusiais klientais elgtis įprastai, kaip su paprastais žmonėmis: „*Kaip ir su paprastais klientais, išsamiai pateikiama informacija, paaiškinama situacija ir pagalbos galimybės.*“AV5. O nepavykus išspręsti problemos įprastai, į pagalbą yra kviečiami kitų sričių specialistai: „*Visais būdais bandome įtraukti, pasitelkiame į pagalbą kitus specialistus: vaiko teisių specialistus, psichologus ir t. t.*“AV2.

Analizuojant tyrimo duomenis, kaip atskira tema išryškėjo atvejo vadybininkų požiūris į darbą su paslaugas nepriimančiomis šeimomis: pačios situacijos aptarimas ir sprendimo būdai, specialistų asmeninė reakcija į situaciją bei galimos pagalbos šaltiniai (23 pav.).

23 pav. Atvejo vadybininkų požiūris į darbą su paslaugas nepriimančiomis šeimomis

Kaip jau buvo minėta, tyrime dalyvavę atvejo vadybininkai nurodė galimus sprendimo būdus tokiose situacijose, kai teikiamos paslaugos atsimuša į sieną ir atrodo beviltiška. Specialistai pažymi, kad yra svarbu iš naujo bandyti nustatyti šeimos problemas, užmegzti su jais kontaktą: „*Kartojamas procesas, bandoma atrasti kontaktą su klientais*“AV5. Yra siekiama aptarti visas kliūtis ir rasti jų šalinimo galimybes: „*Sėdame su klientu ir aptariame visas kliūtis, kurios trukdo ir ieškome galimybių kaip tuos trikdžius pašalinti.*“AV4.

Specialistai pažymi, kad atskirais atvejais užtenka tiesiog nespaušti klientų, o duoti jiems daugiau erdvės ir laiko apmąstyti esamą situaciją: „*Duodam laiko, erdvės...*“AV2. Taip pat, informantų nuomone, galima papildoma klientų motyvacija: „*Toliau bandome motyvuoti priimti kokią nors kitokią pagalbą, kuri galbūt būtų tinkamesnė konkrečiai šeimai.*“AV6. Motyvuojant klientus priimti pagalbą, gali būti siūlomos ir kitų institucijų paslaugos: „*Bandome motyvuoti paslaugų gavėjus, arba siūlome kitas paslaugas, kitas institucijas, aiškinamės, dėl ko mūsų paslaugos netinkamos.*“AV3.

Kartais, kreipimasis į kitas institucijas yra būtinas dėl sudėtingos šeimos situacijos: „*Esant poreikiui, jei yra pažeidžiamos vaiko teisės, informuojame Vaiko teisių apsaugos specialistus*“AV4. O tais atvejais, kai papildoma motyvacija ar kitų paslaugų siūlymas nepadeda, klientams tiesiog yra

pasiūloma raštiškai atsisakyti teikiamų paslaugų: „*Tuomet klientai parašo raštišką atsisakymą nuo paslaugų.*“AV1.

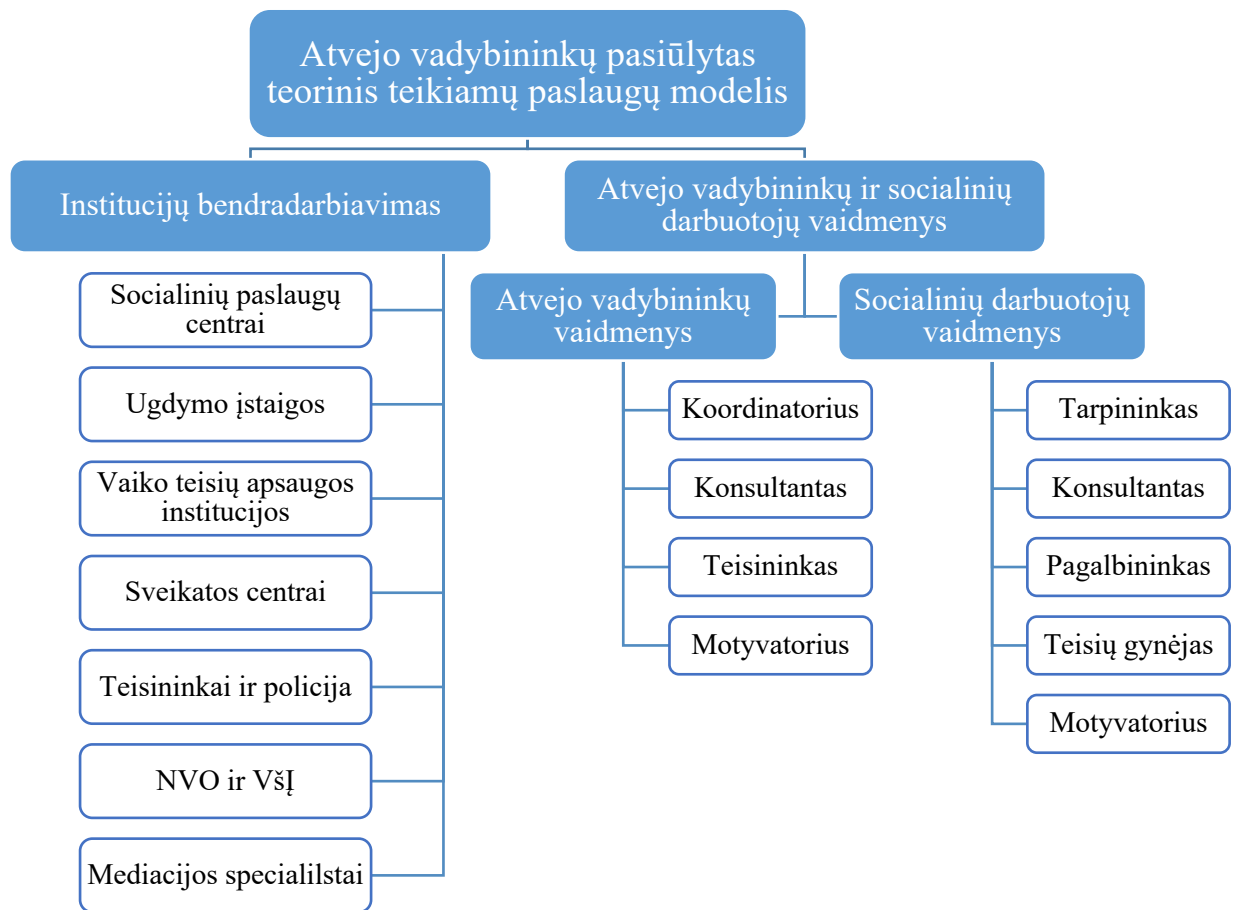
Tyrimo metu informantai kalbėjo ir apie savo asmeninę reakciją bei emocijas, dirbant su paslaugas nepriimančiomis šeimomis. Vieni specialistai teigė, kad tokiais atvejais nepergyvena, nes nejaučia atsakomybės už šeimos gyvenimą: „*Gerai, nes nesu atsakinga už jų gyvenimą.*“AV1. Kiti informantai atviravo, kad emociškai būna labai sunku: „*Pradžioje visada būna sunku. Jaučiuosi emociškai palaužta.*“AV2. O kartais emociniai išgyvenimai net priverčia abejoti savo gebėjimais: „*...kartais pradedame abejoti savo gebėjimu dirbti...*“AV3. Taip pat, informantai jaučia beviltiškumo jausmą: „*Beviltiškai*“AV4.

Tačiau, tyrimo metu buvo ir tokių nuomonių, kad situacija, kai besiskiriančios šeimos nariai atsisako paslaugų, sukelia smalsumo jausmą: „*Smalsu atrasti priėjimą prie kliento, jeigu nepavyksta – nepergyvenu*“AV5. Specialistai tokiose situacijose išvelgia papildomas darbo su šeimomis galimybes: „*...jeigu teiktos paslaugos nepasiteisino, galima bandyti kažką naujo arba bandyti pakartoti. Galima geriau suprasti, kodėl nepavyko vienokia ar kitokia paslauga, geriau pažinti šeimą.*“AV6.

Kalbant apie paslaugų atsisakančias šeimas, atvejo vadybininkai pažymėjo, kad yra ir galimų pagalbos specialistams šaltinių. Darbuotojų teigimu, situaciją išspręsti galėtų padėti psichologų teikiama pagalba: „*Manau, kad labai padėtų, jei centre dirbtų psichologas, kuris konsultuotų socialinius darbuotojus, atvejo vadybininkus, kaip rasti priėjimą prie tokių šeimų, kaip juos motyvuoti spręsti sunkumus ir išgyvenimus, kuriuos jie patiria išgyvendami skyrybas.*“AV2. Papildomos pagalbos atvejo vadybininkams galėtų suteikti ir intervencijos bei supervizijos: „*Galėtų padėti <...> konsultacijos, intervencijos, supervizijos.*“AV3.

Kiti specialistai išskiria, kad nemalonias, konfliktines situacijas labiau galėtų padėti išspręsti aiškūs teisės aktai: „*Aiški teisinė bazė, kaip elgtis tokiose situacijose, aiškos priemonės ir pasekmės paslaugų gavėjams, kurie vengia paslaugų...*“AV4. Tačiau, dalis tyrimo dalyvavusių atvejo vadybininkų pagalbos kreipiasi į savo kolegas ir bendradarbius: „*Kolega...*“AV5; „*Pasikalbėjimas su bendradarbiais...*“AV6.

Atlikto tyrimo metu gautų rezultatų analizė papildomai leido išsiaiškinti, kaip, atvejo vadybininkų nuomone, turėtų atrodyti pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai sistemos visuma. Tyrimo informantai nurodė, kad yra labai svarbu, kad būtų užtikrintas įvairių institucijų bendradarbiavimas ir tinkamas atvejo vadybininkų ir socialinių darbuotojų vaidmenų paskirstymas bei vykdymas (24 pav.).

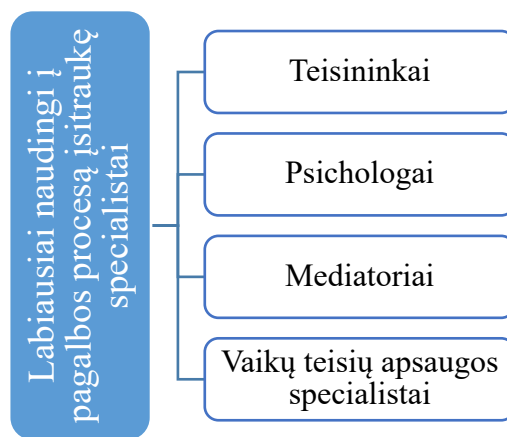
24 pav. Atvejo vadybininkų pasiūlytas teorinis teikiamų paslaugų modelis

Tyrime dalyvavę informantai pažymėjo, kad tinkamos teikiamų paslaugų kokybės užtikrinimui yra svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kurį reikia koordinuoti: „...tarpinstitucinis koordinatorius, socialinių paslaugų centras, ugdymo įstaigos, psichikos sveikatos centrai, visuomenės sveikatos biurai.“AV1. Informantai atkreipia dėmesį, kad skyrybų metu labiausiai pažeidžiami vaikai, todėl labai svarbu, kad būtų užtikrinta stabili vaiko emocinė būklė, kad jis nesijaustų šeimoje vienišas krizės metu: „Institucijų specialistai, kurie turėtų tarpusavyje bendradarbiauti – vaiko ugdymo įstaigos specialistai, socialinių paslaugų centro specialistai, vaiko teisių specialistai, mediatoriai“AV2. Yra pažymima ir kitų specialistų pagalbos būtinybė: „Teisminė mediacija, psichologai, vaiko teisių apsaugos specialistai, teisininkai...“AV4; „Mediacijos konsultantas, VTAIT specialistai, psichologai, teisininkai.“AV5. Interviu dalyvavę specialistai akcentuoja, kaip yra svarbu įtraukti taip pat ir visas galimas nevyriausybinės (NVO) ir viešąsias (VŠĮ) organizacijas, įvairias draugijas, kad būtų užtikrintas įvairiapusiškas paslaugų kompleksas: „...įvairios viešos įstaigos, nevyriausybinių institucijų, kompleksinės pagalbos centrai, ugdymo įstaigos, policijos komisariatai ir t.t.“AV3. Gauti rezultatai padeda suvokti institucijų bendradarbiavimo svarbą, dirbant komandoje, siekiant padėti įveikti besiskiriančios šeimos problemas: „...atskiros institucijos nebūtinai turi bendradarbiauti, turi būti bendradarbiavime prasmė“AV6.

Atvejo vadybininkų nuomone, tam, kad socialinis darbas vyktų sklandžiai, yra svarbus glaudus komunikavimas įvairiose lygmenyse: „Atvejo vadybininkai turėtų nustatyti, kokios paslaugos turi būti teikiamos, o socialiniam darbuotojui reikia padėti šeimai paslaugomis pasinaudoti.“AV6. Informantai išskyrė skirtingus atvejo vadybininkų vaidmenis, kurias jų manymu, jie turėtų užimti: „Manau konsultanto, informanto, teisininko, psichologo“AV3; „Motyvatoriaus, tarpininko, konsultanto“AV4; „Tarpininkas, konsultantas, koordinatorius“AV5. Tačiau, informantų nuomone, atvejo vadybininkai turėtų visų pirma koordinuoti pagalbos šeimai procesą: „...sutelkti visus reikalingus specialistus, stebėti visą procesą, gauti informaciją, jei kažkur procesas stringa ir aiškintis, kaip galima trikdžius pašalinti.“AV4. Atvejo vadybininkai turi paaiškinti besiskiriančioms šeimoms teikiamų paslaugų tikslą, užtikrinti visų reikalingų paslaugų prieinamumą: „Turi palaikyti šeimos narius, aiškinti paslaugos tikslą, užtikrinti jos prieinamumą“AV1. Taip pat, tyrime dalyvavę specialistai nurodė, kad geros kokybės paslaugų teikimui jiems trūksta teisinės galios: „Turėtume turėti daugiau teisinės galios, daugiau galimybių, nes dabar pagrįdę, tik siunčiame tėvus į kitas institucijas paslaugoms gauti...“AV3. Atvejo vadybininkai, kalbėdami apie savo vaidmenis, pabrėžė, kad svarbu sprendimų priėmimo procese dirbti bendradarbiaujant su socialiniais darbuotojais: „Manau, kad turėtų išlikti bandymas priimti sprendimus kartu su socialiniu darbuotoju...“AV6. Taip pat specialistai nurodė, kad svarbu organizuoti šeimoms mediacijos procesą: „... būtina užtikrinti mediacijos procesą. Mediacijai vykstant šeimos neapleisti, skatinti bendradarbiauti su mediatoriumi...“AV6.

Kalbėdami apie bendradarbiavimo su socialiniais darbuotojais svarbą, atvejo vadybininkai nurodė ir darbuotojų vaidmenis, kurie turėtų padėti teikti kokybiškas paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms: „Socialinis darbuotojas – tarpininkas, konsultantas, koordinatorius, tarpininkas, gynėjas ir kt.“AV5. Atvejo vadybininkų nuomone, socialiniai darbuotojai turi teikti visapusišką pagalbą šeimai, ją konsultuoti ir tinkamai motyvuoti: „Socialinis darbuotojas turi motyvuoti šeimą priimti pagalbą, tarpininkauti šeimai, teikti reikalingą informaciją apie specialistus, kurie gali padėti šeimai, suteikti jų kontaktus, konsultuoti šeimą, situaciją analizuoti su atvejo vadybininku“AV4. Informantai pažymėjo, kad teikiant pagalbą, tėvams yra ypač svarbu nepamiršti skirti dėmesio vaikams: „Socialinis darbuotojas dirbdamas su tokiomis šeimomis turėtų didžiausią dėmesį skirti vaikui. Konsultuoti tėvus, kad jų pareigos ir atsakomybės savo vaikui niekur nedingsta ir įvykus skyrybos, šeimos nariams gyvenant skyrium. Taip pat tarpininko, vaiko nuomonės perteikėjas.“AV2.

Pokalbio su atvejo vadybininkais pabaigoje specialistams buvo pasiūlyta pamąstyti, kokių institucijų ar konkrečių specialistų įsitraukimas galėtų suteikti daugiausia naudos teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms (25 pav.).

25 pav. Labiausiai naudingi į teikiamą besiskiriančioms šeimoms pagalbą įsitraukę specialistai: atvejo vadybininkų nuomonė

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad labiausiai skyrybas išgyvenančioms šeimoms padeda į procesą įsitraukę teisininkai, psichologai, mediatoriai ir vaikų teisių apsaugos specialistai. Atvejo vadybininkai pažymi, kad teisinė pagalba yra itin svarbi skyrybų procesui: „*Labiausiai reikia specialistų su teisinėmis žiniomis*“ AV3. Specialistai nurodė, kad be teisinės pagalbos naudingos yra ir psichologų teikiamos paslaugos: „*Labai naudinga būtų išsamios teisinės konsultacijos, konkreti psichologinė programa šeimoms, išgyvenančioms skyrybas, pagal kurią psichologinę pagalbą gautų visi šeimos nariai.*“ AV4. Specialistų nuomone, tokia pagalba turėtų būti teikiama ne tik skyrybų metu, bet ir vėliau: „*Ši pagalba turėtų apimti ne tik skyrybas, bet ir gyvenimą išgyvenus skyrybas, bendravimo tėvų su vaikais ir vaikų su tėvais svarbą, konstruktyvų bendravimą tarp buvusių sutuoktinių*“ AV4. Kiti informantai pabrėžia, kad yra svarbi ir mediatorių ir vaikų teisės apsaugos institucijų pagalba: „*Psichologai, teisininkai, mediatoriai, VTAĮT...*“ AV5. Atvejo vadybininkai papildomai atkreipė dėmesį, kad mediacijos procesas turėtų trukti ilgiau, negu yra numatyta: „*Galbūt mediacijos procesas galėtų būti kartais ir ilgiau trunkantis, negu 4 užsiėmimus.*“ AV6. Be to, tyrime dalyvavę specialistai teigė, kad visgi yra svarbi įvairių institucijų ir specialistų pagalba, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms: „*Priklauso nuo šeimos situacijos. Manau, tiek institucijų, tiek konkrečių specialistų įsitraukimas ir tarpusavio bendradarbiavimas svarbus siekiant suteikti atitinkamą ir reikalingiausią pagalbą šeimos nariams.*“ AV2.

Apibendrinant atvejo vadybininkų patirtį teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, galima teigti, kad socialines paslaugas teikiantys specialistai siekia sušvelninti besiskiriančių šeimų konfliktus, padėti rasti problemų sprendimo būdus, ypatingą dėmesį skyrybų proceso metu teikiant besiskiriančios šeimos vaikams. Teikiant paslaugas specialistai susiduria su tam tikromis problemomis, susijusiomis su šeimų elgesiu ir nenoru priimti paslaugas, tačiau šias problemas specialistai kvalifikuotai moka spręsti, siūlant šeimoms papildomas paslaugas. Atvejo vadybininkai taip pat pažymi, kad teikiant paslaugas labai svarbus yra tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir reikiamų žinių prieinamumas.

3.4. Tyrimo rezultatų diskusija

Aptariant empirinio tyrimo rezultatus, tikslinga konstatuoti, jog gauti rezultatai atskleidė reikšmingų aspektų apie socialinių paslaugų teikimo ypatumus skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Šiame tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai atskleidė, kokia (jų nuomone) yra socialinių paslaugų teikimo skyrybas išgyvenančioms šeimoms samprata.

Informantai teigė, kad teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms specialistai tampa „situacijos įkaitais“, nors Milkinaitė, Marcinkevičienė (2013) parėžia, kad socialinio darbo specialistai turi apibrėžti aiškas savo vaidmens ribas, kad nebūtų prisiimtos į profesines funkcijas neįeinančios atsakomybės. Tyrime dalyvavę informantai teigė, kad besiskiriančios šeimos narių emocijos skyrybų metu sustiprėja – dažnai emocijos ir principai nustelbia racionalų mąstymą. Toks informantų teiginys patvirtina Bartkutės ir Čižikienės (2012) išsakytą nuomonę, jog krizę patirianti šeima nebesugeba pilnavertiškai funkcionuoti. Be to, tiek socialiniai darbuotojai, tiek ir atvejo vadybininkai pažymi, kad skyrybų metu dažnai kenčia vaikai, ką patvirtina ir kiti mokslinės literatūros autoriai (Trijonytė, 2014; Eyo, 2018; Amato, 2014; Bergmans, 2005; Stokkebekk ir kt., 2019; Naujanienė, Ruškus, 2020) bei šio darbo 3 lentelėje pateikti statistiniai duomenys.

Analizuojant gautus rezultatus buvo pastebėta, kad socialiniai darbuotojai darbe su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis dažnai minėjo šeimos gyvenimo pokyčius ir jų įtaką paslaugų teikimo procesui, o atvejo vadybininkai akcentavo sutuoktinių dėmesio sutelkimą į juos pačius, t. y. dažnesnį polinkį analizuoti problemas, susijusias tik su pačiais sutuoktiniais, pamirštant atkreipti dėmesį į vaikams kylančius iššūkius. Naujanienė ir Ruškus (2020) teigė, kad šeimoje vaikai turi būti apsaugoti nuo nedarbo, tėvai turi tenkinti savo vaikų interesus, tačiau Bergmans (2005) teigimu, dėl tėvų sukkelto konflikto dažnai vaikų gerovės teisė yra pažeidžiama.

Apibendrinant socialinių paslaugų teikimo ypatumus, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai, galima teigti, kad stebimas specialistų trūkumas trikdo paslaugų teikimo procesą. Socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai, teikdami paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, susiduria su specialistų trūkumu – trūksta psichologų, teisininkų, mediatorių, šeimos terapijos. Bardauskienės (2016) nuomone, teikti kokybiškai paslaugas specialistams trukdo netinkamai organizuojama socialinių paslaugų sistema, ribotos socialinio darbuotojo galimybės, per dideli darbo krūviai, per menkas bendradarbiavimas su vietos institucijomis. Tokiu būdu, informantai išplėtė literatūroje minimus kokybiško darbo trūkumus, kurie buvo minimi kaip paslaugų organizavimo sistema.

Be to, tyrimo metu specialistai nurodė, kad yra susiduriama su iššūkiais pačių socialines paslaugas teikiančių specialistų psichoemociinei būsenai. Specialistai patiria stresą, nerimą,

nusivylimą ir nepasitikėjimą savo pačių jėgomis. Socialiniai darbuotojai patiria sunkumą, susijusių su paslaugų gavėjų lūkesčių neatitikimu, teisinio pagrindo praktikos priešprieša jų žmogiškajai praktikai, tampa sunku išlikti emociškai šališkam, demonstruoti ramybę ir pasitikėjimą savimi, ypatingai stebint neteisybę. Apie emocijas socialiniame darbe rašė Rimkus ir Motuzaitė (2014), kurie teigė, kad nuo socialinio darbuotojo emocinės savijautos ir tikėjimo savimi priklauso teikiamų paslaugų kokybė. Nors neretai patiriamos negatyvios emocijos vargina specialistą psichologiškai, tačiau tyrime dalyvavę specialistai paminėjo, kad socialinio darbo metu patiria ne tik negatyvius, tačiau ir pozityvius išgyvenimus: kuomet pasiekia numatytą tikslą, stebi suteiktų paslaugų prasmę ir naudą, pajunta pasididžiavimą atliktu darbu.

Atlikus tyrimo duomenų analizę paaiškėjo, kad socialiniai darbuotojai, teikdami paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, gebėjo pritaikyti žinias ir patirtį, sukaupę darbo metu, kaip tai numato ilgalaikės šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programos (2020) 22 punktas. Informantai pažymėjo profesinės praktikos metu taikę bendravimo įgūdžius, demonstravo krizinių situacijų valdymo įgūdžius, o atvejo vadybininkai pažymėjo dar taikę ir mediacijos žinias.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad neretai teikiamas socialines paslaugas priima tik vienas iš sutuoktinių arba būna priimama tik dalis teikiamų paslaugų. Informantų teigimu pasitaiko atvejų, kuomet teikiamų paslaugų šeima visiškai atsisako arba siekia sutrukdyti jų teikimui, neįsitraukia į problemų sprendimo procesą aktyviai. Apie priešišką besiskiriančių šeimų nusistatymą specialistų atžvilgiu taip pat rašė Gualtherie van Weezel ir kt. (2012), teigdami, jog paslaugų gavėjai kartais atsisako spręsti problemas savarankiškai arba būna priešiški nusiteikę specialistų atžvilgiu, ypač jeigu specialistų įsikišimo į šeimos privatų gyvenimą būtinybę nustatė vaikų teisių institucijos.

Apibendrinant vaidmenis, kuriuos atlieka specialistai, teikdami socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, galima teigti, kad bene dažniausiai iš socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų yra tikimasi tarpininko, patarėjo pagalbos. Tikimasi, kad socialinis darbuotojas susitars su kitu sutuoktiniu dėl įvairių aplinkybių ir sąlygų, taigi bus išvengta tiesioginio bendravimo tarp sutuoktinių. Dažnai šeimos nariai tikisi, jog socialinis darbuotojas, teikdamas paslaugas, padės ar sudarys sąlygas nutraukti visus likusius ryšius su buvusiu sutuoktiniu, t. y. padės pradėti kurti gyvenimo gerovę iš naujo, į ją nesikišant buvusiam vyrui/žmonai. Taip pat tikimasi, kad atvejo vadybininkas padės susitarti dėl vaiko priežiūros sąlygų ir išvengti bendravimo su šeima paliekančiu sutuoktiniu. Ir socialiniai darbuotojai, ir atvejo vadybininkai pažymėjo, kad neretai iš jų yra tikimasi konfliktų valdytojo/sprendėjo vaidmens, o neretai iš jų yra tikimasi tapimo liudytoju skyrybų proceso metu, siekiant pakreipti teismo proceso eigą norima linkme. Tuos pačius vaidmenis minėjo ir Dromantienė, Šalaševičiūtė (2006), teigdamos, kad teikiant pagalbą šeimai socialinis darbuotojas atlieka koordinatoriaus vaidmenį, tarpininkauja, yra aktyvus komandos narys, tačiau Naujanienė, Ruškus (2020) pabrėžia, kad šeimai teikiama pagalba neturėtų būti perteklinė, kai už šeimą yra viskas

nusprendžiama, t. y. šeimos nariams turi būti palikta galimybė dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Nepaisant to, tiek socialiniai darbuotojai, tiek atvejo vadybininkai kartu pažymėjo, jog iš jų šeimos, išgyvenančios skyrybas, tikisi visų darbų atlikėjo vaidmens, t. y. kad specialistas už juos atliktų visus reikiamus darbus, išspręstų iškilusias problemas į tai neįsitraukiant patiems šeimos nariams.

Nors tyrime dalyvavę informantai teigė, kad socialinių paslaugų teikimo metu tenka užimti įvairius vaidmenis, tačiau dalis socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų išskyrė tarpininko vaidmenį, kaip bene dažniausiai užimamą vaidmenį profesinės praktikos metu. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dažnai atvejais teikiant socialines paslaugas buvo pasiektas skyrybų sąlygų susitarimas – tarpininkaujant buvo susitarta dėl vaikų priežiūros ir bendravimo aplinkybių, nustatytos taisyklės ir atrasti konstruktyvūs sprendimai. Wolf (2012) teikiamą šeimos gyvenimo sąlygų pokytį, pasiektą susitarimą dėl vaikų priežiūros priskiria prie pirmojo intervencijos tipo, kai šeimos konfliktas dar nėra užsitęsęs ir gali būti išspręstas.

Taigi, apibendrinant išanalizuotą mokslinę literatūrą ir tyrimo metu gautus rezultatus, galima teigti, kad didžiausią teigiamą įtaką skyrybas išgyvenančioms šeimoms galėtų padaryti visų specialistų, susijusių su šeimoje vykstančiais įvykiais, sklandus bendradarbiavimas, psichologinės pagalbos teikimas, mediacija bei teisinės konsultacijos.

IŠVADOS

1. Skyrybų skaičius Lietuvoje nuo 2020 metų pradėjo mažėti, tačiau besiskiriančių porų vis dar yra labai daug. Skyrybų tikimybė siejama su sutuoktinių amžiumi, išsilavinimu, užimama pozicija darbo rinkoje, socialiniais įgūdžiais bei ankstyvos vaikystės patirtimi tėvų šeimoje. Skyrybų priežastimi galima įvardyti užsitęsusių sutuoktinių konfliktą, kai yra prarandamas pasitikėjimas vienas kitu, sutrinka bendravimas. Po įvykusių skyrybų buvę sutuoktiniai dažnai keičia savo elgesį, jiems atsiranda daug žalingų įpročių, sutrinka sveikata, žmonės patiria finansinių sunkumų, išgyvena stiprias emocijas. Išsiskyrę šeimos nariai vengia socialinio gyvenimo arba atvirkščiai, ieško atsitiktinių santykių. Neretai po skyrybų vienas iš tėvų nustoja bendrauti ar išlaikyti savo vaikus, dėl ko vaikai jaučiasi atstumti, nereikalingi.

2. Socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų pagalba skyrybas išgyvenančiai šeimai yra taikoma, kada besiskiriančioje šeimoje auga nepilnamečiai vaikai, todėl ji turi būti kompleksinė. Teikiant socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms specialistai atlieka daug įvairių vaidmenų: tarpininko, konsultanto, koordinatoriaus, patarėjo, teisininko, draugo ir kt. Paslaugos turi būti teikiamos kompleksiškai ir lanksčiai, prisitaikant prie kiekvienos šeimos poreikių ir parenkant individualias pagalbos rūšis ir formas. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaikų gerovės užtikrinimui, smurto šeimoje stabdymui, sutuoktinių tarpusavio santykių normalizavimui, tačiau specialistai turi veikti savo kompetencijos ribose ir leisti šeimos nariams savarankiškai priimti sprendimus. Teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms, socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai neretai susiduria su klientų priešišku ir atsisakymu priimti teikiamas paslaugas. Be to, tinkamai teikti paslaugas trukdo netinkamai organizuota socialinių paslaugų sistema, ribotos darbuotojų galimybės, per dideli darbo krūviai ir per menkas bendradarbiavimas su vietos institucijomis.

3. Teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms socialiniai darbuotojai ir atvejo vadybininkai susiduria su siūlomų paslaugų skyrybas išgyvenančioms šeimoms trūkumu. Iš specialistų skyrybas išgyvenančios šeimos nariai tikisi problemų sprendimo, bendravimo tvarkos su vaiku sutvarkymo, jų interesų institucijose atstovavimo, emocinio palaikymo. Dirbant su besiskiriančiomis šeimomis, atvejo vadybininkai turi sudaryti pagalbos planą, koordinuoti teikiamas paslaugas, motyvuoti šeimos narius priimti teikiamą pagalbą, o socialiniai darbuotojai – tarpininkauti tarp abiejų sutuoktinių, teikti susijusią informaciją, padėti šeimos nariams apginti savo teises bei juos emociškai palaikyti. Darbas su skyrybas išgyvenančia šeima įtakoja ir pačių darbuotojų psichoemocinę būseną – specialistai patiria stresą, nerimą, baimę darbo metu. Teikiant socialines paslaugas yra susiduriama su sunkumais, susijusiais su paslaugų gavėjų lūkesčių neatitikimu, specialistams tampa sunku išlikti emociškai nešališkiems, demonstruoti ramybę ir pasitikėjimą

savimi. Didelį nerimą specialistams kelia vaikų teisių pažeidimas besiskiriančiose šeimose, kai tėvai dėl tarpusavio konfliktų pamiršta vaiko interesus arba juo net manipuliuoja. Tiek socialiniai darbuotojai, tiek atvejo vadybininkai pažymi, kad jiems trūksta teisinių žinių ir galių kokybiškų paslaugų teikimui, taip pat minimas menkas bendradarbiavimas tarp susijusių institucijų.

REKOMENDACIJOS

Šio baigiamojo darbo rekomendacija galima suskirstyti pagal jų gavėjų grupes:

Socialiniams darbuotojams ir atvejo vadybininkams:

- Teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms neprisiimti į pareigas neįeinančių funkcijų, apibrėžti aiškias pagalbos ribas, išlaikyti šeimos narių prievolę prisiimti atsakomybę;
- Nuolat tobulinti savo kompetencijas, gilinti žinias, įgyti konfliktų valdymo įgūdžius, siekiant teikti kokybiškas paslaugas besikeičiančioje aplinkoje;
- Išmokti atsiriboti nuo socialinių paslaugų gavėjų emocijų, neperkeliant jas į savo asmeninį gyvenimą;
- Ypatingą dėmesį paslaugų teikimo metu skirti vaikų emocinei būsenai ir elgesio ypatumams, priminti tėvams jų pareigas prieš vaikus;
- Besiskiriančios šeimos nariams atsisakant siūlomų paslaugų, aiškintis atsisakymo priežastis ir lanksčiai keisti teikiamos pagalbos planą, papildomai motyvuojant paslaugų gavėjus.

Socialinių paslaugų centrų vadovybei:

- Didinti kvalifikuotų darbuotojų kiekį, siekiant sumažinti per didelius darbo krūvius atskiriems specialistams ar plėsti teikiamų paslaugų spektrą;
- Užtikrinti su besiskiriančiomis šeimomis dirbančių specialistų saugumo garantijas (ypač agresyvių paslaugų gavėjų atvejais);
- Organizuoti socialinio darbo specialistams skirtus kvalifikacinius mokymus, siekiant kelti jų kvalifikacijos lygį;
- Numatyti galimybę socialines paslaugas teikiantiems darbuotojams konsultuotis su įvairių sričių specialistais (psichologais, teisininkais, mediatoriais, vaikų teisių ginimo specialistais ir kt.).

Kitoms institucijoms, susijusioms su socialinių paslaugų tiekimu:

- Plėsti tarpusavio bendradarbiavimą paslaugų besiskiriančioms šeimoms tiekimui;
- Ginant vaiko teises bendrauti su abiem tėvais, atsižvelgti į vaiko norus, neversti vaiko bendrauti su kartu negyvenančiu tėvu, jei vaikui tai sukelia papildomo streso.

BIBLIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Adomaitytė-Subačienė, I. (2019). *Socialinio darbo kokybės konstravimas kliento įgalinimo perspektyvoje* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.
2. Amato, P. R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: an update. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 23(1), 5-24. doi:10.5559/di.23.1.01
3. Bardauskienė, R. (2016). Socialinio darbuotojo veiklos efektyvumas ir jį ribojantys veiksmi. *Socialinis darbas*, 14 (2), 162–173.
4. Bartkutė, I. ir Čižikienė, J. (2012). Socialinės paramos rizikos šeimoms teikimo poreikio analizė. *Societal Innovations for Global Growth*, 1(1), 989-1004.
5. Bendrakeiviai (2022). Veiklos. Prieiga per internetą: <https://www.bendrakeiviai.lt/veiklos-2/>
6. Bergmans, B. (2005). *Socialinio darbuotojo profesinės veiklos ypatumai* (magistro baigiamasis darbas). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:2179476/2179476.pdf>
7. Burvytė, S. (2015). Jaunų žmonių pasirengimas tėvystei ir motinystei. *Socialinis ugdymas*, 2(41), 45-63. doi: 10.15823/su.2015.43.
8. Constable, R. (2016). Social Work and Family Therapy: Interdisciplinary Roots of Family Intervention. *Nauki o Wychowaniu Studia Interdyscyplinarne*, 3(2), 147–160.
9. Čiurlytė, L. ir Večkienė, N. (2008). Šeimos išsaugojimo galimybės: sprendimų priėmimas galios santykių kontekste. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 2(2), 87–238.
10. Dai, L. ir Wang, L. (2015). Review of Family Functioning. *Open Journal of Social Siences* 03(12), 134-141
11. Damota, D. M. (2019). The Effect of Divorce on Families' Life. *Journal of Culture*, 46, 6-11.
12. *Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2018/Nr. A1-141. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/11e612d5345711e884a38848fe3ec9e2>
13. *Dėl ilgalaikės šeimos stiprinimo 2020-2028 metų programos patvirtinimo*. 2020/Nr. 703. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8043cbf0b9d911ea9a12d0dada3ca61b?jfwid=j9ohh4x3>
14. *Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. A1-93 „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“ pakeitimo*. 2019/Nr. A1-

290. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/5e69c2307d9111e98a8298567570d639>
15. *Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo*. 2006/Nr. A1-93. Valstybės žinios. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453>
16. *Dėl valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programos patvirtinimo*. 2017/Nr. A1-182. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f5a6ce10253a11e79f4996496b137f39?jfwid=bkaxmbsa>
17. Dhavaleshwar, Ch. (2016). The Role of Social Worker in Community Development. *International Research Journal of Social Siences*, 5(10), 61–63.
18. Dromantienė, L. ir Šalaševičiūtė R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Mokslo darbai*, 5(1), 79–88.
19. Eidukevičiūtė, J. (2013). Family Social Work in Practices in the Context of Transitional Lithuanian Society. Rovaniemi: Lapland University Press. Prieiga per internetą: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61776/Eidukeviciute_actaE_115pdfA.pdf?sequence=4&isAllowed=y
20. Eidukevičiūtė, J. ir Večkienė, N. P. (2014). Profesinio identiteto formavimasis socialinio darbo praktikoje: komunikacinės kompetencijos aktualizavimas. *Tiltai*, 4(69), 37-56. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2014~1491401734873/>
21. Eyo, U. (2018). Divorce: Causes and Effects on Children. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 6(5), 172-177.
22. Eurostat (2021). Marriage and divorce statistics. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics
23. Eurostat. (2022). Divorce indicators. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_ndivind/default/bar?lang=en
24. Frey, J. J., Sander, R., Svoboda, D. ir Elkinson, A. (2011). Defining the Role and Contributions of Social Workers in the Advancement of Economic Stability and Capability of Individuals, Families, and Communities. *Center for Financial Security: University of Wisconsin-Madison*. 5(4), 1-6. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/268334328_Defining_the_Role_and_Contributions_of_Social_Workers_in_the_Advancement_of_Economic_Stability_and_Capability_of_Individuals_Families_and_Communities

25. Gaižauskienė, I., Valavičienė, N. (2016). *Kokybinių tyrimų metodai*. Kokybinis interviu. Vadovėlis. Vilnius: MRU.
26. Gerasimė, R. (2015). *Krizės šeimoje ir jų įveikimo būdai paremti kritinio socialinio darbo teorija* (magistro baigiamasis darbas). Prieiga per internetą: <https://gs.elaba.lt/object/elaba:8750424/8750424.pdf>
27. Gualtherie van Weezel, L., Dudaitė, L., Gailienė, R., Gajdosikienė, I., Gruodienė, A., Jokubauskė, S., Juodienė, I., Jurkuvienė, R., Klevinskienė, R., Klizienė, D., Labanauskaitė, V., Marcinkevičiūtė, G., Misevičiūtė, G., Narbutienė, D., Pažarskienė, I., Šimkienė, Ž., Šukauskienė, J., Vaičekauskaitė, G. ir Vidmantienė, R. (2012). *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis*. Kaunas: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
28. Herawati, T. ir Endah, N. Y. (2016). The Effect of Family Function and Conflict on Family Subjective Well-being with Migrant Husband. *Journal of Family Sciences* 01(02), 1-12. doi: 10.29244/jfs.1.2.1-12
29. Yontem, M. K. (2019). Development of Family Functions and Relationship in Families: A Mixed-Design Study. *The American Journal of Family Therapy*, 47(5), 344-459. doi: 10.1080/01926187.2019.1673259
30. Ivanauskienė, V. (2008). Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 2(2), p. 77–86.
31. Jasilionis, D., Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. ir Stumbrys, D. (2015). *Lietuvos demografinių procesų diferenciacija: mokslo studija*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
32. Kavaliauskienė, V. (2005). Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 15, 230-239. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/download/9743/7518>
33. *Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas*. 2011/Nr. XI-1425. Valstybės žinios. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.400334?faces-redirect=true>
34. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2021). *Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo projektas*. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/SP%C4%AE%20pristatymas%20web.pdf>
35. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas (2021). Lietuvos gyventojai (2020 m. leidimas): ištuokos. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2020/santuokos-ir-istuokos/istuokos>

36. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2022 metų veiklos ataskaita (2023). Prieiga per internetą: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>
37. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. 1996/Nr. I-1234. Valstybės žinios. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.26397>
38. Maslauskaitė, A. (2020). Skyrybų motyvai: individualūs, partnerystės, skyrybų proceso veiksniai. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 11(1), 7-29. doi: 10.7220/2335-8777.11.1.1
39. Maslauskaite, A., Jasilioniene, A., Jasilionis, D., Stankuniene, V. ir Shkolnikov, V. M. (2015). Socio-economic determinants of divorce in Lithuania: Evidence from register-based census-linked data. *Demographic research* 33, 871–908.
40. Matienė, E., Žiauberytė, R., Murnikaitė, M. ir Kiviliauskaitė, S. (2013). Pilnoje ir nepilnoje šeimoje gyvenančių 10 ir 12 klasių moksleivių vertybinių orientacijų raiška: šeimos ir santuokos aspektas. *Socialiniai mokslai: edukologija*, 2, 19-24.
41. Milkinitė, L. ir Marcinkevičienė, D. (2013). Socialinio darbuotojo realizuojami vaidmenys smurto pasireiškime socialinės rizikos šeimose. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 11, 81–89.
42. Moloney, L. (2011). Family self-reliance and the delivery of appropriate family services. *Journal of Family Studies*, 17(1), 2-8. doi: 10.1080/13229400.2011.11004063
43. Moriarty, J., Baginsky, M. ir Manthorpe, J. (2015). Literature review of roles and issues within the social work profession in England. *King's College London*. Prieiga per internetą: https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/files/52887695/literature_review_roles_and_issues_within_the_social_work_profession_in_england_2015.pdf
44. Motiečienė, R. (2012). Įgalinančių socialinių paslaugų konceptualizavimas socialinio darbo su šeima praktikoje. *Lituanistika*, 10, 193-207.
45. Naujanienė, R. ir Ruškus, J. (2020). Vaiko ir šeimos gerovės sampratos atspindžiai praktikoje. *Sociologija*, 26(2), 9-37.
46. Oficialios statistikos portalas. (2021). Ištuokos. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R225#/>
47. Oficialios statistikos portalas. (2023). 0–17 metų amžiaus vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų, skaičius. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R556>
48. Pivorienė, J. (2015). Socialinių darbuotojų požiūris į socialinį darbą su socialinės rizikos šeima lyčių lygybės aspektu. *Socialinis darbas*, 13(2), 192–203.

49. Platūkytė, E. (2017). Pakartotinių santuokų kūrimo Lietuvoje ilgalaikės tendencijos. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 8(1), 55-72.
50. Preda, M., Mareci, A., Tudoricu, A., Talos, A. M., Bogan, E., Lequeux-Dinca, A. I. ir Vijulie, I. (2020). Defining the Concept of Family through the Lens of Fertile-Aged Women in Bucharest, Romania—between Traditionalism and Inclusion, *Sustainability*, 12, 1-19.
51. Puur, A., Rahnu, L., Maslauskaitė, A. ir Stankūnienė, V. (2016). The Transforming Educational Gradient in Marital Disruption in Northern Europe: A Comparative Study Based on GGS Data. *Journal of Comparative Family Studies*, 47(1), 87-109. doi: 10.3138/jcfs.47.1.87
52. Rimkus, V. ir Motuzaitė A. (2014). Socialinės pagalbos galimybės artimoje aplinkoje smurtaujančiam vyrui. *Tiltai*, 3, 71–89.
53. Stokkebekk, J., Iversen, A. Ch., Hollekim, R. ir Ness, O. (2019). „Keeping balance”, „Keeping distance” and „Keeping on with life”: Child positions in divorced families with prolonged conflicts. *Children and Youth Services Review*, 102, 108-119. doi: 10.1016/j.chilyouth.2019.04.021
54. Šeimos santykių institutas (2009). Socialinio bendradarbiavimo modelis. Vilnius: Šeimos santykių institutas.
55. Švedaitė-Sakalauskė, B., Buzaitytė-Kašalynienė, J. ir Gvaldaitė, J. (2014). Socialinis darbas ir galia: teoriniai tyrinėjimų pagrindai. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 13(1), 9-31.
56. Targamadžė, V., Talkovskytė, J. (2015). Vilniaus miesto socialinės paramos centro socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinės rizikos šeimomis, veiklos tobulinimo galimybės. *Socialinio darbo tyrimai ir aktualijos*, 3, 9–28
57. The College of social work (2015). *Roles and Functions of Social Workers in England: advice note*. Prieiga per internetą: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_115640-9_0.pdf
58. Trijonytė, D. (2014). Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas aukšto konflikto lygio skyrybų procese – kova be nugalėtojų. *Apžvalga. Informacija*, 24(1), 89-92.
59. Varžinskienė, L. ir Vasilikaitė, V. (2017). Skyrybų priežastys ir pagalba šeimai: moterų perspektyvos. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 20(2), 55-73.
60. Verseckaitė, G. ir Snieškienė, D. (2011). Socialinio darbuotojo vaidmenų konfliktai dalyvaujant vaiko paėmimo iš šeimos procese. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 7(1), 131-151.
61. Wolf, K. (2012). Kaip socialinis darbuotojas galėtų pagerinti rizikos šeimose augančių vaikų vystymosi galimybes? *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 10(2), 15-27.

62. Žalimienė, L., Gvaldaitė, L., Gevorgianienė, L., Petružytė, D., Seniutis, M. ir Šumskienė, E. (2020). Vaiko teisių apsaugos specialistų darbo organizavimo klausimai teisinio reglamentavimo kontekste. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 25(1), p. 27-46.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe „Socialinių paslaugų teikimo ypatumai skyrybas išgyvenančioms šeimoms“ buvo siekiama atskleisti socialinių paslaugų teikimo ypatumus skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Baigiamojo darbo problemą nusako tai, kad dažniausiai skyrybų procesas yra siejamas su teisiniais aspektais, tačiau ne tik besiskiriančioms sutuoktiniams, bet ir jų vaikams dažnai prireikia kvalifikuotos pagalbos. Nuo 2018 metų darbe su besiskiriančiomis šeimomis pradėjus taikyti atvejo vadybą, į sudėtingus skyrybų procesus įsitraukė atvejo vadybininkai ir socialiniai darbuotojai. Kyla klausimai, kaip patys socialinės pagalbos specialistai suvokia savo vaidmenį teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai? Su kokiomis problemomis susiduria socialinių paslaugų specialistai? Kaip socialinės pagalbos specialistų vertinimu turėtų būti teikiama pagalba šeimai, išgyvenančiai skyrybas?

Baigiamojo darbo tikslas – atskleisti socialinių paslaugų teikimo ypatumus skyrybas išgyvenančioms šeimoms. Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti uždaviniai: išanalizuoti skyrybų reiškinių bei jo atsiradimo priežastis ir pasekmes; išnagrinėti socialinių paslaugų teikimo skyrybas išgyvenančioms šeimoms ypatumus; atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų patirtis teikiant socialines paslaugas skyrybas išgyvenančioms šeimoms.

Baigiamasis darbas buvo rengiamas taikant mokslinės literatūros analizės metodą bei atliekant kokybinį, pusiau struktūruoto individualus interviu ir turinio analizės metodus. Tyrime dalyvavo 6 socialiniai darbuotojai ir 6 atvejo vadybininkai, atrinkti netikimybinės patogiosios tikslinės atrankos būdu.

Darbo teorinėje dalyje buvo aptariama šeimos samprata ir funkcijos; skyrybų paplitimas, priežastys ir pasekmės; skyrybas išgyvenančios šeimos krizė; taip pat socialinės paslaugos skyrybas išgyvenančioms šeimoms; socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų vaidmenys teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai bei socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų sunkumai teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms. Empirinėje dalyje buvo siekiama atskleisti socialinių darbuotojų ir atvejo vadybininkų patirtį apie jiems tenkanti/priskiriamą vaidmenį pagalbos skyrybas išgyvenančiai šeimai teikimo procese, darbo ypatumus, sunkumus bei jų sprendimo būdus.

Baigiamojo darbo struktūra: įvadas, trys pagrindiniai skyriai, išvados, rekomendacijos, bibliografinių šaltinių sąrašas, santrauka (anglų kalba), priedai. Bibliografinių šaltinių sąrašą sudaro 53 literatūros šaltiniai. Darbo apimtis 85 puslapiai (be priedų), 25 paveikslai, 6 lentelės ir 2 priedai.

Raktiniai žodžiai: skyrybos, socialinis darbuotojas, atvejo vadybininkas, socialinės paslaugos.

SUMMARY

This Master Thesis “Peculiarities of Providing Social Services to Families Affected by Divorce” aims at revealing the specifics of providing social services to families influenced by divorce.

The problem of the Thesis is described by the fact that the divorce process is usually associated with the legal aspects, however, not only the divorcing spouses, but also their children are in high demand of the qualified assistance. Since 2018, when the case management was commenced to be applied in job with divorcing families, case managers and social workers have been involved in complex divorce processes. Naturally, the questions arise how do the social assistance specialists understand their role in giving assistance to a family going through a divorce? What are the key issues the social service specialists are facing? How under estimation of social assistance specialists the help should be provided to a family experiencing divorce?

The aim of the Thesis – to disclose peculiarities of rendering social services to families undergoing divorce. The following objectives have been set to pursue this aim: to analyse the phenomenon of divorce, reasons of its occurrence, and consequences; to examine features particular to a provision of social services to families affected by divorce; to reveal experiences of social workers and case managers while providing social services to families undergoing divorce.

This Master Thesis was prepared by applying the method of scientific literature analysis, and by carrying out a qualitative semi-structured individual interview, and content analysis methods. The participants of the research were 6 social workers and 6 case managers selected by non-probability convenience purposive sampling.

The theoretical part of the Thesis has discussed the concept of family and its functions; divorce prevalence, causes, and consequences; crisis of a family facing divorce; as well as social services to families affected by divorce; roles of social workers and case managers in providing services to families going through divorce, and difficulties which social workers and case managers are facing while rendering services to divorcing families. The empirical part of the Thesis aimed at disclosing experience of social workers and case managers on the role prescribed/appointed to them in the process of rendering help to a divorcing family, their working peculiarities, difficulties, and methods of their resolution.

The structure of the Master Thesis: introduction, three main body chapters, conclusions, recommendations, list of bibliographic sources, summary (in English), annexes. The list of bibliographic sources consists of 62 literature sources. The volume of the Thesis is 85 pages (excluding annexes), 25 pictures, 6 tables, and 2 annexes.

Key words: divorce, social worker, case manager, social services.

PRIEDAI

Forma patvirtinta

Mykolo Romerio universiteto
Senato 2016 m. gegužės 9 d. nutarimu Nr.1SN-44**PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ**20 - -
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto studentas (-ė) _____

_____,
(*vardas, pavardė*)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„_____“
_____“.

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiukštų akademinės etikos pažeidimą.

(*parašas*)

(*vardas, pavardė*)

PUSIAU STRUKTŪRUOTO INTERVIU KLAUSIMAI

I BLOKAS: Socialinių paslaugų samprata skyrybas išgyvenančiai šeimai: sąvoka, priežastys ir pasekmės

1. Remiantis turima darbo su šeimomis patirtimi papasakokite, kuo ypatingas t. y. kitoks darbas su skyrybos išgyvenančiomis šeimomis.
2. Įvardinkite priežastis, dėl kurių besiskiriančioms šeimoms yra reikalinga socialinio darbuotojo pagalba.
3. Papasakokite apie sunkumus, su kuriais susiduria skyrybas išgyvenančios šeimos.
 - Sutuoktiniai: emociniai, finansiniai, psichologiniai.
 - Vaikai: emociniai, finansiniai, psichologiniai.

II BLOKAS: Socialinių paslaugų teikimo ypatumai, teikiant paslaugas skyrybas išgyvenančiai šeimai

4. Papasakokite apie sunkumus, su kuriais susiduriate teikdami pagalbą skyrybas išgyvenančioms šeimoms? (pvz. kompetencijos trūkumas, galimų teikti paslaugų spektro ribojimas, jų prieinamumas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir kt.).
 - Kaip iškilusius sunkumus sprendžiate?
5. Ką Jums asmeniškai reiškia dirbti su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis? Kaip šis darbas jus įtakoja? (pvz. asmeninė motyvacija, klientų motyvacija, įsitraukimas, kliento ir asmeninių emocijų kontrolė ir pan.).
6. Kokių žinių ir gebėjimų Jums dirbant su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis ypač prireikė?
 - Pateikite pavyzdžių, kaip darbe su šiomis šeimomis taikote šias žinias?
 - Kokių žinių ir gebėjimų pasigedote pradėję dirbti su šeimomis, išgyvenančiomis skyrybas?
7. Kaip besiskiriančių šeimų nariai priima jiems teikiamas socialines paslaugas?
 - Kokias paslaugas priima, kokių atsisako?
 - Kokios priėmimo/paslaugų atsisakymo priežastys?
 - Kokių veiksmų imatės atvejais, kuomet paslaugų yra atsisakoma?

III BLOKAS: Darbuotojų patirtys apie vaidmenis teikiant paslaugas besiskiriančioms šeimoms

8. Remdamiesi turima praktinio darbo patirtimi papasakokite, su kokiais besiskiriančių šeimų lūkesčiais Jums, kaip socialiniam darbuotojui, tenka dažniausiai susidurti?
 - Kaip kiekvienas iš šeimos narių reaguoja į Jūsų įsiterpimą?
 - Kokius lūkesčius paslaugų gavėjai turi Jūsų atžvilgiu?
9. Reflektuodami turimą patirtį, apibūdinkite socialinio darbuotojo vaidmenį teikiant pagalbą skyrybas išgyvenančiai šeimai?
 - Papasakokite, ką Jums reiškia užimti šiuos vaidmenis?
 - Kaip Jūs teikiate paslaugas remiantis vaidmeniu/vaidmenimis?
10. Pasidalinkite savo darbo patirtimi, kokia Jūsų, kaip socialinio darbuotojo, teikta pagalba buvo naudinga besiskiriančioms šeimoms? Jei galite, paminėkite 1-2 atvejus.
11. Papasakokite apie situacijas, kuriose patyrėte priešišumą savo kaip socialinio darbuotojo/atvejo vadybininko atžvilgiu?
 - Kaip dirbate su priešiška nusiteikusia paslaugų gavėjais?

12. Papasakokite apie situacijas, kuomet Jūsų teikiamos paslaugos atsimuša kaip į sieną.

- Ką tuomet darote?
- Kaip tuomet jaučiatės?
- Kas jums galėtų padėti?

13. Papasakokite, Jūsų kaip profesionalo požiūriu, kaip turėtų atrodyti pagalbos šeimoms išgyvenančioms skyrybas teikimas/sistema.

- Kokios institucijos turi bendradarbiauti?
- Kokius vaidmenis socialinis darbuotojas turi užimti?
- Koks vaidmuo šiame pagalbos teikime turėtų tekti atvejo vadybai; socialiniam darbui?

14. Papasakokite apie tai, kieno didesnis įsitraukimas (institucijų, ar kitų konkrečių specialistų) į darbą su skyrybas išgyvenančiomis šeimomis būtų jums ir šeimoms naudingas?